

ବିଷ୍ଣୁଦୟା

କାଳିଙ୍ଗୀଚରଣ

ସାଣିଗ୍ରାହୀ

ପିୟଦଶା

କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ

ସାହୁମନ୍ଦିର

ପ୍ରକାଶକ

ଅଭିରାମ ମହାପାତ୍ର

ବ୍ରହ୍ମ ମନ୍ଦିର

ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୨

ଶାଖା: ମେନ୍ ବେଡ୍, ବ୍ରହ୍ମପୁର-୧

ମୁଦ୍ରକ

ରଜାରାମ ମହାପାତ୍ର

ମହାପାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ

ସିଟି ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ୍ ବେଡ୍, ବ୍ରହ୍ମପୁର-୨

ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ ୧୯୩୩

ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ : ୧୯୮୩

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୯.୦୦

ଶ୍ରୀମତୀ କଲ୍ୟାଣୀ ଦେବୀ

କଲ୍ୟାଣୀୟାୟ

କଲ୍ୟାଣୀ,

ସେଥର ବାରିପଦା ଆସି ପ୍ରଥମେ ତୁମର ମୁହଁରୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲି ଯେ, ମୁଁ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା କରେ; ସୁତରାଂ ତୁମ ସ୍କୁଲ ପ୍ରାଇମ୍ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ନାଟକ ଲେଖିଦେବା ଦରକାର । ଏଥିପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ଏହିପରି କେତେ ବରଦ ଶୁଣିଛି—ହୁକୁମ ମଧ୍ୟ ପାଇଛି, ଯେଉଁ ହୁକୁମ ତାଲିମ କଲେ ପାରିଶ୍ରମିକ ମିଳନ୍ତା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଆର୍ଥିକ କ୍ଷତି ହୁଅନ୍ତା ଅଥବା ନିନ୍ଦା ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା । ସେପରି ହୁକୁମକୁ ମଧ୍ୟ କେତେଥର ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିଛି । କାରଣ ସାହିତ୍ୟକୁ ସୃଷ୍ଟିବାକ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରିବା ମୋହ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ—ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବାସ୍ତବ୍ୟତାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ଧନ ଏବଂ କ୍ଷମତାର ଆଶ୍ରୟରୁ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ନପାରେ—ଅତୀତରେ ନ ଥିଲା, ଆଜି ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଆସନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଉଦ୍ଧୃତରେ ନହେଲେହେଁ ଅନ୍ତନଃ ତାଙ୍କ ଆସନର ସମାନ ହେବା ତ ଉଚିତ; ନ ହେଲେ ଉଭୟଙ୍କ ଭିତରେ ଯେପରି ସମ୍ପର୍କ ସେଥିରେ ବିବାଦ ଜନ୍ମିବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାଷା । ମୋହର ମନେହୁଏ, ଅତୀତରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଧନ ଓ କ୍ଷମତା ସହିତ ସାହିତ୍ୟର ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ରହି ଆସିଅଛି, ତାହା କେବଳ ପରସ୍ପର ସ୍ୱାଧୀନତାର ସମ୍ପର୍କ । ଉଭୟେହିଁ ପରସ୍ପରକୁ ଅନୁଗୃହୀତ କରିଆସିଅଛନ୍ତି, ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ହୁକୁମ ଜାରି କରି ନାହିଁ ।

ଆଜି କିନ୍ତୁ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଯୁଗରେ ଅଜ୍ଞତର ସେ ସମ୍ପର୍କ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଶିଥିଳ ହୋଇପଡ଼ିଅଛି । ଜୀବନଟାକୁ ଧରିରଖିବାର ସମସ୍ୟା ଏତେଦୂର ଜଟିଳ ହୋଇଉଠିଛି ଯେ, ସମାଜରେ ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ହେଲେ, ଲେଖକକୁ ତୁମର ବୋଝ ବଢ଼ିବାକୁ ହେବ, ନର୍ଦ୍ଦମା ସଫା ରଖି ମଜୁରି ରୋଜଗାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେଥି ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ଅଧିକ ଗୀତ ଗାଇ ତୁମ ମେଜାର ମଧ୍ୟ ଖୁସି ରଖିବା ଦରକାର । ଅବଶ୍ୟ ତୁମ ବରଦଟା ଏ ଧରଣର ନୁହେଁ— ତୁମର କେବଳ ପ୍ରାଇଜ୍ ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ସେହି ଉପଲକ୍ଷରେ ଲେଖକକୁ ପଦେଅଧିକ ପ୍ରଶଂସା ବାକ୍ୟ ମିଳିଗଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ଏ ଦୁଇଟିଯାକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇ ସରିଅଛି—ମୁଁ ନାଟକ ଲେଖି ପ୍ରଶଂସା ପାଇଛି ଏବଂ ତୁମ୍ଭେମାନେ ତାହା ମୁଖସ୍ଥ କରି ପ୍ରାଇଜ୍ ପାଇଅଛ, କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାଟକଟି ତୁମକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷ କାରଣ ଅଛି ।

ପ୍ରଥମ କାରଣ—ତୁମଠାରୁ ଅନୁରୋଧ ଶୁଣିବାବେଳେ ମୁଁ ଏହି ନାଟକର କଥାହିଁ ଶ୍ରବୁଥିଲି, ଯଦିବା ତୁମା ମାତୃଗର୍ଭକୁ ଆସିବାର ବହୁପୂର୍ବରୁ ଏହା ମୋହର ଗର୍ଭସ୍ଥ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତୁପୃଷ୍ଠର ଆୟୁର୍ବଳ ଦେଖିବାକୁ ଏହାକୁ ଦଶ ମାସ ନୁହେଁ, ଦଶ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗିଅଛି । ସୁତରାଂ ଏ ଦିଗରେ ଜଣେ ଲେଖକର ଶକ୍ତି ସାଧାରଣ ଜନସାମାଜଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ ବେଶୀ । ତୁମର ପରି ମାଇନର ଶ୍ରେଣୀରେ ପଡ଼ିବାବେଳେ ଅଶୋକଙ୍କର ଚରଣ, ବିଶେଷତଃ କଳିଙ୍ଗଯୁଦ୍ଧ ଓ ତାହାର ପରିଣାମ ଯେ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଗୋଟାଏ ଅତ୍ୟୁତପୂର୍ବ ଅସାଧାରଣ ଦଟଣା, ତାହା ମୋହର କୈଶୋରକାଳକୁ ଅତି ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲା; ତାହାପରେ କେତେ ରୂପ

କେତେ ଆକାର ଧରି ସବୁଦିନରେ ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ରୂପରେ ପଦାକୁ ଆସିଲା । ନାଶର ସେ ଭୟ ଅଳ୍ପ ଥିଲେହେଁ, ପୁରୁଷ ବିଶେଷତଃ ଲେଖକଗଣରୁ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଛଡ଼ା ନାନା ଜୀବଜନ୍ତୁ ଓ ଜଡ଼କର ଆକର୍ଷଣ ହେବାର ଆଙ୍କୋ ଅଛି, ବେଶୀ ପଡ଼ିଲେ ତୁମେ ଏହା ଭଲରୂପେ ବୁଝି ପାରିବ । ସୁତରାଂ ଏହି ଦଶ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଆସଙ୍କା ଯେ ମୋହର ନାହିଁ, ତାହା ହୁଏ ତ ତୁମକୁ କହି ଭୁଲାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ଓ ଅନ୍ୟ ପାଠକ-ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଭୁଲାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଦିଅଁ ଗଢ଼ିବାକୁ ଯାଇ ଆମେ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଗଢ଼ି ପାରୁ ନାହିଁ । ମୋହର ଅବଶ୍ୟ ଦିଅଁ ଗଢ଼ିବାର ଏତେ ବେଶି ଉଚ୍ଚାକାଞ୍ଚ୍ଛା ନାହିଁ, ଦିଅଁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଗଢ଼ନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଗଢ଼ିବାକୁ ଯାଇ ଏହା ଯଦି ମନୁଷ୍ୟର ଆଦିପୁରୁଷ ହୋଇପଡ଼େ, ତାହାହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗତ ଡାରୁଇନ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ତୁଷ୍ଟ ରହିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ମୋହର ନାହିଁ ।

ତୁମକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାର ଦ୍ୱିତୀୟ କାରଣ—ଏହା ଗଳ୍ପ ନୁହେଁ ନାଟକ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଏଥିରେ ତୁମକୁ ଉତ୍ସାହ ଓ ଆନନ୍ଦ ଦେବାର ସରଜ୍ଞାମ ଅଛି ଅଳ୍ପ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଏଥିରୁ ତୁମେ ଯାହା ବୁଝିବ, ତାହା ଅପେକ୍ଷା ନ ବୁଝିଲ ଜାଗାଗୁଡ଼ାକରେ ଲେଖକଙ୍କୁ ତାରିଫ ଦେବ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ । କେଉଁ ଘଟଣା ଅବାନ୍ତର, କେଉଁ ଚରିତ୍ର ଅବାସ୍ତବ, ଏ ସବୁ ବିଚାର ନ କରି ଲେଖକ ସେଠାରେ ତୁମର ଅନନ୍ତରାମ୍ୟ ବୋଲିହିଁ ସ୍ଥିର କରିବ । ସୁତରାଂ ମୋହର ସୁଟିଗୁଡ଼ାକ ପାଇଁ ତୁମଠାରୁ ନିନ୍ଦା ବଦଳରେ ସୁଦ୍ଧ ଶୁଣିବ । ଅଶୋକ ତ କଳିଙ୍ଗଯୁଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୌଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ତେବେ ତାଙ୍କର ଝିଅ ସଦାମିତ୍ରଙ୍କର ଆରମ୍ଭରୁ ବୌଦ୍ଧ

ନାମ ରଖିବାକୁ ଗଲ କିପରି ? ପିୟୂଦଗ୍ଧା, ଧନ୍ୟପାଳ ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରଭୃତି ପାଲ ନାମଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର କଲି କାହିଁକି ? ଏବଂ ତାହା ହେଲେ ନାଟକଟିକୁ ପାଲ ଭାଷା କିମ୍ବା ଗ୍ରାନ୍ଥୀ ଅକ୍ଷରରେ ନ ଲେଖିଲି କାହିଁକି ? ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପ୍ରାକୃତର ପାର୍ଥକ୍ୟ ନ ରଖିଲି କାହିଁକି ? ଦୁଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ଭାଷା ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା, ତାକୁ ଗୁଡ଼ି ଆଜି-କାଲିକା ଭାଷାରେ ଲେଖିଲି କାହିଁକି । ‘ଅଶୋକ ଅବଦାନ’ରେ ତ ଅଛି, କୁନାଳ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଭ୍ରଷ୍ଟବେଶରେ ରାଜଦ୍ୱାରରେ ବଞ୍ଚି ବାଦନ କଲେ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଗୀତଟାଏ ବୋଲାଇଲି କାହିଁକି ଏବଂ ପ୍ରଥମେ ଅଶୋକଙ୍କ ସାଥୀରେ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ନ କରାଇ, ସଂସ୍କୃତିଙ୍କ ସାଥରେ ବା କରାଇଲି କାହିଁକି ? ମହେନ୍ଦ୍ର କାହିଁ ରହିଲେ, କିନ୍ତୁ କୁନାଳଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଂସ୍କୃତି ସିଂହଳ ଯାତ୍ରା କଲେ କିପରି ? ସୂର୍ଯ୍ୟମ ତ କଳିଙ୍ଗଯୁଦ୍ଧ ପରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବିତ ଥିବାର କୌଣସି କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ମୁଁ ତାଙ୍କର ଏତେ ଶୀଘ୍ର ହତ୍ୟା-ବିଧାନ କରାଇଦେଲି କାହିଁକି ? ନିଜ ଖୁସିରେ କେଉଁଠାରେ ଇତି-ହାସକୁ ମାନିଲି, କେଉଁଠାରେ ପୁରାଣକୁ ମାନିଲି, ଆଉ କେଉଁଠାରେ ଦୁଇଟାଯାକ ଅବଜ୍ଞା କଲି କାହିଁକି ?—ଇକ୍ୟାଦି ପ୍ରଶ୍ନ ତୁମେ ପରୁରବାକୁ ଯିବ ନାହିଁ । କାରଣ ଏ ସବୁର ସହଜ ଉତ୍ତର ଅଛି— ମୁଁ କେବଳ ନାଟକ ଲେଖିଛି, ଇତିହାସ ନୁହେଁ କି ପୁରାଣ ନୁହେଁ ।

ତୃତୀୟ କାରଣ ହେଉଛି, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏହା ଅଭିନୀତ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅଳ୍ପ । କାରଣ ନାଟକ ଲେଖକର ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦରକାର, ତାହା ଲଭ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମତେ ମିଳି ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ସଙ୍ଗେ କେବଳ ଦର୍ଶକ ଭାବରେ ମୋହର ଯେତେକ ପରିଚୟ ହେଇଛି—ତାହା ଭିତରର ସଜ୍ଜାକୌଶଳ,

ଅଭିନେତାମାନଙ୍କର ଭାବଭଙ୍ଗୀ, ନାଟକସ୍ୱ ଦାଟନାର ସମାବେଶ ଓ
 ଦୃଶ୍ୟକଳାର ରୁଚି ପ୍ରଭୃତି ନାଟକର ଯେଉଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଅଙ୍ଗ-
 ରୂପକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ସାକ୍ଷାତ୍ ଅଭିଜ୍ଞତା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ,
 ତାହାକୁ ମୋହ ପକ୍ଷରେ ନାନା ଧରଣର ନିଶାନ ଓ ପ୍ରାଚୀନ
 ନାଟକର ଅଲୋଚନା କରି ଓ ଅଭିନୟ ଦେଖି ନିଜର ବିଚାର ଓ
 କଳ୍ପନା ସାହାଯ୍ୟରେ ସଜାଇବାହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏ
 ଦିଗରେ ମୁଁ ମୃଗ ନ ଫିଟାଇ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛି ।
 ଅବଶ୍ୟ ନାଟକରେ ଅଭିନୟର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଯେପରି ମନେରଖିବି,
 ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚକୁ ଦୃଶ୍ୟପଟର ମୋହ ଯେପରି ଆକ୍ରନ୍ତ
 କରିଛି ଏବଂ ଦଟନାପରମ୍ପରାର ଉତ୍ତେଜନା ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଦେଖିବା
 ପାଇଁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଦର୍ଶକମଣ୍ଡଳୀ ଯେପରି ଆଶାନୃତ, ତାହା ମଧ୍ୟ
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନ ହେଲେହେଁ
 ଏହା ଯେ ସାଧାରଣ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ ପାଇଁ ଏକାବେଳେ
 ଅନୁପଯୁକ୍ତ, ଦେଶବିଦେଶରେ ଅଭିମତ ନାଟକର ଶାନ୍ତି ଓ
 ପ୍ରଶାନ୍ତି ଦେଖି ଏ ଦିଗରେ ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାଶ ନୁହେଁ ।
 ଅବଶ୍ୟ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋହର ନିଜ ମତ ଅପେକ୍ଷା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର
 ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କର ମତ ବେଶୀ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚଟା ଏ
 ଦେଶରେ ଏକାଧାରରେ ଦେବାଳୟ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ଥାନ
 ଅଧିକାର କରିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ଅଛି ଏବଂ ଦେବାଳୟ ଓ
 ବିଦ୍ୟାଳୟର ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ରଙ୍ଗାଳୟରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଆଶା
 କରିବାକୁ ହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକ ।
 ସୁତରାଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାଟକରେ କେଉଁଠାରେ ଯଦି ଅଳ୍ପ କହିବାର
 କଥା ବେଶୀ କୁହାଯାଇଛି ଅଥବା ବିପରିତ ଦୋଷରେ ଦୁଷ୍ଟ
 ହୋଇପଡ଼ିଛି କିମ୍ବା କଥୋପକଥନର ଗ୍ରନ୍ଥ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇପାରି-

ନାହିଁ ଏବଂ ପୁଣ୍ୟପାଠ୍ୟ ନ ହୋଇ ପାଠକ ମନରେ ଅଯଥା ଅସ୍ପୃଷ୍ଟି ଆଣି ଦେଇଛି, ତାହାର କାରଣ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ସାକ୍ଷାତ୍ ଶିକ୍ଷା ମୁଁ ପାଇନାହିଁ, ଅଥଚ ନାଟକର ଅଭିନୟ ଦିଗଟାକୁ ପୁରଣ ରଖିଛି ।

ଚତୁର୍ଥ କାରଣ—ନାଟକୀୟ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପୁରଣ ଓ ଇତିହାସର ସୃଷ୍ଟି ନ ହୋଇ ଅନେକାଂଶରେ ମୋହର ନିଜ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପଡ଼ିଅଛି ଏବଂ ନିଜ ସୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣକୁ ମୁଁ ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ଉପେକ୍ଷା କରିଅଛି ଯେ, ମୋହର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷାପୂର୍ବକ ଚରିତ୍ରାନୁରାଗୀ ଗୁଣ କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ମନଃପୂର୍ବ ହେବାର ଭରସା ଅଳ୍ପ । କାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେବଳ ଆଦର୍ଶ ସହିତହିଁ ତୁମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ, ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିବାକୁ ହେଲେ ଗୁରୁ ଓ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ଆବଶ୍ୟକ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ କାହାର ଅନୁମତି ନ ନେଇ ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣର ଯେଉଁ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଆଦର୍ଶପ୍ରାଣୀୟ, ସେ ସବୁକୁ ସ୍ୱାଭାବିକ କରିବାକୁ ଯାଇଅଛି, କାରଣ ଆଦର୍ଶଟା ଆଉ ଯାହା କିଛି ହେଉନା କାହିଁକି ସବୁ ସମୟରେ ଅସ୍ୱାଭାବିକ—ଅଶୋକ ଯେ ଘୋର ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ, କଳିଙ୍ଗ ସମରରେ ଅବଲୀଳାସ୍ତମେ ସେ ଯେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ମାରିପାରନ୍ତି ଏବଂ ନିଷ୍ଠୁରରେ ଭ୍ରାତୃହନ୍ତା ଓ ନାଗହନ୍ତା ହୋଇପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ଏ ଦିଗଟା ‘ଦେବାନାଂ ପିୟ ପିୟଦଶ୍ଵୀ’ ହେବାଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ—ତାଙ୍କର ଦେବୋପମ ଚରିତ୍ର ମନୁଷ୍ୟୋପମ ହେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସମାନ ଭାବରେ ଦାବି କରେ ଏବଂ ଶେଷୋକ୍ତ ଦିଗଟାହିଁ ଅଶୋକଚରିତ୍ରକୁ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ଅସାଧାରଣ କରିଅଛି ବୋଲି ମୋହର ବିଶ୍ୱାସ । ପୁରାତନ ଏହି ଦିଗଟାକୁ ପରିଷ୍କୃତ କରି ନ ଥିଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦାରୁଣ ଅବଗୁର କରନ୍ତୁଅନ୍ତା ।

ଅଶୋକଙ୍କ ପରି ସଂଘମିଶ୍ରଙ୍କର ଚରିତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଆନୁମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାରଗତ ଆଦର୍ଶରେ ଆକ୍ରନ୍ତ ନ ରଖି ସହଜ ପଥରେ ମୁଁ ମୁକ୍ତିଦାନ କରିଅଛି । ସେଥିପାଇଁ କୌଣସି ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିଶୂନ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ ଅଶୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯେପରି ଗୋଟାଏ ପ୍ରବଣ ସୃଷ୍ଟି, ସଂଘମିଶ୍ରଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ଅଭିନୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ସୃଷ୍ଟି; ଅଥଚ ଏ ସୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ବିନା ସ୍ବାଭାବିକ ମନୁଷ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ; ପୁରୁଷ ପକ୍ଷରେ ଯେପରି ନାରୀ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି—ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସୃଷ୍ଟି । ଏପରି ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଦର୍ଶନକୁ କେହି ଯଦି ଲେଖକର ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି, ତେବେ ତାହାର ଯଥାସାଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେବାପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । କାରଣ ଗୋଟାଏ ଦିଗରୁ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାପଦ— ତାହାର ଅପରାଧ କିମ୍ବା ଅପାରାଧତାରେ ହୁଏ ହୋଇ ଦଣ୍ଡଦ୍ବ୍ୟାଧାନ କରିବାକୁ ଅଶୋକ ଆଜି ଭାରତର ସମ୍ରାଟ୍ ନୁହନ୍ତି !

କିନ୍ତୁ ଦୁଇଟି ଜୀବ—ମାହାରିକା ଓ ଗଣଭଞ୍ଜ, ଦୁହିଙ୍କର ଘର କେଉଁଠାରେ ? ଭାରତବର୍ଷରେ ତ ? ବେଶ୍ କଥା, ରାଜା ରାଜୁଡ଼ାଙ୍କର ଏହିପରି ଅନୁଗତ ସାଥୀ ସହଚର ହୁଏ ତ ଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଭିତରକୁ ଆଣିବାର କି ଦରକାର ଥିଲା, ଆଉ ତାଙ୍କ ଦ୍ବାରା ଏପରି ଅଭିନୟ କରାଇବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ? ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ମାତ୍ର ସହଚର ସେମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ମିଳୁଛି କି ? ମାହାରିକାଠାରେ ଭାରତୀୟ ନାରୀଚରିତ୍ରର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଶୁଣି ହୋଇ ନାହିଁ ତ ? ଭାରତୀୟ ପୁରୁଷ ନାରୀ ଏହିପରିଭାବେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତିଟିକି ?

ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ମୁଁ ବିଶଦ ଭାବରେ ଦେବାକୁ ଯିବି ନାହିଁ । କେବଳ ଏତିକି କହି ଶାନ୍ତ ହେବି ଯେ, ଭାରତୀୟ ନାରୀ

ଗୋଟିଏ ସୃଷ୍ଟିଛଡ଼ା ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ ଏବଂ ତାହା ଉପରେ ଆମେ ଯେଉଁ ଜବରଦସ୍ତି ବେଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଆସେପ କରୁଁ, ବହୁ ପରିମାଣରେ ତାହା ପ୍ରତାରଣା—କାରଣ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ନିଜକୁହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ବେଶୀ ପ୍ରତାରଣା କରିବାକୁ ସୁଖ ପାଏ, ତାହା ନ କଲେ ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବ ।

ଆଉ ଗଣଭିକ୍ଷ ଯେ ଭାରତର କେବଳ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ନୁହନ୍ତି, ଅତିମାତ୍ରାରେ ସ୍ୱଦେଶୀ, ତାହା ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର ଅର୍ଥ ସମଗ୍ର ପୁରୁଷ ଜାତିକୁ ଅପମାନ କରିବା । କାରଣ ଭାରତୀୟ ପୁରୁଷ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦିଗରେ ନ ହେଲେହେଁ, ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରଣୟ ଅଭିସାରରେ ପୃଥ୍ବୀର ଯେ କୌଣସି ଦେଶ ପୁରୁଷର ଯେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମକକ୍ଷ, ଏହା ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଉଦାହରଣର ଅଭାବ ନାହିଁ ।

ତାହାପରେ ଜହ୍ନାଜେଦୁପେ ଗୋଟାଏ ବନ୍ଧବ ଦଣ୍ଡ ଆସିଲା କୁଆଡ଼ୁ—ଘାଷାଗୁରୁ ଉପରୁପ୍ରଙ୍କର ଦର୍ଶନ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧିର ଘଟଣାରେ ଅଶୋକଙ୍କର ତୁମ୍ବଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା କିପରି—ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ରୁଚି ଓ ବରୁର ଅନୁସାୟୀ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନର ଉଦୟ ହୋଇପାରେ । ତାହାର ଉତ୍ତର ଏହି ଯେ ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭ ଦିନଠାରୁ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଶେଷ ମୀମାଂସା ହୋଇ ନାହିଁ, ଯଦିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଲେଖି ଶତ ଶତ ଛାତ୍ର ପ୍ରତିବର୍ଷ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉଅଛନ୍ତି ।

ବାରମ୍ବାର
୨୨ । ୮ । ୧୯୩୩

}

ତୁମ୍ବର
କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ

ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ

[ଦୁଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ପାଟଳୀପୁର ରାଜପଥର ଦୃଶ୍ୟ ।
ଉତ୍କଳିମାନଙ୍କୁ ଆସି ପାଟଳୀପୁରରେ ନୂଆ ରାଜଧାନୀ ଗଢ଼ାଯାଇଅଛି, ମୋଟେ
ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା । ସେଥିପାଇଁ ବାଟ ପାଖର ଦେବଦାରୁ ଓ ଝାଡ଼ି
ଗଛଗୁଡ଼ିକର ବୟସ ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷରୁ ବେଶି ନୁହେଁ । ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ
ଛୋଟ କୁଡ଼ିଆ । ତାହା ନୂଆ କି ପୁରୁଣା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ମାଟି
ନଡ଼ାର ଗୁଳି ଖଣ୍ଡିଏ—ଯେ କୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭାଙ୍ଗିଯାଇ ଗଢ଼ା
ହୋଇପାରେ—ପକା କୋଠା ପରି ଏକ ସମୟରେ ନୂଆ ଓ କେତେକ
ବର୍ଷ ପରେ ପୁରୁଣା ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ଗୁଳି ଭିତରେ ଫୁଲର ବଣିଆ
ସୋମନାଥ ଓ ତାହାର ବାଉଁଶର ବର୍ଷର ପୁଅଟି । ଦୁହିଁଙ୍କ ମଝିରେ
ଗୋଟାଏ ନିଆଁ ଉନ୍ମେଇ । ନଳ ଖଣ୍ଡେ ଧରି ପିଲଟି ସେହି ଉନ୍ମେଇ
ଭିତରେ ଫୁଲ ଦେଉଳି, ଆଉ ତାହାର ବାପ ସୋମନାଥ ଚମୁଟା
ସାହାଯ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡେ ରୁପା ତତାଇ ଆଣି ହାତୁଡ଼ିରେ ଠକ୍ ଠକ୍ କରୁଛି ।
ସ୍ୱାଦବସ୍ତୁର ତପଲତାରେ ବାଲକଟି ମଝିରେ ମଝିରେ ନଳରୁ ମୁହଁ କାଢ଼ି
ଏଣେତେଣେ ଚାହିଁଛି । ଆଖି ଦୁଇଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଥର କରୁଣ । କିନ୍ତୁ
ପରସ୍ପରରେ ବାପର ନୀରବ ତାଡ଼ନାରେ ପୁଣି ନିଳ କାମରେ ମନ ଦେଉଛି ।
ସୋମନାଥର ବୟସ ଅନ୍ଧାଜ ୩୫ । ତାହାର ମୁଛ, ଗାଲପାଟୀ ସିନ୍ଦୂର କଲି
ଓ କଲିଷ୍ଠ ବାହୁରୁ ମନେହୁଏ, ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସେ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ
ଏବଂ ଆଗ ପଛ ନ ବିଚାରି ମଣିଷଟାଏ ମାରଦେଇପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ
ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସର୍ଗିନ୍ୟ ନୁହେଁ—ମାରିବାକୁ ଯେପରି ସାହସ ଅଛି, ମରିବାକୁ

ମଧ୍ୟ ସେହପରି ତାର ଭୟ—ହଂସଜନ୍ମଙ୍କ ପରି । ସାଧାରଣ ସୈନିକର
ଯାହା ହୋଇଥାଏ—ପଳାତକ ଶଯ୍ୟା ପଛରେ ଯେପରି ଗୋଡ଼ାଇପାରେ,
ନିଜ ପକ୍ଷକୁ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ଦେବାକୁ ହେଲେ ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କ ସହତ ଦୌଡ଼ିବାରେ
ସେହପରି ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରିପାରେ ।

ପଥର ଦୁଇ ଦିଗରୁ ପଥକମାନଙ୍କର ଗତାୟାତ, ଅଥଚ କାହାର
ମୁହଁରେ କଥା ନାହିଁ । କେବଳ ପରସ୍ପର ଚାହିଁଚାହିଁ ଓ ଠାଉଠାଉ ହୋଇ
ରୁଲିଛନ୍ତି । ଦୁଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ଶିଳ୍ପ ଯେ
ହୁମାଲସ୍ ପରି ସ୍ଥାୟୀ, ତାହା ଏହି ସୁନାଶ୍ରୀ ବର୍ତ୍ତିଆ ଓ ତାହାର ନଳ
ଚମୁଟା ପ୍ରଭୃତି ସରଞ୍ଜାମରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ସାଧାରଣ
ବେଶଭୂଷାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେ କିଛି ପରିଶିଷ୍ଟ, ତାହା ଏହି ପଥକମାନଙ୍କୁ
ଦେଖିଲେ ବୁଝାଯାଏ ।

ପଥର ଏକ ଦିଗରୁ କଳିଙ୍ଗ ରାଜଦୂତ ଧନ୍ୟପାଳଙ୍କର ପ୍ରବେଶ । ବୌଦ୍ଧ
ପରିବ୍ରାଜକ ପରି ମୁଣ୍ଡିତ ମସ୍ତକ ଓ ଦେହରେ ଲମ୍ବା ଗେରୁଆ ଆଲଣେଛା ।
ମୁହଁ ଓ ଆଖିରୁ ନିଷ୍ଠା ଏବଂ ଆତ୍ମାୟିକତାର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଥିଲେହେଁ
ଏଠାରେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ ବୋଲି ନିଜକୁ ଜାଣନ୍ତି । ପଥଶ୍ରମର
କ୍ଳାନ୍ତି ଓ ଅବସାଦରେ ତାଙ୍କର ସ୍ଵାଭାବିକ ଗତି ମନ୍ଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି ।
ସମ୍ମୁଖରେ ସୋମନାଥକୁ ଦେଖି ସେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଆସିଲେ ।]

ଧନ୍ୟପାଳ—(ଉତ୍ସୁକ ଭାବରେ) ରାଜନାଥ ଆଜି କେତେ ବାଟ ?
(ସୋମନାଥ ଆଗ ପରି କାମରେ ଲାଗିଛି; କିନ୍ତୁ ତାର ପୁଅଟି
ନଳ ଉପରୁ ମୁହଁ କାଢ଼ି ଅର୍ଥସ୍ଥାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଗନ୍ତୁକକୁ
ଚାହିଁଲା)

ଧନ୍ୟପାଳ—(ବସିତ ହୋଇ) ଶୁଣି ପାରୁଛ ? ରାଜନାଥ ଆଜି
କେତେ—(କାମ ବନ୍ଦ ରଖି ସୋମନାଥ ଆଗନ୍ତୁକକୁ ଚାହିଁଲା ।
ତାଙ୍କର ନ ହେଲେହେଁ ନିର୍ବିକାର ଭାବ—ଏପରି ଆଗନ୍ତୁକ

ସେ ଏଥିପୁରା କେତେ ଥର ଦେଖିଛି । ପୁଣି ନିଜ କାମରେ ମନ ଦେଲା ।)

ଧନ୍ନପାଳ—(ବିମୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଦେଖି ସୋମନାଥ ପାଖରେ ବସିପଡ଼ିଲେ)
ବଡ଼ କାବା କଥା ତ ! ଏ ରାଜ୍ୟ ଗୋଟାକ ସମସ୍ତେ—

ସୋମନାଥ—(ଅପରିଚିତର ଅନୁଧିକାରକୁ ଭ୍ରାନ୍ତ ସେପ ନ କରି ଅଛୁର ଦୃଷ୍ଟିରେ) ତୁମ ରାଜ୍ୟ ?

ଧନ୍ନପାଳ—(ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ) କଳିଙ୍ଗରେ ମୋର ଜନ୍ମ । ।

ସୋମନାଥ—(ନ ଶୁଣିବା ପରି) କଳି... ?

ଧନ୍ନପାଳ—କଳିଙ୍ଗ ଜାଣ ନ ?—ପାଟଳୀପୁତ୍ରର ଦକ୍ଷିଣରେ—
ମଗଧଠାରୁ ବଡ଼ ।

ସୋମନାଥ—(ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ) ସତେ ନା ? ମଗଧଠାରୁ ବଡ଼ ?
ଆମର ରାଜାଙ୍କ ଅଧିକରେ ତ ?

ଧନ୍ନପାଳ—ନା, କଳିଙ୍ଗ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ।

ସୋମନାଥ—ସେଠାରେ କେବେ ଆଉ ଜଣେ ରାଜା ଅଛନ୍ତି ?
ମଗଧ ସାଥରେ କେବେ ତାର ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ ? ତା’
ନହେଲେ ଆମେ ଆଉ କେମିତି ଜାଣିବୁ ?

ଧନ୍ନପାଳ—ତମେ ଯୁଦ୍ଧ କର ? କିନ୍ତୁ ତମ ବ୍ୟବସାୟରୁ ତ...

ସୋମନାଥ—ଯୁଦ୍ଧ ?—ଏ ରାଜ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ନ କରେ କିଏ ?
(ନିଜର ଦୁଇ ବାହୁକୁ ଚାହିଁ) ତକ୍ଷଶିଳା ଜାଣ ? ସେ ଯୁଦ୍ଧ
ଯେ ନ ଦେଖିଛି—

ଧନ୍ନପାଳ—ତୁମେ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲ ?

ସୋମନାଥ—(ପ୍ରୋତ୍ସାହ ଦେଖାଇ) ଖାଲି ଯାଇଥିଲି କଣ
ଦେଖିବାକୁ ? ତକ୍ଷଶିଳା ଜୟ କରିବା କିଏ ?

ଧର୍ମପାଳ—(ସୁପାରିସ କରି) ତୁମେ କରିବ ତା ହେଲେ ?
ହଁ, ଅସମ୍ଭବ କଣ । ଜଣେ ଜଣେ ସୈନିକ ଅନେକ ସମୟରେ
ଯୁଦ୍ଧ ଜୟ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ନାମ ନିଅନ୍ତି ସେନାପତି !

ସୋମନାଥ—(ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ) ଶୁଣିବ ତେବେ ? ଯୁଦ୍ଧପାଇଁ
ଯେତେବେଳେ ଡକରା ଆସେ, ସେତେବେଳକୁ ମୋ ଘରେ
ଜଣେ ବୋଲି ତୁଲ୍ ମଣିଷ, ଆଉ ପାଞ୍ଚ କି ଛ' ବର୍ଷର ଏହି
ବୋଲି ପିଲା ପୁଅ (ପୁଅକୁ ଦେଖାଇ) ; ଏ ଦି'ଟାକୁ ଅଥାତା
କରି ଯୁଦ୍ଧମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ କିଏ ଦିବାକୁ ମନ କରିବ କହିଲ ? ଯେତେ
ବୁଝେଲେ ସେ ମାଇପି ଲେକଟା କଣ ବୁଝିବ ? କାନ୍ଦ ବୋବେଲ
ତୁନି ଦିନ ଯାଏ ମତେ ଭାଡ଼ି ଉପରେ ଲୁଚେଇ ରଖିଲ ।

ଧର୍ମପାଳ—(ହାସ୍ୟରୁଚ କରି) ଭାଡ଼ି ଉପରେ ?

ସୋମନାଥ—ହଁ ହେ, ଖାଲି ତା'ର କାନ୍ଦକୁ ଡରକରି—ନ ହେଲେ
ମୁଁ କିଏ, ଭାଡ଼ି ଉପରେ କିଏ ? ତେବେ ରଜାଘର ଲେକେ
କଣ ସହଜରେ ଭୁଲିବେ ? କାହାର କଥା ନ ଶୁଣି ଭାଡ଼ି ସନ୍ଧା
କେହିଲେ, ସେଗୁଡ଼ାକ କଣ ମଣିଷ !

ଧର୍ମପାଳ—(ସନ୍ଧିପ୍ର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ) ତାହା ପରେ ତଳକୁ
ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲ ?

ସୋମନାଥ—ଖାଲି ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲ ସହଜରେ ? ବାହା ପୁଟୁକି
ମାରି ଯେତେବେଳେ ଡେଇଁଲି, ସେତେବେଳେ ଭୁଲି ଏକାତାନ୍ତେ
ଦଶହାତ ତଳକୁ ।

ଧର୍ମପାଳ—(କୌତୁକ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ଆଉ ତମେ ?

ସୋମନାଥ—(ସାହସ ପାଇ) ମୋର ସିନା ଗୋଡ଼ଟା ଖସିଗଲା,
ନ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଭିତରୁ ଜଣେ କାହାକୁ ଜଖମ କରି ନ ଥାନ୍ତି !

ଧନ୍ୟପାଳ—ଯାହା ହେଉ ତଷଣିଲା ତ ଜୟ କରି ଫେରିବ !

ସୋମନାଥ—ଜୟ କଲି ସିନା, ଫେରିବାକୁ କଣ ମନ ହେଉଥିଲା ?

ଖାଲି ସେଇ ମାଇପିଟା ଯୋଗରୁ ।

ଧନ୍ୟପାଳ—ତଷଣିଲା ବଡ଼ ଭଲ ଜାଗା, ନା ?

ସୋମନାଥ—ଭଲ ଜାଗା ? ତମ ଦେଶରେ ପାକଲ କେନ୍ଦୁ
ଅଛି ନା ?

ଧନ୍ୟପାଳ—କେନ୍ଦୁ

ସୋମନାଥ—ହଁ ହଁ କେନ୍ଦୁ । କେନ୍ଦୁ ନ ଥିଲେ ସେଠାକୁ ଯୁଦ୍ଧ
କରିବାକୁ ଯିବ କିଏ ? ତଷଣିଲାର କେନ୍ଦୁ ଦେଖିବ ?
(ହାତ ଦେଖାଇ) ଏଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ମଞ୍ଜି
ନାହିଁ କି ଟିକିଏ ବୋଲି ଶ୍ଵେପା ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଶରକୁ ଗୋଟିଏ
କେନ୍ଦୁ । ବାସ୍, କେତେ ଖାଇବ ଖାଉଥା ।

ଧନ୍ୟପାଳ—ତମେ କଣ ସେଠାରେ ଶର ମାରି କେନ୍ଦୁ ପାରୁଥିଲ ?

ସୋମନାଥ—ଶର ମାରି ଗଛରୁ କେନ୍ଦୁ ଯେମିତି ପାରିଛି, ମଣିଷ
କାନ୍ଦରୁ ମୁଣ୍ଡ ସେମିତି ଛୁଣାଇଛି । ପଶୁରାଜ, ଯେତେ ଲୋକ
ମୋ ସାଥରେ ଯାଇଥିଲେ । ଆଉ କିଛି ନ କହନ୍ତୁ, ମୋ' ଠାରୁ
ଯେତେ କେନ୍ଦୁ ଖାଇଛନ୍ତି, କହିବେ ନାହିଁ ? ନ ହେଲେ
ଶୋଷରେ ଯେମିତି ତଷଣି ଶୁଖିଯାଏ ।

ଧନ୍ୟପାଳ—କେନ୍ଦୁ ପାରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତେବେ ବାଣ୍ଟିବ ?

ସୋମନାଥ—ମୋହର ବାଣ୍ଟିବା ଯାଏ ପୁଣି ସତାର କରିବ
କିଏ—ସମସ୍ତେ ଆସି ହାତ ପୂରାଇ ମୃଗା ଖାଲି କରିଦେବେ
ନାହିଁ !

ଧନ୍ୟପାଳ—କିନ୍ତୁ ଏତେ କରି ପୁରସ୍କାର ମିଳିଲା କଣ ?

ସୋମନାଥ—ପୁରସ୍କାର " ଘରକେ ଜଣେ ଲେଖା ଯିବେ ଯୁଦ୍ଧକୁ,

ସେଥିରେ ପୁଣି ପୁରସ୍କାର ! ଆଜ୍ଞା, ତୁମ ଦେଶର ନା
କଣିଚି—କେଉଁ ଲଙ୍ଗ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—କଲିଙ୍ଗ ।

ସୋମନାଥ—ହଁ ହଁ, କଲିଙ୍ଗ । (ଅନୁନୟ ସ୍ଵରରେ) ସତକରି
କହିବ ତ ଭାଇ, କଲିଙ୍ଗ ସାଥିରେ ତ ଆମର ଯୁଦ୍ଧ-ଫୁଲ
କିଛି ନାହିଁ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—(ମୃଦୁ ହସି) ଡରୁତ କାହିଁକି ? କଲିଙ୍ଗରେ ବହୁତ
ପାକଲ କେନ୍ଦୁ ଅଛି ।

ସୋମନାଥ—କେନ୍ଦୁ କଣ ଖିଆ ହୋଇ ନାହିଁ ? ଯୁଦ୍ଧକଥା କଣ
କହିଲ ? ତୁମେ ତ ବାକି ଯୁଦ୍ଧ ଖବର ଦେବାକୁ ଆସିନ ?
ତମେ ଏଠାରୁ ଯିବଟି, ନ ହେଲେ ମୁଁ (ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ
ଧନ୍ୟପାଳକୁ ଚାହିଁ ନିଜର ସରଞ୍ଜାମ ଗୋଟାଇ ଉଠି ପଳାଇବାକୁ
ବାହାରିଲ)—

ଧନ୍ୟପାଳ—(ବିଶ୍ଵସ୍ତ ସ୍ଵରରେ) ପାଗଲ ହେଲ ? ଯୁଦ୍ଧ ଖବର
ଦେବାକୁ ଏମ୍ଭେ ବେଶରେ କିଏ ଆସେ ? ବମ, ବସ, ଉଠୁତ
କାହିଁକି ?

ସୋମନାଥ—(ଆଶ୍ଚସ୍ତ ହୋଇ) ନାହିଁ, ନାହିଁ, ତମେ ଆଗ
ଉଠିବଟି—ଜଣାନାହିଁ, ଶୁଣାନାହିଁ,—କାହିଁକି ? ଯୁଦ୍ଧ ତ
ବଡ଼ କଥା—ଆମର ଏଠାରେ ଗଛ ବୁଢ଼ ବ, କାହା ଘରେ
ସୋରଷ ଫୁଟିଲେ ଯାଇ ମହାରାଜାଙ୍କ କାନରେ କହିବେ ।
ଜାଣ ? ଏଇ ଇଟା ପଥରଙ୍କର ବି କାନ ଅଛି । ନା, ନା,
ତମେ ବାହାର; ନ ହେଲେ ମୁଁ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଏଁ—
(ପୁଅକୁ) ଚାଲିଲେ ନଟ !

ଧନ୍ୟପାଳ—ବସ, ବସ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାଙ୍କ କାନ ଏମିତି ବଧୂର କାହିଁକି,
ଭଲ ? ଖାଲି ବାଟଟା ଟିକିଏ ବଢେଇ ଦେବାକୁ ପଚାରିଲେ
କାହାର ମୁହଁରେ କଥା ନାହିଁ ! ତୁମକୁ ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ
ପଚାରିଲି, ସେଇ କଥା । ଏ ଦେଶ ଗୋଟାକ ସମସ୍ତେ କାଲ
ନା କଣ ?

ସୋମନାଥ—(ପ୍ରଥମେ ତମକ ପଡ଼ି ଓ ପରେ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଭୟରେ
ଚାହିଁ) ଆସ୍ତେ—ଆସ୍ତେ—କାଲ ନୁହନ୍ତି, ମୂକ ।

ଧନ୍ୟପାଳ—(ବସିବୁତ ହୋଇ) ମୂକ ?

ସୋମନାଥ—(ପୂର୍ବପରି ନିମ୍ନ ସ୍ତରରେ) ଖାଲି କିଛି ପଡ଼ିଛି
ନୁହନ୍ତି—ମଣିଷ !

ଧନ୍ୟପାଳ—ମହାରାଜଙ୍କର ହୃଦୟ ?

ସୋମନାଥ—କିଏ ଜାଣେ ? ଆମେ ବୁଝୁଁ ରାଜାଙ୍କ ରୁକ୍ତମାନଙ୍କ
ହୃଦୟ—ଆମର ହୃଦୟ—ରାଜାଙ୍କ ରୁକ୍ତ ଆଉ କିଏ କି ?
ଯାଅ ବାବୁ, ନଅରକୁ ଏଇ ସିଧା ବାଟ ।

ଧନ୍ୟପାଳ—(ସବିସ୍ତୃଷ୍ଟ) କିନ୍ତୁ ଏ କି ଅସମ୍ଭବ ହୃଦୟ—କଥା
କହିବେ ନାହିଁ !

ସୋମନାଥ—(ସହଜ ସ୍ତରରେ) ହେଁ ହେଁ,—ତାଙ୍କିବ ଲଗୁଛି,
ନା ? କାହିଁକି ? କଥାରୁ ତ ସବୁ—ମାଡ଼, ଗୋଲ, ଖୁଣି,
ଜନାକାଶ—କଥା କହିବାରେ ଯେବେ ଆମର ବାଗସାଗ
ଥାନ୍ତା ! ସେଦିନ ଖାଲି ପର ଏଇ କେନ୍ଦୁ କଥାରୁ ମୁଣ୍ଡଫଟା-
ଫଟି ହୋଇଥାନ୍ତା—ମୁଁ କହିଲି ଅଛି, ଆଉ ପଥାଏ ଜଗର
କଲେ—ନାହିଁ, ମଞ୍ଜି ନ ଥିଲା କେନ୍ଦୁ କୁଆଡ଼ୁ ଆସିବ ?
ନିଜେ ଘର ଭିତରୁ ବାହାରବେ ନାହିଁ, ଯେ ଦେଖି ଆସିବ
ତା କଥାକୁ ହସରେ ଉଡ଼େଇବେ । ଚିଡ଼ି ଲାଗିଲା, ହୁଡ଼ିକରି

ଦି'ପଦ କହିଦେଲି । ହେଲେ ତାଙ୍କର ସାହସ ଦେଖ—
ପଥାଟାଯାକ ମତେ ଦେଇଯାଇ କହୁଛନ୍ତି, ମୋ ପିଠିରୁ ସେମିତି
ମଞ୍ଜି ନ ଥିଲା କେନ୍ଦୁ ବାହାର କରିବେ ! ଜଣକୁ ପାଁ ଜଣ—
ଅନ୍ୟାୟ ଯୁଦ୍ଧ ତ କରିବ, ନ ହେଲେ ଠେଙ୍ଗାଗଣ୍ଡ ହାତରେ
ଥିଲେ ମୋ ପାଖ ଭଲ ମାଡ଼ନ୍ତେ ! ତେବେ ବି ଖାଲି ହାତରେ
କଣ ଦିଟା ଗୋଟାଏ ବେକ ମୋଡ଼ି ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତି ହଠାତ୍
ବୁଝିଗଲା ବୋଲି ସିନା । ଏ ମୂର୍ଖଙ୍କ ସାଥରେ ଲାଗିବି କିଆଁ—
ହେଲୁ ଯା—ସେମିତି କେନ୍ଦୁ ନାହିଁ ! ହଉ ବାବୁ, ଏଥର
ତୁମେ ଉଠିବଟି ।

ଧନ୍ୟବାଦ—କିନ୍ତୁ କଥା ବନ୍ଦ ହେଲେ କଣ ଏ ସବୁ ବନ୍ଦ ହେବ ?
ଗୋରୁ ଛେଳିଙ୍କ ଭିତରେ କଥା ସିନା ନାହିଁ, ମରାମତି
କଣ କମ୍ ?

ସୋମନାଥ—ବୁଝିଲୁ, କଥା ପରି କଥା କହିଲେ ସିନା ହବ !
କହନ୍ତି ପରା, ଭୁଣ୍ଡ ବାଇଦ ସହସ୍ରେ କୋଟି । କହୋ ନିଜ
ଗଣ୍ଡାକ କମେଇ ଆମେ ଆମ ଦୁଃଖରେ ଚଳିବା । ଆମର
ଏତେ ରଜା ରାଜୁଡ଼ଙ୍କ କଥାରେ ଥାଏ କଣ—ସେ କାହାକୁ
ମାଇଲେ କି ଧଇଲେ, ତାଙ୍କ କଥା ତାଙ୍କର—ଆମେ ଅଦା
ବେପାଶା, ଜାହାଜ ମୁଲେଇବା କାହିଁକି ?

ଧନ୍ୟବାଦ—ତା' ହେଲେ ଲୋକେ ରାଜାଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ
ଏପରି ହୁକୁମ ହୋଇଛି ?

ସୋମନାଥ—ହେବ ନାହିଁ ? ଏ ଆମର ନିଜ କମେଇ ନା,
ରାଜାଙ୍କର ଦୋଷ କଣ ? ରଜା ଗଜା, ଯାହା ବୁଝିଲେ—
ତମର ମୁହଁ ବନ୍ଦ ହେଲେ କେତେ, ମୁଣ୍ଡକାଟ୍ ହେଲେ
କେତେ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—(ବ୍ୟସ୍ତ ଭାବରେ) ଏ କଥା ତମେ ଆଗରୁ ନ କହିଲ
କାହିଁକି ? ଆମେ ତ ଏଠାରେ ବସି କଥା ଗପୁଥାଉଁ ?

ସୋମନାଥ—(ଚତୁରତା ଦେଖାଇ) ନାହିଁ, ନାହିଁ, ମୁଁ କଣ ତାହା
ଆଗରୁ ନ ବିଚାରି ଗୁଡ଼ିକ ? (ତନିଟି ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ) ତନି
ଜଣ ! ତନି ଜଣ ଲୋକ ଏକା ଜାଗାରେ, ବୁଝିଲ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—(ସୋମନାଥର ପୁଅକୁ ଚାହିଁ) କିନ୍ତୁ ତମ ପୁଅକୁ ମିଶାଇ
ଆମେ ତ ଏଠାରେ ତନି ଜଣ !

ସୋମନାଥ—ତାକୁ ଆଉ ସୁମାର କରୁଛ କାହିଁକି ? ତାହାର ଦଣ୍ଡ
ମିଳି ସାରିବ—(ପୁଅକୁ) ଦେଖା ତ ନଟ, ପାଟି ଖୋଲି ।
(ବାଳକ ମୁହଁ ଖୋଲି ଦେଖାଇଲ)

ଧନ୍ୟପାଳ—(ତମକ ପଡ଼ି) ଅଃ, ପିଲାଟିର ଜିଭ ନାହିଁ !

ସୋମନାଥ—(ଅବଚଳିତ ଭାବରେ) ଗୁନିଆ ହେଉଛ କାହିଁକି ?
ଦୋଷ କଲ, ଦଣ୍ଡ ପାଇଲ—ମୋ ପୁଅ ବୋଲି କଣ ତାକୁ
ଗୁଡ଼ି ମିଳନ୍ତା ?

ଧନ୍ୟପାଳ—(ଶାନ୍ତ କଣ୍ଠରେ) କଣ ଦୋଷ କଲ ?

ସୋମନାଥ—ହଁ, ସାତକାଣ୍ଡ ରାମାୟଣ ଶୁଣିସାରି—(ଉଚ୍ଛ୍ଵାସରେ)
କଥା କହିଲ—ବୁଝିଲ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—(ଦୁଃଖ ଓ ବିସ୍ମୟରେ) ମହାରାଜଙ୍କର ଆଦେଶ ?

ସୋମନାଥ—ରାଜାଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସ ହେଉଛି, ଏ ଦେଶରେ ରାଜଦ୍ରୋହ
ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି କଥା ନାହିଁ । ବୁଝିଲ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—କିନ୍ତୁ କଥା କହିଲେ ଜିଭ କାହିଁ !

ସୋମନାଥ—ହେବ ନାହିଁ ? ରକ୍ଷାଅଛି, ମୁଣ୍ଡିକାହିଁ ହୁକୁମ ହୋଇ
ନାହିଁ । ନହେଲେ ଏମିତି ଯାହା ଗଣ୍ଡାଏ ଖାଇ ପାରୁଛି, ସେତକ

ବି ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ତୁମ ଦେଶନା' କଣଟି—କି ଲଙ୍ଗ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—କଳଙ୍ଗ ।

ସୋମନାଥ—ହଁ, ତୁମ କଳଙ୍ଗରେ କଣ ରଜା ନାହାନ୍ତି ? ଯାହାର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ସେ ତାହା କହି ଚାଲିଯାଏ ? କାହିଁକି ? କଥା ନ କହିଲେ କଣ ଭାବ ରୁଚେ ନାହିଁ ? ମୋ ପୁଅକୁ ଦେଖୁଚି ଟିକି ? କଥା ନ କହି ଭଲ କୁଆଡ଼େ ତାର ଉଣାଦିଶୁଚି ? ବଡ଼ୁଟି ଯେମିତି ବାଉଁଶ କରଡ଼ି ! ଖାଇବା ଖୋଇବା ଚାହିଁବା ଶୁଣିବା କେଉଁ କାମ ତାର ବନ୍ଦ ଅଛି ଭଲ ! ଯୁଆଡ଼େ ଇଚ୍ଛା ଶୁଣିଦେବାକୁ ମୋର ଆଉ ଭୟ ନାହିଁ । ନ ହେଲେ ପିଲା ମତି, କାହା ସାଥରେ କେତେବେଳେ କଳିଆ କରନ୍ତା କାହା ଝିଅ-ବୋହୂକୁ କଣ କହନ୍ତା—

ଧନ୍ୟପାଳ—(ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ) ବୁଝି ପାରୁଚି—ମହାରାଜାଙ୍କର ଏ ଆଦେଶକୁ ତୁମେ ସବୁ ଦୟା ବୋଲି ଭାବିବ ।

ସୋମନାଥ—ଦୟା କଣ ଅଲପ ? ଆଜି କେଉଁ ରଜା ବେଶି ଦୟା କରେ ? ତୁମେ ଚାଲ, ଚାଲ, ଦେଖ, ଶୁଣ, ସେଥିପାଇଁ କିଏ ମନା କରୁଚି ? ଯେତେବେଳେ ଖୋଇଲ କି ଖେଳିଲ, ତା ଉପରେ କଣ କର ବଡ଼ୁଟି ? ଆଜି ବି ଯେତେ ପାର ମନେ ମନେ ସବୁ ଚିନ୍ତା କର—ରାଜାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ କାଟି, ରାଜ-କୁଳର ଧ୍ବଂସ—ସେଥିରେ କାହାର କ୍ଷମତା, ପାଟି ଫିଟେଇବାକୁ—ଖାଲି ତାକୁ ମୁହଁରେ କହିଲେ ସିନା—

(ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଗୋଟିଏ ଖଞ୍ଜି ଭିକ୍ଷୁକ ଆସୁଥିବାର ଦେଖି ତାହା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ଭିକାରୀଟିର ରୂପ ଓ ବେଶଭୂଷା ଭାରତୀୟ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ପ୍ରତୀକ)

ଭୁକାରି — ତଳ ନାବିକ ତଳ ତଳ
 ଉପରେ ଡାକଇ ଝଞ୍ଜା ତୋଫାନ,
 ପାଦରେ ଉଛୁଳେ ଜଳ !
 ତଳତଳ !

ଛୁଡ଼ିଛି ଦଉଡ଼ି
 ଉଡ଼ିଛୁଯେବେ ରେ ପାଲ
 ଅତଳ ଅକୁଳେ
 ଭସାଇ ତରଣୀ ବୁଲ
 ନ ବୁଝି ପଛକୁ ନ ଶୁଣ ବାରଣ
 ସକଳ ଭୁବନ ଦେଉ ଅକାରଣ
 ଜୀବନର ତେଜେ ଜଳିଉଠୁ ତୋର
 ମରଣର ହଳାହଳ
 ତଳ ତଳ !

ସୋମନାଥ—ତଳାତଳ କଥା ନୁହେଁ ରେ—ବୁଲ୍, ବୁଲ୍, ଖା,
 ଶୁଣ୍—ଖାଲି କଥା କହିବାକୁ ମନା ।

ଭୁକାରି—ବାବା, ଭିକାରୀ ବାବା !

ସୋମନାଥ—ଭାରି ଆତମିତ କଥା ! ଏ ରଜ୍ୟ ଗୋଟାକ ସମସ୍ତେ
 ଦାନା, ଏହି ଏକା ଭିକାରୀ !

ଧନ୍ନପାଳ—କଣ ଭିକା କରିବାକୁ ମନା ?

ସୋମନାଥ—ଭିକା କରିବାକୁ ନୁହେଁ—କଥାକହିବାକୁ, ଗୀତ
 ଗାଇବାକୁ ।

ଧନ୍ନପାଳ—ଭୁକାରି ମଧ୍ୟ—

ସୋମନାଥ—ହଁ ହେ, ଭୁକାରିଙ୍କ ପାଇଁ ତ ଆମଠାରୁ ଆହୁରି କଡ଼ା
 ଆଇନ ଦରକାର । ଅମେ ସିନା ଦୋଷ କରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ,

ସେ କରନ୍ତି ସ୍ବର୍ଗରେ । ଆମେ ଦୋଷ କଲେ ଜିଭ କାଟ୍, ନ ହେଲେ ମୁଣ୍ଡ କାଟ୍ । ତାଙ୍କ ପାପରୁ ସେମତି କିଏ କଣ, କିଏ ଛୋଟା, କିଏ କାଲ । ତାଙ୍କୁ ସବୁ ଦାନ କରିବା ଯାହା, ପାପ ଅନ୍ୟାୟକୁ ଲକ୍ଷ ଦେବା ତାହା । ସେଥିରେ ଧର୍ମ ହୁଏ ନାହିଁ ଯେ, ପାପ କରାଯାଏ ।

ଭିକାରୀ—ବାବା, ଯେ ସ୍ବର୍ଗର ଆଇନ ନ ମାନି ଦଣ୍ଡ ପାଇ ସାରିଛି, ତା ପାଇଁ ଆଜି ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଆଇନ ବେ-ଆଇନ କଣ ! ଯେତେ ପ୍ରାଣ୍ଡିତ କଲେ ଅନ୍ଧ ଆଖି ଫେରିପାଇବ, ନା ଛୋଟାର ଗୋଡ଼ ଗଜ୍ଜରି ଉଠିବ ? ତୁମେ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ବାବା, ଆଇନ ମାନି ଚଳୁଛ—ସ୍ବର୍ଗଗାମୀ ହୁଅ ।

ସୋମନାଥ—(ହୁଇ ହୋଇ) କରେ, ଭାରି ବଡ଼ି ବଡ଼ି ତ କଥା କହୁଛୁ—(ହାତୁଡ଼ିକୁ ଦେଖାଇ) ଦେଖୁଛୁ ? —ଟିକିଏ କଣ ଛୋଟା ହେଇଛୁ—କଣ, କହିଲୁ ଆଜି ଥରେ—

ଭିକାରୀ—(ସାହାଯ୍ୟ ଆଶାରେ ଧନ୍ୟପାଳ ପ୍ରତି) ବାବା, ମୁଁ କଣ ଆନ୍ୟୟ କହିଲି ?

ସୋମନାଥ—(ଅଧିକ ହୁଇ ହୋଇ) ନାଃ, ନ୍ୟାୟ କହିଛୁ, ତୋ ମୁଣ୍ଡ କହିଛୁ । ମୁଁ ଯେମିତି କିଛି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । କାହିଁକି, ତୁ ସ୍ବର୍ଗଗାମୀ ହେଲେ ?

ଭିକାରୀ—ବାବା, ଆମେ ପାଣି ଖାବ ସ୍ବର୍ଗକୁ ଯିବୁ ତ ନରକ କାହାପାଇଁ ?

ସୋମନାଥ—ଆରେ ବଣ, ବଣ ଭଲ ଛଟାଗାଳି ଆସେ (ଧନ୍ୟପାଳ ପ୍ରତି)—ଦେଖୁଛ, ମୋହର ପିଲ ପୁଅ ପାଖରେ ବସିବ—କେଡ଼େ ବହୁପ ତାର !

ଧନ୍ୟପାଳ—(ମୃଦୁ ହସି) ତମ କଥା ଯେମିତି ଠିକ୍, ତା କଥା ବି

ସେମିତି ଠିକ୍ । ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଅ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ରହ, ବରାବର
ଦିଅ । ଆଇନ ମାନିବାକୁ ହେବ—ରାଜାର ଆଜ୍ଞା ଦେବତାର ।
ଖାଲି ଫରକ ଏତିକି ଯେ, ରାଜା କହେ କଣ ନ କରିବ,
ଦେବତା କହେ କଣ କରିବ । ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ରହିବାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ଡକାୟତ କରିବ ନାହିଁ, ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ଦାନ ଧାନ
କରିବ ।

ସୋମନାଥ—ଯେତେ ହେଲେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ପାପ କଲେ କ୍ଷମା ଅଛି;
କିନ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଯେ ପାପ ଆଚରଣ କରନ୍ତି—

ଭିକାରୀ—ଆମେ ନାରାଜ ପାପୀଯାକ ତୁମ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ଲୋକଙ୍କର
ବେଶି ଲେଉଟା—ଆମ ଭିତରୁ ବେଶି ଲୋକଙ୍କ ମତ ନ ହେଲେ
ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବା ସହଜ ପରା—ତୁମ ଇଚ୍ଛା ଖାଲି ବିନା ଖର୍ଚ୍ଚରେ
ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଉଠିଯିବ ।

ସୋମନାଥ—ତୁ ମୋ ଖର୍ଚ୍ଚ କଥା କଣ ଜାଣୁରେ ? ତୁହୋଇ
ମୁଣ୍ଡ ମୋ ଖର୍ଚ୍ଚ କଥା—(ଦୂରକୁ ଚାହିଁ ଚମକି ପଡ଼ି) ହେଇଚି
ଏଥର—ଠିକ୍ ହେଇଚି—ସ୍ୱର୍ଗ ନରକ ଯେ ଆଡ଼େ ଲୁଚିଛି
(ପ୍ରଥମେ ନିଜ ମୁହଁରେ ଓ ପରେ ଧନୁପାଳ ମୁହଁରେ ହାତ
ଦେଇ ଦୂରକୁ ଅଙ୍ଗୁଳ ଦେଖାଇଲା) ଚୁପ୍, ଚୁପ୍—ଏଇ
ଦେଖ—ସ୍ୱର୍ଗର ବାଟ (ଭିକାରୀ) ପ୍ରତି ଯା, ଯା, ତୁ ଆଗ
ଏଠାରୁ ଯିବୁଟି, (ଧନୁପାଳଙ୍କୁ) ଆଜ୍ଞା ତମେ ବାଟୋଇ ମଣିଷ—
ଏଠାରେ ତମକୁ ଦୁଃଖ ସୁଖ ହେବାକୁ କିଏ ଭଲ ଡାକୁଥିଲା ?
(ଧନୁପାଳ ଖଞ୍ଜି ହସ୍ତରେ କିଛି ଦାନ କରିବାକୁ ଯିବା ମାତ୍ରେ
ଦୁଇଜଣ ନଗରରକ୍ଷକଙ୍କର ଦ୍ରୁତ ପ୍ରବେଶ)

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ବ୍ୟଙ୍ଗ ସ୍ୱରରେ) ଚାଲୁ, ଚାଲୁ—ଭଲ ଜମାଣ
ତ ଚାଲୁଛି ।

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ସବୁବେଳେ ଆମ ଗୋଡ଼କୁ ଖାଲି ଚାହିଁ
ବସିଥିବ—ଟିକିଏ କର ଆଡ଼େଇବା ଯାକେ ।

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ଆଉ ସେମିତି ଦୂରରୁ ଆମ ଉପରେ ନଜର
ପଡ଼ିଯିବ, ଡଃ, ସେମିତି ଜଣେ ଜଣେ ସାଧୁପୁରୁଷ ।

ଧନ୍ୟପାଳ—(ଅସହସ୍ତ ହୋଇ) କଣ କହୁଛ ଏ ସବୁ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ନା, କଣ ମହୁର, ତମେ କାହିଁକି ବୁଝିବ ?
ଚେଇଁ ଶୋଇବ ଯେ—

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ଧନ୍ୟପାଳଙ୍କ ସବାଙ୍ଗକୁ ଚାହିଁ) ଆହା—
କାହିଁକି ବୁଝିବ ? ଗୋଟୁଆ ପିନ୍ଧିବ ପରା—ପରାକୁତ କଥା-
ଗୁଡ଼ାକ ବୁଝିବ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ତୁମର ସବୁ କଣଅଛି, ଯେତେ ସୁଖରେ ସେ
ଖୁସି ଗପ କରିବ—ଫଳ ହେବ କଣ ନା, ଆମ ଘରେ କାନ୍ଦ-
ବୋବା--ପିଲିପିଲି ଓପାସ ।

ଧନ୍ୟପାଳ—ଆମେ ଖୁସି ହେଲେ ତୁମ ଘରେ କାନ୍ଦ-ବୋବା ?

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ହଁ ହେ, କିଛି ବୁଝି ନାହିଁ—ମାୟା ତପସୀ ।

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ବୁଝିବ ସବୁ, ବଳେ ବୁଝିବ—ଆଗ ଉଠି
ଆସିବଟି ।

ଧନ୍ୟପାଳ—(ମିନତି ସ୍ଵରରେ) ଏଠାରେ ଆମେ ସବୁ ରୁଣ୍ଡ ହେବା
କଥା କହୁଛ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ବାଃ, କେହି ତ କିଛି କହି ନାହିଁ, ଛୁଏଁ ସବୁ
ବୁଝିଗଲା ! ମାହାଲିଆକୁ ଫଟେଇ ହେଉଥିଲା କାହିଁକି ଭଲ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ଦାୟୀ—ବଦେଶୀ ମୁଁ—ନୂଆ ହେଉ
ଏଦେଶକୁ ଆସୁଛି—ବାଟ ଘାଟ ଜାଣେ ନାହିଁ; ଏମାନଙ୍କୁ
ପଚାରିଥିଲା ରାଜନାଥକୁ ବାଟ ।

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—‘ହୋ, ସେଥିପାଇଁ ସଭାଟାଏ କରିବା
ଦରକାର ହେଲା ? ରାଜନୀତିର ଯେମିତି ଜଙ୍ଗଲ ମଝିର
ଗୋଟାଏ ଉଇ ଡୁଙ୍କା ହେଉଛି ସେ ଖୋଜି ପାଇବା କଷ୍ଟ ।

ଧନ୍ୟପାଳ—ରାଜନୀତିର ହେଲେ ବି, ଏ ଦେଶଲୋକେ ତାହା
ଖୋଜିବା ଯେମିତି, ବିଦେଶୀ ଲୋକ କାହାକୁ ନ ପଚାରି ତାହା
ପାଇବା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ।

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ହେଉ, ତେବେ ଆସିବା ହେଉ—ରାଜନୀତିରକୁ
ସିଂଧା ବାଟ ବଢେଇ ଦେବୁ—ଆମ ପାଖରେ ଏ କଥାଗୁଡ଼ାକ
କାଲି ଆଗରେ ମଲା—(ଖଞ୍ଜି ପ୍ରତି କୌତୁକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ)
ଏ ମୁଣ୍ଡଟି ପୁଣି କିଏ ?—ସାକ୍ଷାତ୍ ଅସ୍ପଷ୍ଟବଦ୍ଧ ।

ଭିକାରୀ—(ବିମତ ଭାବରେ) ବାବା, ଖଞ୍ଜି ଭିକାରୀ ମୁଁ ।

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ହଁ ସେ କଥା ତୋ ଟାଙ୍କ ଲଞ୍ଜିରୁ ବୁଝା-
ପଡୁଛି— ଚାଲ୍ ବାବା, ରାଜଦରବାରରେ ବହୁତ ଭିକା ।

ଭିକାରୀ—ରାଜଦରବାର ଭିକା ତୁମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାବା, ଆମ
ଅନ୍ଧ ଖଞ୍ଜିଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ ।

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ହୁଇ ହୋଇ) ଚାଲ୍ କହୁଛି—ଫେର୍ କଥା
କହିବୁ ତ ଜାଣୁ ?

ଭିକାରୀ—(ଧୀର ସ୍ଵରରେ) ଜାଣେ ବାବା, ତୁମକୁ ନ ଜାଣି ଏ
ମହିମଶ୍ରାବରେ ପୁଣି—

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ଫେର୍ ? (ହାତରେ ଧରିଥିବା ଠେଙ୍ଗାକୁ
ଦେଖାଇ) ଦେଖୁଛ ?

ଭିକାରୀ—ତୁମକୁ ତ ଦେଖୁଛି, ତୁମଠାରୁ ଠେଙ୍ଗାଟା କ’ଣ
ଅଧିକା ?

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ବାକ୍ସତୁରୀ ଶୁଣିବାକୁ ଅମେ ଆସିନାହୁଁ ,

ବୁଝିଲୁ ? କାମ କରିବାକୁ ଆସିବୁଁ । (ସୋମନାଥକୁ ଚାହିଁଲା ।
 ସେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜାନ୍ତ ସାଧୁ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ପରି ବସିଛି) କରେ
 ତୁ ? ତା କାହିଁ ହଲଚଲ ହେଉ ନାହିଁ — ଆଉ ଏ ଟୋକାଟା ?
 (ବାଳକ ତାହାର ଜିହ୍ଵାଦ୍ଵୀନ ମୁଖକୁ ଖୋଲି ଦେଖାଇଲା)
 ହେଲ, ହେଲ, ଏ ପିଲାଟା ଦଣ୍ଡ ପାଇ ସାରିଛି; (ସୋମ-
 ନାଥକୁ ଚାହିଁ) ଆଉ ତୁ ? ତାର ବାପା ନା ? (କିନ୍ତୁ ସେ
 କେବଳ ସମ୍ମତସ୍ଵରକ ମସ୍ତକ ସଞ୍ଚାଳନ କଲା) ।

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ସୋମନାଥର ସଙ୍କୁଚିତ କାତର ମୁଖରୁ
 ଅନୁମାନ କରି ଉଃ; ତଜା ଦେଖ ! ଦେଖି, ମୁହଁ ଫିଟାଇଲୁ ।
 (ସେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣପଣ ୭୦ ବୟସ କରି ମୂଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ
 ରହିଲା) ନାଃ, ସହଜରେ ୭୦ ଖୋଲିବ ନାହିଁ—ଦାନ୍ତ ପଡ଼ି-
 ଗଲା ପରି ! (ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରତି) ଦେଖିବୁଁ ଶୁଭ୍ର ତୋ ଛୁରି
 ଖଣ୍ଡକରେ ମୁହଁ ଫିଟିବ କି ନାହିଁ । ନ ହେଲେ ଏଇ ଠେଙ୍ଗାରେ
 ପରୀକ୍ଷା କରିବା (ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ ଛୁରି କାଢ଼ି ସୋମନାଥର
 ମୁହଁ ଫିଟାଇବାକୁ ଯିବାରୁ ସେ ପଲାଇବାକୁ ବାହାରିଲା, କିନ୍ତୁ
 ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୋଟୁଆଳ ଦୁହେଁ ତାକୁ ଧରିନେଲେ । ଦୁଇ-
 ଜଣଙ୍କ ହାତରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇନପାରି ସେ ହତାଶ ହେଲା) ।

ସୋମନାଥ—ହେ, ମତେ ଭଲ ଗୁଡ଼ିଏଥ—ସତକହ୍ନ, ମୋର
 କିଛି ନାହିଁ, ମତେ ଦାୟା ଝାଡ଼ିଖାଣ୍ଡ ଠାକୁରଣୀ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ଦେଖି ଦେଖି ଆଁ କଲୁ ? ଆଁ ନ କଲେ
 ଗୁଡ଼ିଏ ନାହିଁ । ହେଃ, ମତେ ବୋକା କରି ପାଇବୁ, ନା ?
 (ଛୁରି ଧରି ଉଦ୍ୟତ)

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ଦ୍ଵିତୀୟେଇ ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ ପ୍ରତି) ତତେ
 ରଜାଘର ଚାକିରି କିଏ ଦେଲା କେଜାଣି; (ସୋମନାଥକୁ ଚାହିଁ)

ଗୁଲ୍ ଗୁଲ୍—ଗୁଲ୍‌ଗି ରଖି ଦେ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—(ବୁଝିପାରି) ଆମର ସତେ ତ ଏଣେ କଥାରେ ବାଟୁଳି ବାଜୁନାହିଁ, ତେଣେ କହୁଣି ଜିଭ ନାହିଁ, ମୁଁ ଯେମିତି କିଛି ବୁଝିପାରୁନି । ଏଇଥିରେ ତତେ ଛୁଡ଼ିଦେବ ପରା ? ଏ ଥରଟାରେ ତତେ ମିଶେଇ ଦେବ ୧୦୨ ବକ୍ସିସ୍ ମିଳିବ ଦରବାରରୁ । ତୁ ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧି ଖେଳୁ, ତତେ ତ ଆଗ ନବା ଦରକାର ।

ସୋମନାଥ—ତମର ଯେମିତି ନବାକୁ ଦରକାର, ମୋର ତ ସେମିତି ରହିବାକୁ ବି ଦରକାର ।

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ଆରେପାଃ—ତୋ ଦରକାର ତୋ ଘରେ । ଦୁଇଜଣ ନେବାକୁ ହୁକୁମ ନାହିଁ, ବୁଝିଲୁ ? ଶେଷରେ ଚାକିରି ଖଣ୍ଡମାନ ନେଇ ଆମ ପିଲା କବିଲାକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ବସାଇବୁ ପରା ।

ସୋମନାଥ—ମୋ ପିଲାଏ ଯେ ଏଣେ ଦାଣ୍ଡରେ ବସିବେ—

ଭୁକାର—(କୋଟୁଆଳ ଦୁହଁକୁ ଚାହିଁ) ତାହାହେଲେ ବାବା, ମୁଁ ଗୋଟିଏ ସହଜ ଉପାୟ ବତେଇ ଦିଏ—ତୁମ ଦି'ଜଣଙ୍କ ଜଣେ କିଏ ଆମ ସାଥରେ ଆସିଲେ ତ କଲି ମେଣ୍ଟି-ଯାନ୍ତା ? ତାଙ୍କ କଥା ରହନ୍ତା, ତୁମ କଥା ବି ରହନ୍ତା ? ଯୋଉ ଡିନିକି ସେଇ ଡିନି ହୁଅନ୍ତେ—ଖାଲି ଯାହା ଟିକିଏ ମଝିରେ ଅଦଳ ବଦଳ

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—କଲି ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ବିଶ୍ଵରପତି ବସିଛନ୍ତି, (ହେୟଦୁଷ୍ଟିରେ) ତତେ କେନ୍ଦ୍ର ପଶୁରୁ ନାହିଁ, ବୁଝିଲୁ ? (ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ) କରେ ନିଜ ରୁଏ କଣ ଉଠିବ ନାହିଁ, ସମସ୍ତେ ଚାହିଁବ ଠେଙ୍ଗାକୁ ?

ସୋମନାଥ—(ଠିଆ ହୋଇ) ବରୁଣପତି ଆଉ କଣ ବୁଝିବେ
 ଭଲ ? ମୋ ଘରେ ତ ମୁଁ ଜଣେ ଲୋକ କଥା କହେ, ଆଉ
 ଦେଖୁଛ ଏହି ବାର ବର୍ଷର ପିଲା—ତାହାର ଯେଉଁ ଦଶା !
 ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—କାହିଁକିରେ ତୋର ପରା ଡରା ମଣିଷ ଅଛି
 —ସେ ତ କିଛି ପଦାକୁ ବାହାରେ ନାହିଁ ଯେ ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିବ ।
 ସୋମନାଥ—ଦଣ୍ଡ ସିନା ପାଇନାହିଁ—ସେ ଭଲ ଆଜିଯାଏ ମୋ
 ଆଗରେ ମୁହଁ ଫିଟାଇଲଣି ? ଗାଁ ଭିତରେ ପଢ଼ୁରଲ, କେଉଁ
 ଲୋକଟା ତା' କଥା ଶୁଣିଛି ?

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ଏ ଆଜିଯାଏ ତୁ ମାରେ ?

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ହଉ, ହଉ, ଏଣିକି ବଳେ ମୁହଁ ଫିଟିଯିବ
 ଯେ—ମରଦମାନଙ୍କର ଜିଭ କଟା ହେଲେ ମାଇପେ ଆଉ
 କଥା ନ.କହି ଯିବେ କୁଆଡ଼େ ? ତାଙ୍କ କଥା ସିନା ମରଦ-
 ଯାକ କହୁଥିଲେ, ଏଣିକି ତାହା ବଳେ ଓଲଟିଯିବ ଯେ !

ଭିକାରୀ—ସେ କଥା ନ ହେଉ ବାବା—ତାହାହେଲେ ମାଇପଙ୍କ
 ସାଥରେ ଆଜିଯାଏ ଯେଉଁ ସବୁ କଥା ଘର ଭିତରେ ଲୁଚି
 ରହୁଥିଲା, ଏଣିକି ସେ ସବୁ ଦାଣ୍ଡରେ ହାଟରେ ଡେଙ୍ଗୁରୁ
 ଦିଆଯିବ । ମାଇପେ କହିବେ କଥା ! କାଲି କ'ଣ ଓଲଟି
 ଗଲଣି ?

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ଶବ୍ଦ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ) କି' ରେ, ତତେ ପରା
 ମନା କରିଥିଲି ?

ଭିକାରୀ—କାଲିଠାରୁ ତ ଆଉ ଛମ ମନା ନ ମାନିବାକୁ ନ ଥିବ—
 ଆଜି ଭଲ ତା ଆଗରୁ—

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ଚପ୍ କର । ଚାଲ୍ ସବୁ—ଆମର ଆଉ କାମ
 ଆଛି ନା—ଉଠ, ଉଠ (ସମସ୍ତେ ଠିଆ ହେଲେ) ।

ସୋମନାଥ—(ଅନୁନୟ କରି) ମୋର ଗୁହାରିଟା ଲେବେ କିଛି ରହିଲା ନାହିଁ । ମୋର ଏକୂଟିଆ ଘର, ଜଣେ ବୋଲି ଢିଲି ଲୋକ—

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ଦୃଢ଼ଭାବରେ) ସେ କଥା ଆମେ କ'ଣ ବରୁର କରିବାକୁ—ବରୁରପତି ଅଛନ୍ତି ।

ଭିକାରୀ—ବାବା, ମୋର ଘର ନାହିଁ କି ଢିଲି ଲୋକ ନାହିଁ— ସେ କଥା ଭଲ ବରୁରପତି କିଛି ବୁଝିବେ ?

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ଆଖି ତରୁଟି) ଫେର ? ବନ୍ଦୁପ ଦେଖ ! ଯେତେ ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ ଏ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ବଦଳିବ ଭଲ !

ଧନପାଳ—(ସହଜ ଭାବରେ) ଯେ ଦଣ୍ଡ ପାଏ, ତାର ଅବା ପ୍ରକୃତି ବଦଳୁଥିବ, କିନ୍ତୁ ଯେ ଦଣ୍ଡିତ୍ବ, ତା ପ୍ରକୃତି ଜଗତ ଲୋପ ହେଲେ ବି ବଦଳିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ହଉ ଚାଲି ସମସ୍ତେ । ଏ ସବୁ କଥାର ଜବାବ ରଜ ଦରବାରରେ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—(ପ୍ରଥମକୁ ଚାହିଁ) ସମସ୍ତେ ?

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—(ଦ୍ଵିତୀୟକୁ) କିନ୍ତୁ ତୁ ପୁଣି ତମକୁରୁ କାହିଁକି ? ସମସ୍ତେ କ'ଣ, ମୋଟେ ତ ଢିଲି ଜଣ—ଖାଲି ଏହି ଟୋକାଟାକୁ ଗୁଡ଼ି ।

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ତେବେ ଅଛ, ଖଞ୍ଜି, ଭିକାରୀ, ବିଦେଶୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିପର ?

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ଆରେ ଧେର, ସବୁଦିନେ ତୋର ଏହି ପଛ ବୁଦ୍ଧି । ହୁକୁମ ତ ଅଛି, ଯେ କଥା କହିଲା ତାକୁ ବାନ୍ଧ— ଆଉ ଯେ ଯେତେ ବାନ୍ଧିଲା ତାହାର ବକ୍ସିସ୍—ଆଉ ଯଦି ନ ବାନ୍ଧିଲା ?—କାମଗଣ୍ଡି ହାତରୁ ଖସିଲା ।

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ତେବେ ତା' ଭିତରେ ତ ଧୁଣି ବସୁର ଅଛି ?

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ଆରେ ରଖ ତୋ ବସୁର । ବସୁର କରୁଥିଲେ ତ ଆଜି ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥାନ୍ତି । କରେ କଥା ନ କହେ କିଏ ? ଯେ ତ ଆଗରେ ପଡ଼ିଲ ତାକୁ ବାନ୍ଧ—ଆମେ ହଜାର ବସୁର କଲେ ଭଲ ଆମର କିଛି ହେବ, ନା ଆଉ କାହାର କିଛି ହେବ ? (ସମସ୍ତେ କୋଟୁଆଳଙ୍କ ସାଥରେ ଚାଲିଲେ)

ଦ୍ଵିତୀୟ କୋଟୁଆଳ—ଯେତେ ହେଲେ ଠିକ୍ ଭୁଲ୍ ତ ଦୁଇଟା କଥା—

ପ୍ରଥମ କୋଟୁଆଳ—ଦୁଇଟା କଥା ନୁହେଁରେ ବୋକା—ତନିଟା । ଠିକ୍ ଗୋଟାଏ, ଭୁଲ୍ ଗୋଟାଏ—ଆଉ ଗୋଟାଏ କ'ଣ ଜାଣୁ ? —ପେଟପାଟଣା !

(ଯବନିକା)

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଙ୍କ

[ମଗଧର ରାଜକନ୍ୟା—ଭରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟକେନ୍ଦ୍ର । ଭିତରର ସାଜସଜ୍ଜା ପୁରୁଣା ଧରଣର ହେଲେହେଁ ଆଜିକାଲିର ରୂଚ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ସବୁର ନିଷ୍ଠା ଓ ଶୁଚିତା ଅଛି । ଆସନ, ଡକିଆ ଓ ଗାଲିରୁ ପ୍ରଭୃତି ଭାରତୀୟ କାରଗରମାନଙ୍କ ଓସ୍ତାଦୀର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା । କବାଟ, କାନ୍ଥ ଓ ଝରକାଗୁଡ଼ିକ ଅଜନ୍ତାର ସ୍ଵପ୍ନ ମନେପକାଇଦେଏ ଏବଂ ବୌଦ୍ଧ ନ ହେଲେହେଁ ଅଶୋକଙ୍କ ରାଜତ୍ଵକାଳରେ ଅଜନ୍ତା ଶିଳ୍ପର ପ୍ରଚଳନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ କରେ । ରାଜୋଚିତ ଆସନରେ ଅଶୋକ ଉପବିଷ୍ଠ । ତାଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରଣ ନାସା ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲିତ କେବଳ ନିଜ ସୌଭାଗ୍ୟର ପ୍ରତୀକ ନୁହେଁ, ପୃଥିବୀର ଭାଗ୍ୟଗାନ୍ଧୀରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଉପକରଣ ଅଛି ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ । ଚରୁକ ଓ ଅଧର ଦୁଇ—ଚକ୍ର ଶକ୍ତି ଅଥଚ ଅଚକ୍ଷୁକ । ସେଥିରୁ ମନେହୁଏ, କଥା ତାଙ୍କର ସାଜଗଣିତ ପରି ସଫଳ ଏବଂ କର୍ମ ଉତ୍ତମ ଲୋକ ପରି କଠୋର ।

ତାଙ୍କୁ କି କି କର୍ମ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ କିପରି ଭାଷାରେ କଥା କହିବାକୁ ହେବ, ପୃଥିବୀକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ସେ ତାହା ସ୍ଥିର କରି ରଖିଛନ୍ତି । କର୍ମଟା ହିଁ ତାଙ୍କର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁଷ୍ଟି ଏବଂ ତାହାର ଭିତରେ ଚନ୍ଦ୍ରୀର ସର ନିଭୁଯାଇଅଛି । ସେଥିପାଇଁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ନାଟକୀୟ ଅଭିନୟ ପରି ହୁଏ । କାରଣ ସେ ଅଭିନୟ ଉପରେ ବାଧା ଦେବା କୌଣସି ପାର୍ଥିବର ଆୟୁର୍ବ୍ୟାଧି ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଭୟଙ୍କର ଯେ, ଲେଉଟ, ମୋହ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ଵାରା ସେ କ୍ଷତ ହୁଏ, ଆଜ୍ଞାନ ହେବାର ବାହାରକୁ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ କଥାରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ନୁହେଁ, କର୍ମରେ ସେତେବେଳେ ନିରାପଦ । ଯେହେତୁ

କଥା କହିଲବେଳେ ସେ କାମ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯୁଦ୍ଧ ଓ ନରହତ୍ୟାର ଆଦେଶକୁ ଏପରି ସହଜ ଭାଷାରେ ସେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ଯେ କୌଣସି ସୁରସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ କୋମଳ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଭୁଲି ଯାଇ ହେଲେହେଁ ବୟସକୁ ଭ୍ରାନ୍ତେ ପକାଇବା ଦାନତା ତାଙ୍କ ମାଂସପେଶୀରେ ନାହିଁ ।

ବିଜୟ ଓ ବିଭୂତିର ଲାଭାପାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଚକ୍ଷୁ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଏବଂ ଯଶ ଆଶାରେ ହତ୍ୟା ଓ ହରତ୍ୟାକୁ ଯେପରି ଖୋଜିବା କର ସେ ଭାବନ୍ତି, ଦୟା ଓ କୋମଳତାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହୁପରି ଅସମ୍ଭବ ମନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ—ଦୁଇ ବାହୁ ଯେପରି ସମସ୍ତ ସୌରଜଗତକୁ ଆବଦ୍ଧ ରଖିବାକୁ ଚାହେଁ ।

ବିଶ୍ୱର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଯେ କେତୋଟି ଚରିତ୍ର ବାହୁଁ କିମ୍ବା ମହିଷୁର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରତିଧ୍ୱାଦ୍ୱାରା ଦୀର୍ଘକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ସେହୁମାନଙ୍କ ପରି ଅଶୋକ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀ ପକ୍ଷରେ ଭୟାବହ ଏବଂ ସେହୁମାନଙ୍କ ପରି ଦାରୁଣ ସ୍ୱାର୍ଥପର । ସେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେପରି ଉକ୍ଷତ, ସେହୁପରି ବିରୁଦ୍ଧ—ଶ୍ରାବଣର କଳା ମେଘ ପରି ପ୍ରଳୟାଗ୍ନି ଉଦ୍‌ଗିରଣ କରିପାରେ, ଜଳ-ସେବନ ଦ୍ୱାରା ଜୀବନର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ଆଣିପାରେ—ସବୁ ଅବଶ୍ୟ ନିଜର ଖ୍ୟାତି ଓ କଳାଶ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ।

ଅଶୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାଚୀନ ଶୁଷ୍କର ଧଳା ଚପକନ୍ ପିନ୍ଧି ନୈସ୍ୱାଦିକ ଗଣଭିକ୍ଷ । ଜଗତରେ ଯେଉଁମାନେ ଆଉ କିଛି କାମ କରିବାକୁ ନ ପାଇ ଶେଷରେ କେବଳ ବହୁ ପଡ଼ନ୍ତି, ସେହୁମାନଙ୍କ ପରି ଅକର୍ମୀ ଚେହେରା ଏବଂ ସେଥିଲିଙ୍ଗ କର୍ମ ଯେଉଁମାନେ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅସହସ୍ତ । ମାତ୍ର ଅନାଦି, ପାପ ପୁଣ୍ୟ, ସତ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଭୃତିକୁ ଅନ୍ୟମାନେ ଯେପରି ଦୈର୍ଘ୍ୟ-ଯାଇଛନ୍ତି, ତାକୁ ନିର୍ବିବାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସେ ମାନସିକ ଗୋଲମାି ନୋଲି ଭାବନ୍ତି । କାରଣ ସେ ସ୍ଥିର ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଜଗତର ଏହି ବସ୍ତୁ-ଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ବିବାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ, କୌଣସି ପକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ

ବିଚାରସନରେ ବସିବାକୁ ତାଙ୍କିବେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ନିରାପଦରେ ସେ ପାପକୁ ପୁଣ୍ୟ କହନ୍ତି; ସତ୍ୟକୁ ମିଥ୍ୟା କହନ୍ତି; ସବୁ ପ୍ରାଚୀନ ନୀତିକୁ ଉପହାସ କରନ୍ତି—ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେବତା କହନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଅଧିକାଂଶ ବହୁପଦୁଆଙ୍କ ପରି ଦୟା, କ୍ଷମା, ମୈତ୍ରୀ, ମମତା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ଛଡ଼ା ଆଉ ଯାହା କିଛି ବୋଲିଯାଇ ପାରେ । କାରଣ ନିଜକୁ ମାନବ ସମାଜର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵରେ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇ ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା ଦେଖନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ ସେ ଅନ୍ଧ, ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା ଶୁଣନ୍ତି, ସେଥିପ୍ରତି ସେ ବଧୂର । ଷଡ଼୍‌ରିପୁକୁ ରିପୁ ନ କହି ସେ ମଣିଷର ନିତାନ୍ତ ଦରକାରୀ ବନ୍ଧୁରୂପେ ଭାବନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଏକ ସମ୍ବନ୍ଧ ରିପୁ ତାଙ୍କର ଆବିଷ୍କାର—ଯାହାକୁ ସେ ଅକମାନ୍ଦ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି କହନ୍ତି । ତାହା ହେଉଛି ଲଜ୍ଜା ଅଥବା ସଙ୍କୋଚ । ଲଜ୍ଜା ସଙ୍କୋଚ ତ୍ୟାଗ କଲେ ମାନବଜାତିରୁ ସେ ବହୁ ଅକଲ୍ୟାଣ ଦୂର ହେବ, ଏହା ତାଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଯାହା ଭାବନ୍ତି, ନିର୍ଭୟରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଏହାର ଅବଶ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ହେଉ ଏହି ଯେ, ତାଙ୍କର ସ୍ଵସ୍ଵବାଦତା ଯୋଗୁଁ ସେ ମଗଧ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଏବଂ ମୁଖର ହେଲେହେଁ ହଣା ଖାଇବାର ଭୟ ତାଙ୍କର ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ବେଶି ପରମାଣରେ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚତୁରତା ବୋଲି ତାଙ୍କର ଧାରଣା । ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ସେ ବେଶି କଥା କହୁଥାନ୍ତି ।]

ଅଶୋକ—ନା, ଆଜି କିଛି ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡଟା ବଡ଼ ଗରମ—ଶତେଟା ଝିଙ୍କାରିଙ୍କର ଯେମିତି ଅବିରତ ଝମ୍‌ଝମ ଶବ୍ଦ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ତାହାହେଲେ ରାଜବୈଦ୍ୟଙ୍କୁ ଖବର ଦିଏଁ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଠିକ୍ ଅଛି କି ନାହିଁ, ଆମ ପରୀକ୍ଷାକରିବା ଉଚିତ ।

ଅଶୋକ—ନା, ଦରକାର ନାହିଁ । ଏ ରଜ୍ୟରେ କାହାର ମୁଣ୍ଡ ଠିକ୍ ନାହିଁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ନ ହେଲେ ରାଜମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଥଣ୍ଡା ରଖିବା ପାଇଁ ଦୁଇଟା ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡ କାଟନ୍ତୁ ।

ଅଶୋକ—ପ୍ରଥମେ ଅବଶ୍ୟ ତୁମର ମୁଣ୍ଡ କାଟିବାର ସୁବିଧା ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ କିଛି ଫଳ ନାହିଁ । କୁଞ୍ଜିରକର୍ଣ୍ଣର ପରସ୍ତ ଖବର ଶୁଣି ନ ଥିଲେ ଆଜି କେବଳ ତୁମକୁ ନୁହେଁ, ରାଜସଭାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହୁଏତ ମୁଣ୍ଡ ହରାଇବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଉଦ୍‌ଘୃଷ୍ଣ ହୋଇ) କୁଞ୍ଜିରକର୍ଣ୍ଣ ପରାଜିତ ? ତକ୍ଷଶିଳାରୁ ତେବେ କଣ ଗଲା ।

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ କୁନାଳଙ୍କର କିଛି ଖବର ନାହିଁ !

ଗଣଭଟ୍ଟ—ରାଜକୁମାର କୁନାଳ ! କୁଞ୍ଜିରକର୍ଣ୍ଣକୁ ପରସ୍ତ କରିବା ଯେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା !

ଅଶୋକ—ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହୋଇଛି; ସେ ନିଜେ କିନ୍ତୁ ନିରୁଦ୍ଦେଶ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ହୋଇ) କୁନାଳ କଣ ସିଂହାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିବେ ? ନା, କଦାପି ନୁହେଁ ।

ଅଶୋକ—ବିଦ୍ରୋହ ! କୁନାଳ ବିଦ୍ରୋହ କରିବ ତାହାର ପତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ! ତାହାର ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ହୋଇ ତୁମର ମଧ୍ୟ ଏପରି ଅସମ୍ଭବ ଆଶଙ୍କା ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ମହାରାଜ ! ସୁସୀମା ତ ଭଲ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥିଲେ ?

ଅଶୋକ—ସେଥିପାଇଁ ସୁସୀମା ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି । ଭଲ ହେଉ, ପୁଅ ହେଉ, ରାଜସିଂହାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେ ବିଦ୍ରୋହୀ

ହେଲୁ, ତାହାର ଚୈତନ୍ୟ ଉଦୟ କରିଦେବା ରାଜାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଅବଶ୍ୟ ସୁସାମକର ଚୈତନ୍ୟ ଉଦୟ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଲେପ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ରାଜପରିବାରର ଆଜ୍ଞାମାନେ ତ ସେ ଘଟନାରୁ ଶିଶିବା ଉଚିତ ।

ଦ୍ଵାରପାଳ—(ପ୍ରବେଶ ଓ ଜାଲୁପାତ କରି) ମନ୍ତ୍ରୀ ରାଧାଗୁପ୍ତ ଶ୍ରୀଛମକୁ ଆସିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—ଆସିବାକୁ କହ । (ଦ୍ଵାରୀ ଚାଲିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନ୍ତ୍ରୀ ରାଧାଗୁପ୍ତ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ପରକ୍ଷଣରେ ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଭ୍ରୁକୁଞ୍ଚନ କଲେ । ବୟସରେ ସେ ଅଶୋକଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବଡ଼ ଏବଂ ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କର ସମବୟସକ । ଗୁଳିଶ ପରେ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପ୍ରଭେଦ, ତିନି ମାଇଲ ପରେ ଦୁଇଟା । ସମାନ୍ତରାଳ ରେଲ୍‌ଲାଇନ୍ ଦେଖାଯିବା ପରି ଏକାପାଖରେ ମିଶିଯାଏ । ସୁତରାଂ ତିନି ଜଣଙ୍କର ବୟସ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ହେଲେହେଁ ସାମାଜ୍ୟବାଦୀ ଅଶୋକଙ୍କ ନିକଟ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ଅବନତ ଓ ପ୍ରିୟ । ସେଥିପାଇଁ ଉଭୟେ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ନିକଟତର ହେବାକୁ ପ୍ରୟୋଗୀ ଏବଂ ଜଣେ ଅନ୍ୟକୁ ସହିପାରେ ନାହିଁ । ଆଉ ଏକ କାରଣ, ଦୁଇଜଣଙ୍କ କ୍ଷମତା ଦୁଇଟା ବିପରୀତ ଦିଗରେ । ରାଧାଗୁପ୍ତ କର୍ମୀ, ସୁତରାଂ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଯାହା ପାଇଛନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଗର୍ବିତ; ଗଣଭଟ୍ଟ ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ କୃଷ୍ଣ ଦିଗରେ ଯାହା ପାଇଛନ୍ତି ତାହା ଯୋଗରେ କର୍ମକୁ ଉପହାସ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କଥାରେ— ଜଣକର ଯାହା ନାହିଁ, ଆଉ କାହାରଠାରେ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ସେ କିନ୍ତୁ ବୋଧକରେ —ନିଜର ଅଗ୍ରବ ଉପରେହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଆଖି ଲାଗିଅଛି ।)

ଅଶୋକ—ରାଧାଗୁପ୍ତ ! କୁନାଳଙ୍କର ଆଉ କିଛି ଖବର ମିଳିଛି ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ରାଜକୁମାର ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ତପଶିଳା ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି, ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ଅଶୋକ—ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ !

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ହଁ ମହାରାଜ ! ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ଏପରି ମତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାର କାରଣ ଜଣାପଡ଼ୁ ନାହିଁ ।

ଅଶୋକ—କୁନାଳକୁ ମୁଁ ମୂର୍ଖ ପରି ଭଲ ପାଏଁ । କିନ୍ତୁ ଦେଖିଛି, ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ଅନୁସନ୍ଧାନ ହୋଇନାହିଁ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଗଣଭଞ୍ଜଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଦ୍ରୁପ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ ବିମତ ଭାବରେ) ରାଜକୁମାର କାହାରିକୁ କିଛି ଖବର ନ ଦେଇ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଛନ୍ତି । କେବଳ ରାଜଜେମା ସଂମିତଙ୍କୁ ଖଣିଏ ଜଣା ପଡ଼ି ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—(ବିସ୍ମୟ ଓ ବିରକ୍ତରେ) କାହିଁ ? ସଂମିତଠାରୁ ଏ ଖବର ତ ପାଇଲି ନାହିଁ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ରାଜଜେମା ଅଳ୍ପ ସମୟ ପୂର୍ବେ ପସ ପାଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆସି ଗୁମ୍ଫାରେ ଜଣାଇବେ ।

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ କୁନାଳ ଯେ ପସ ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଆମର ଅନୁସନ୍ଧାନର ଫଳ କି ?

(ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ଉଠି ଧୀରେ ଧୀରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
ଗଣଭଞ୍ଜ ଓ ରାଧାଗୁପ୍ତ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ବୁଲିଲେ)

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ନିଜର ଅପାରଗତା ଅପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ) ମହାରାଜ ! କୁମାରଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନବାର୍ତ୍ତା ରାଜ୍ୟମୟ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । ଧ୍ରୁବଳ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ଆମର ଗୁପ୍ତଚର ବିଭାଗକୁ ହୁକୁମ

ହୋଇଅଛି । ତେର, ଗୋଲ, ପାଣ୍ଡ୍ୟ ଓ କଳିଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଜାଗା
ମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ପଠାଯାଇଛି ।

ଅଶୋକ—ଦୁଇ ପଠାଯାଇଛି ! ଖାଲି ଦୁଇ ପଠାଇ ଭାରତ
ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର ହେବ !

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ରାଜକର୍ମଗୁଣ୍ଠମାନେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କଳାଶ ପାଇଁ ଜୀବନ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେବାକୁ ତିଆର ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ମୋହର କିନ୍ତୁ ମନେହୁଏ, ରାଜକର୍ମଗୁଣ୍ଠମାନଙ୍କ ଜୀବନ
ବଢ଼ି । ଭାରତକୁ ଯେତେ ଅଧିଶୂର ଆସନ୍ତୁ, ସମାନ ଭାବରେ
ସମସ୍ତଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ
ଅପେକ୍ଷା ଶତ୍ରୀଙ୍କ ଆସନ ପରି ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା
ସେମାନଙ୍କ ଆସନ ଆହୁରି ଦୃଢ଼ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଶାବୁଭାବରେ) ଗଣଭଟ୍ଟ ! ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ହିତ ପାଇଁ
ସେମାନେ ଆପଣାର ସର୍ବସ୍ଵ ବିକି ଦେଇଛନ୍ତି—ପାଦଠାରୁ
ମସ୍ତକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଧୀର ସ୍ଵରରେ) ରାଧାଗୁପ୍ତ, ଏଥିରେ କିନ୍ତୁ ଦୁଇଟି
ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା—ପ୍ରଥମ କଥା କାହାର ହିତ ପାଇଁ
ସେମାନେ ସର୍ବସ୍ଵ ବିକିଛନ୍ତି । ଆଉ ଦ୍ଵିତୀୟରେ ତାଙ୍କର
ପାଦଠାରୁ ଗଳା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ବାକି ଅଂଶଟା
ଅଛି ତ ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ) ରାଜକର୍ମଗୁଣ୍ଠମାନଙ୍କ ନିନ୍ଦା,
ରାଜାଙ୍କ ନିନ୍ଦା ଏବଂ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କ ନିନ୍ଦା ସମସ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ନିନ୍ଦା,
ଏ କଥା ଜାଣକି ଗଣଭଟ୍ଟ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ନିନ୍ଦାର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । କାରଣ
ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କେହି ପ୍ରଜା ପଦ୍ମ ରାଜକର୍ମଗୁଣ୍ଠଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରେ

ତେବେ ତାହା ବୁଲି ବୁଲି ଆସି ଶେଷରେ ତାହାର ନିଜ ନିନ୍ଦା ହେବ ଏବଂ ଫଳତଃ ନିଜକୁ ନିନ୍ଦା କଲେ ମଧ୍ୟ ଶେଷରେ ଯାଇ କର୍ମଭୂଷାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିବ !

ଅଶୋକ—(ସେମାନଙ୍କ କଥାକୁ ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ନ କରି) ମଗଧ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରାଜାଙ୍କର ନିନ୍ଦା କିପରି ମନ୍ତ୍ରୀ ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଗଣଭିତ୍ତଙ୍କ କଥା ପ୍ରତି ଅଶୋକଙ୍କର ଅମନୋଯୋଗ ଦେଖି ଉତ୍ସାହରେ, ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଆଇନର ଜାଲ ଛିନ୍ଦାଯାଇଅଛି । ସେ କେହି ତାହା ଭିତରକୁ ଆସୁ, ନିଜର ବିନା ଚେଷ୍ଟାରେ ରାଜକଚେରରେ ହାଜର ହେବ । ଗଣଭିତ୍ତ—(ନିଜର ଉପସ୍ଥିତି ଜଣାଇବା ପାଇଁ) ଆଉ ସେ ଜାଲ ଯେମିତି ମଣିଷର ଯିବା ବାଟରେ ପଡ଼େ, ନହେଲେ ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ଧରାପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିପାର ଗଣଭିତ୍ତ ! କାରଣ ତୁମର ଯିବା ବାଟ ନିରାପଦ ।

ଅଶୋକ—(ପୂର୍ବ ପରି ରାଧାଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ଚାହିଁ) ରାଜଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କର ଦଣ୍ଡ ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ଜହ୍ନାଛେଦ—ଯେଉଁ ଜହ୍ନା ରାଜନିନ୍ଦା ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବ, ଚିରଦିନ ତାକୁ ମୂକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଗଣଭିତ୍ତ—ବାଃ, ବିଚିତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ ! ଏଥିରେ ବିବେକ ଯେମିତି ଅଛି, କବିର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି !

ଅଶୋକ—ରାଧାଗୁପ୍ତ ! ସେ ଆଦେଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ରଦ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ନିଜର ପରାଜୟରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ) କିନ୍ତୁ ରାଜ-ଦ୍ରୋହୀର ତ ଦଣ୍ଡ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଅଶୋକ—(ଦୃଢ଼ ସ୍ଵରରେ) ଶିରଃରେ । ରାଜ୍ୟଯାକ ପ୍ରସ୍ତର କର,
ଯାହା ମୁହଁରୁ ରାଜା କିମ୍ବା ରାଜ୍ୟ-ଶାସନର ନିନ୍ଦା ଶୁଣାଯାଏ,
ତାହାର ମୁଣ୍ଡକାଟ ହେବ ଏବଂ ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ୍ ଦେଶ-
ଗୋଟାକୁ ମୁଣ୍ଡସ୍ଥାନ କରିଦେବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଡିତ ହେବେ ନାହିଁ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ରାଧାଗୁପ୍ତଙ୍କୁ କୌତୁକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ) ତା'ହେଲେ
କେବଳ ବାକି ରହିଯିବ ରାଜକର୍ମଭାରକୁ ମୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ,
ଯହିଁରେ ତାଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକ ଅତି ଅଳ୍ପ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଥମେ
ଅନ୍ତତଃ ସେହିମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଖଡ୍ଗର ଧାର ପଶ୍ୟା କଲେ
ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ଆଉ ସେଥିରେ ଆମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ମଧ୍ୟ କିଛି
କ୍ଷତି ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ଯେଉଁ କାମ କରନ୍ତି, ବିନା
ମୁଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ତାହା କରାଯାଇପାରେ, କେବଳ ଦୁଇଟି
ଗୋଡ଼ ଓ ଦୁଇଟି ହାତ ଥିଲେହିଁ ଚଲନ୍ତା ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ବିଦ୍ରୁପ କରି) ଆଉ ତୁମର ଖାଲି ମୁଣ୍ଡଟି ଦରକାର;
ସୁତରାଂ ବାକି ଅଂଶଟିରେ ଖଡ୍ଗର ଧାର ପଶ୍ୟା କଲେ
କ୍ଷତି ନାହିଁ । (ଅଶୋକଙ୍କ ପ୍ରତି) ମହାରାଜ ! ଯେଉଁମାନେ
ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜଦ୍ରୋହ ପାଇଁ ଧରାଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ
ଅବଶ୍ୟ ଆଗରୁ ଯେପରି ଆଦେଶ ଅଛି ସେହିପରି ଦଣ୍ଡିତ
ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଅଶୋକ— ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ? (ଧୀରେ ଆସି ଆସନରେ
ବସିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦୁହେଁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଆସନ
ନେଲେ ।)

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ତିନି ହଜାର ସାତଶ ତେପନ ।

ଅଶୋକ— ଏତେ ବେଶି ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—ସମସ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟ ତ ?

ଅଶୋକ—ଗଣଭଟ୍ଟ ! ତୁମର ପରିତ୍ରାସ ମଧ୍ୟ ଉପଦ୍ରବ ହୋଇ
ଉଠିବ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଅବଚଳିତ ଭାବରେ) ଅବଶ୍ୟ ଆମର ଚକ୍ର କର୍ମଭୁଷା
କୋଟୁଆଳମାନେ ଅତି ବେଶୀ ତପ୍ତରତା ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ
କେତେଟା ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଧରି ଆଣିଥିଲେ । (ବିଜୟ ଉତ୍ତାପରେ
ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କର ମୃଦୁହାସ୍ୟ)

ଅଶୋକ—(ନିମ୍ନ ସ୍ତରରେ ପକ୍ଷୀ) !

ରାଧାଗୁପ୍ତ—କେହି କେହି ମଗଧବାସୀ ଶୁଆ ସାରିଙ୍କୁ ରାଜଦ୍ରୋହ
କଥା ଶିଖାଇଛନ୍ତି । ଉଭୟ ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଆମର
କୋଟୁଆଳମାନେ ଧରି ଆଣନ୍ତି, ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇବା
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ପକ୍ଷୀଗୁଡ଼ାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଗୁଡ଼ିଦିଆଯାଏ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ବେଶୀ ଭୟଙ୍କର—
ଆକାଶରେ ମଧ୍ୟ ରାଜଦ୍ରୋହ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ।

ଅଶୋକ—ପ୍ରମାଣ ଦେବାପାଇଁ ପକ୍ଷୀଗୁଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦ କରିବା
ଦରକାର ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ତଳ ଦରର କର୍ମଭୁଷାଙ୍କର ଯେମିତି ବୁଦ୍ଧି—ଆଜି
ଦୁଇଜଣ କୋଟୁଆଳ କଳିଙ୍ଗର ରାଜଦ୍ରୋହକୁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦୀ କରି
ଆଣିଛନ୍ତି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—କଳିଙ୍ଗର ରାଜଦ୍ରୋହ ! ହଠାତ୍ କଣ ମନେକରି

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ବିଦ୍ରୁପର ହାସ୍ୟ ହସି) ମାନମାୟ ଅଭ୍ୟାଗତଙ୍କୁ ଚାଡ଼ା
ପଶୁରିବା ଭଦ୍ରତାର ବହିର୍ଭୁତ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ସେହି ହାସ୍ୟ ଫେରାଇ ଦେଇ) ସତେ ? ମୋହର
ତେବେ ଭୁଲ ହୋଇଛି—ତୁମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ତା'ହେଲେ
ଭଦ୍ରଲୋକ ବି ଅଛନ୍ତି !

ଅଶୋକ—କଳିଙ୍ଗ ରାଜଦୁତକୁ ବନ୍ଦୀ କରିବା ଅତି ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇଛି, ରାଧାଗୁପ୍ତ !

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ନିଜ ଉପରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଖସାଇବା ପାଇଁ) ସେଥିପାଇଁ ସେହି ମୂର୍ଖ କୋଟୁଆଳ ଦୁଇଜଣ ଦାୟୀ । ବନ୍ଦୀ କରି ଆଣିଲେ ମଧ୍ୟ ଦୁହେଁଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି ଜଣେ ଠିକ୍ କଥା କହୁନାହାଁ । ସରଳ ସଙ୍ଗେ ସେ ଦୁଇଟାକୁ କାମରୁ ବାହାର କରି ଦିଆଯାଇଛି ।

ଅଶୋକ—ଉତ୍ତମ । ସେମାନଙ୍କ ଜାଗାରେ ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ନିଯୁକ୍ତ କର ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ରାଧାଗୁପ୍ତ ! ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ବାହାର କରି ଦେଇ ସେଥି-
ଭିତରୁ ଜଣେ କାହାକୁ ଆଜି ମନ୍ୟା କରିଦିଅ; କାଲିଠାରୁ ଦେଖିବ, ସେ ଯାହା କହିବ ସବୁ ଠିକ୍—ଆଉ ତୁମେ ଯଦି ଦୟା କରି ତାହାର ସ୍ଥାନ ଯାଇ ପୂରଣ କର, କାଲିଠାରୁ ଯାହା କହିବ, ସବୁ ଭୁଲ ।

ଦ୍ଵାରପାଳ—(ପ୍ରବେଶ କରି ଜାନୁପାତପୂର୍ବକ) ଦେଖ ସଦାମୈତ୍ରୀ
• ଶାସ୍ତ୍ରମୁକୁ ଆସିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—ଆସିବାକୁ କହ (ଦ୍ଵାରର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଆସନ ଛାଡ଼ି ବ୍ୟଗ୍ରଭାବରେ) ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଉଠେଁ, କଳିଙ୍ଗ ରାଜଦୁତଙ୍କର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଦେନିଆସେ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଅଃ, ବସନା—ଯେତେ ରାଧାଗୁପ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଭଲ ଏ ଯୁଦ୍ଧର ତାହାର କଷରୁ ତଳେ ହେଲେ ଯୁଦ୍ଧବ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ବିରକ୍ତି ସ୍ଵରରେ) ଗଣଭଟ୍ଟ ! ଖୁସିଗପ କରିବାର ଭାଗ୍ୟ ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କର ଅଛି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ମୃଦୁ ହସି) ଆଜି ସେହି ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ତୁମେ ବହୁଲୋକ ଦିନରାତି ଖଟି ଶାନ୍ତି ପାଆ ନାହିଁ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ହୋଇପାରେ, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଆମ ପାଖରେ ରୁଣୀ ! (ହାରଦେଶକୁ ଚାହିଁ) ଏହି ତ ରଜଜେମା !

(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

[ସଫମିତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରବେଶ । ଶାଷ୍ଟଶନାସା ଏ ଆୟତ-
ଚକ୍ଷୁରେ ଆର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲଳନାର ପ୍ରତିମା ସୁଷମା । ବୟସ ୧୮,
ସୌବନର ପ୍ରଥମ ପାହାଚରେ ପାଦ ରଖିଛନ୍ତି । ସାଧାରଣ
ରଜକୁମାରୀମାନଙ୍କ ପରି ଦେହରେ ଆଭିର୍ଭର ଆଡ଼ମ୍ବର
ନାହିଁ । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ବେଶବିନ୍ୟାସରେ ଅବହେଳା
ବୋଲି କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ନିଜର ରୂପ ଓ ବୟସ ପ୍ରତି
ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଚେତନ ଥିବାହିଁ ଏହାର କାରଣ—ସାଧାରଣ
ବେଶଭୂଷା ଘେନି ରୂପ ଓ ରୂଚିର ଅସାଧାରଣତ୍ୱ ଦେଖାଇବାହିଁ
ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସୁତରାଂ ନାରୀ-ପ୍ରକୃତିରୁ ସେ ବଞ୍ଚିତା
ନୁହଁନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ଧ-ନାରୀ କହିଲେ ଭୁଲ ହେବ । ସେ
ଘୋଡ଼ା ଉପରେ ବସି ସୈନ୍ୟରୂପିନୀ କରନ୍ତି, ସନ୍ତରଣ କରି
ନଦୀ ପାରହୁଅନ୍ତି, ଧନୁହାତରେ ରଣଭୂମିରେ ସୁରୁଷ ଉପରେ
ଶର ମାରନ୍ତି; ଅଥଚ ନିଜର ରୂପ ଓ ବୟସ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର
ପରିଚୟ ଏପରି ଘନିଷ୍ଠ ଯେ, ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷର କୌଣସି
ମନୋମତ ଯୋଦ୍ଧା ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ତାଙ୍କ ସହିତ ରଣ
ବଦଳରେ ପ୍ରଣୟରେ ମଧ୍ୟ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ।

ପିତା ଏବଂ ଗୁରୁ ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରି ସଫମିତ୍ର,
ଅଶୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ବସିଲେ ।]

ଫଦମିଶ୍ର—(ବୟସୋଚିତ ଶୃଙ୍ଖଳରେ) ମହାରାଜ ! ଚଣ୍ଡିଗିରି ମତେ ଅପମାନ କରନ୍ତି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ସାମାନ୍ୟ ଘାତକ ଚଣ୍ଡିଗିରି !

ଫଦମିଶ୍ର—ଚଣ୍ଡିଗିରି ମୋର ଫୁଲବଗିଚ୍ଛୁଟି ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ କରି ଦେଇଛି ।

ଅଶୋକ—ସେଥିପାଇଁ ତାର ବିଚାର କରାଯିବ ।

ଫଦମିଶ୍ର—(ଅଶୋକଙ୍କର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧିବା ପାଇଁ) ମୋହର ସଖୀ ମାହାରିକା ବାଧା ଦେବାରୁ ତାଙ୍କ କଥା ନ ମାନି କହିଲୁ, ମହାରାଜାଙ୍କର ହୃଦ୍‌ସ୍ପର୍ଶ । ଆଉ କେତେ ଅପମାନ କରି ମଧ୍ୟ କହିଲୁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ବିସ୍ମିତ ହୋଇ) ମହାରାଜ କଣ ଆଦେଶ କରିଥିଲେ ଜେମାଙ୍କର ଫୁଲବଗିଚ୍ଛୁ ପୋଡ଼ିବାପାଇଁ ?

ଫଦମିଶ୍ର—ଯେଉଁ ଅଭାଗିନୀ ଝିଅଗୁଡ଼ିକ ବଗିଚ୍ଛୁର ଅଶୋକ ଗଛରୁ ଡାଳପତ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧିଥିଲେ, ସେହିମାନଙ୍କୁ ପୋଡ଼ିବାପାଇଁ ରାଜାଙ୍କର ଆଦେଶ ଥିଲା । ଚଣ୍ଡିଗିରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣି ମୋହର ବଗିଚ୍ଛୁରେ ପୋଡ଼ିଛି, ଆଉ ସେଥିରେ ମୋର ଫୁଲଗଛଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ଭୁଲେ ନଷ୍ଟ ହେଇଛି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଫଦମିଶ୍ରକୁ ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଚଣ୍ଡିଗିରିର ଅପରାଧ ଗୁରୁତର—ତାକୁ ହୃଦ୍‌ସ୍ପର୍ଶ ଥିଲା, ରମଣୀମାନଙ୍କ ଜୀବନ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ, ଜେମାଙ୍କର ଫୁଲବଗିଚ୍ଛୁ ନୁହେଁ ।

ଅଶୋକ—(ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେବା ଛଳରେ) ଜେମାଙ୍କ ପାଇଁ ନୁଆ ବଗିଚ୍ଛୁ ଗଢ଼ାଯିବ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(କୌତୁକ କରି) ଯଥାର୍ଥ କଥା—ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଗିଚ୍ଛୁ ସହଜରେ ତିଆରି ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଥରେ

ଦର୍ପ କରାଯାଇଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ତ ଆଉ ଥରେ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ! ସୁତରାଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଜେମାଙ୍କର ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ହେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

ସଫମିତ୍ରା—(ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ) ଆପଣ ଏ ସବୁ କଣ କହୁଛନ୍ତି ବୁଝିଦେବ ! ମୋହର ବଂଶିଗୁରେହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପୋଡ଼ାଯିବ !
ଗଣଭଞ୍ଜ—ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଜେମାଙ୍କର କ୍ଷମାର ପାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଚଣ୍ଡିଗିରି...

ଅଶୋକ—ଚଣ୍ଡିଗିରିକୁ ଆଦେଶ ଥିଲା ଏ କାମଟା ଗୋପନରେ କରିବାପାଇଁ ।

ସଫମିତ୍ରା—(ଅଭିମାନର ସ୍ଵରରେ) ଗୋପନରେ !

ଅଶୋକ—ହଁ, ଯେଉଁ ନାଶ ଖେଳରେ ମଉଁ ହୋଇ ରାଜାଙ୍କର ନାମଧ୍ୟୟ ଗଛକୁ ଏପରି ଶାସ୍ତ୍ରାନ କରିପାରେ, ତାହାର ଚରସ ଅତି ଜୟନ୍ତ୍ୟ ।

ସଫମିତ୍ରା—କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଦଣ୍ଡ ତ ଅଳ୍ପ ଜୟନ୍ତ୍ୟ ନୁହେଁ !

ଗଣଭଞ୍ଜ—ଯେକୌଣସି ଦଣ୍ଡର ବିଶେଷଣ ଜୟନ୍ତ୍ୟ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ—ତାହାହେଲେ ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ନ କହି ଆଉ କିଛି ନାମ ଦେବାକୁ ହେବ ।

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ ଜେମା, କୁନାଳଙ୍କଠାରୁ କଣ ଖବର ପାଇବ—କାହିଁ କହିଲ ନାହିଁ ?

ସଫମିତ୍ରା—(ସ୍ଵରାଜ୍ୟ କରି) ଚଣ୍ଡିଗିରିର ଆଚରଣରେ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ମୁଁ ସେ କଥା ଭୁଲିଯାଇଥିଲି । ଭାଇ ପକ୍ଷ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ନିଷ୍ଫଳ ଏବଂ ସେ ମଗଧର ସିଂହାସନ ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ବଡ଼ ଏକ ସିଂହାସନରୁ ଆଦେଶ ପାଇ ତକ୍ଷଣିକା ଗୁଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି—ଯଥା ସମୟରେ ନିଜେ ଆସି

ପିତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ କରାବେ । (ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ)
କିନ୍ତୁ ଚଣ୍ଡିଗିରିର ବ୍ୟବହାର ମତେ ଏତେଦୂର ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ
କରିଛି ଯେ ମୁଁ ଭାଇ କୁନାଳଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଃଖ କରି ପାରୁନାହିଁ ।

ଅଶୋକ—ଆଜ୍ଞା, ଯାଅ ଜେମା ! ଚଣ୍ଡିଗିରିର ବିଚାର ଅବଶ୍ୟ
କରାଯିବ । (ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ଥାନ ପରେ ଗଣଭଞ୍ଜକୁ ଚାହିଁ)
ତୁମ ଉପରେ ଏମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଭାର ଦେଇ କି ଉପକାର
ହେଇଛି—ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ବିନୀତ ହାସ୍ୟରେ) ମହାରାଜ ! ଶିକ୍ଷା ଯେଉଁମାନେ
ପାନ୍ତି ସେହିମାନଙ୍କର ହିଁ ଉପକାର ହୁଏ, ପରିବାରର ଆଉ
ସମସ୍ତଙ୍କର ତ ନୁହେଁ !

ଅଶୋକ—ପରିହାସ ନୁହେଁ ଗଣଭଞ୍ଜ ! ସମ୍ଭାବନା ଦେଇ କୁନାଳ
ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ି ବନବାସୀ । ସଂଘମିତ୍ର ମୋ ଶାସନର ନିନ୍ଦା
କହିବାକୁ ମଧ୍ୟ କୁଣ୍ଠିତ ନୁହେଁ । ତୁମେ ଓ ତୁମର ଶିକ୍ଷା ଏଥିପାଇଁ
ଦାୟୀ ନୁହେଁ କି ? ତିନିଟା ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହ ହେଲେ
ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ ତାକୁ ଫୁଲି ନିଶ୍ଚୟ ଦେଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ପରିବାର
ସହ ଶାନ୍ତିଶୂନ୍ୟ ହୁଏ, ଯୁଦ୍ଧ ଅବାଧ୍ୟ ହୁଏ, ନିଜ କନ୍ୟାକୁ
ସନ୍ତାନ ବୋଲି ଦାବି କରିବାପାଇଁ ଯେବେ ସାହସ ନ ରହେ...

ଗଣଭଞ୍ଜ—ତାହାହେଲେ ଅନୁମତି ନେଇ କହିବି, ମଗଧ
ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କର ନିଜ ଶିକ୍ଷାରେ ସୁଟି ରହିଯାଇଛି ।

ଅଶୋକ—(ହେଧି ରୁଦ୍ଧ କରି) ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍‌ର ସୁଟି ଦେଖାଇବା
ପାଇଁ ତୁମକୁ କେବଳ ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ସ୍ଵାଗତ୍ୟ ମିଳିବ । ଆଉ
ତୁମେ ତାକୁ ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରିବ ଯେ, ତାହାର ଫଳ
ହେଉଛି ଦୁଃଖ ଓ ଅଶାନ୍ତି । ଭାବିବ ନାହିଁ, ବନ୍ଧୁତା ପାଇଁ
ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍ ତାହାର ସର୍ବସ୍ବ ପଣ କରିବ । ସମୟରେ ସେ

ତାହାର ନିଜ ହାତକୁ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ାସ କରେ ନାହିଁ, ଏହା କଣ ଦେଖି ନାହିଁ ? (ପୂର୍ବପର ଆସନ ଛାଡ଼ି ପଦଚରଣ କଲେ ଏବଂ ଗଣଭକ୍ତ ତାଙ୍କର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ ।)

ଗଣଭକ୍ତ—(ଅଶୋକଙ୍କର ଏପରି ସାମୟିକ ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସଗତ ଏବଂ ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର କୌଶଳରେ ସେ ସୁନ୍ଦର । ସୁତରାଂ ଅବଚଳିତ ହୋଇ) ଗଣଭକ୍ତର ସର୍ବସ୍ୱ ତାହାର ଏହି ଦେହ ଏବଂ ସେ ତାହା ଅନେକ ଆଗରୁ ଶ୍ରୀଚ୍ଛମ୍ବରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇଛି ।

ଅଶୋକ—ତୋଷାମଦ କରି ତୁମେ ବାଘକୁ ଭୁଲାଇ ପାରିବ ?

ଗଣଭକ୍ତ—(ବିଶ୍ୱାସ ଦେଇ) ନା ମହାରାଜ, ତୋଷାମଦ ନୁହେଁ । ଯଥାର୍ଥ କହିବାକୁ ଗଲେ ଶ୍ରୀଚ୍ଛମ୍ବଙ୍କ ଆଦେଶ ମାନି ମୁଁ ଶିକ୍ଷରୂପେ ମୁକରର ହୋଇଛି ମାତ୍ର; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ନାହିଁ ।

ଅଶୋକ—ନା, ଦେଇ ନାହିଁ ? ନିଜ ଉପରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଖସାଇବାର ଛଳନା !

ଗଣଭକ୍ତ—(ଅଶୋକଙ୍କର ସ୍ୱର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ଉତ୍ସାହ ପାଇ) ମହାରାଜଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋହର ଯଥାସର୍ବସ୍ୱ ଏହି ଦେହ-ଗୋଟାକୁ ପଣ କରି ଦେଇଅଛି । ସେଥିପାଇଁ ବିଶ୍ୱାସ ନ କଲେ ମୋର ଆଉ କିଛି ପଣ ନାହିଁ ।

ଅଶୋକ—(ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ଆକ୍ରମଣ କରି) ତାହାହେଲେ ଏ ସବୁ ତୁମର ଶିକ୍ଷା ନ ଦେବାର ଫଳ—ତେବେ ତୁମେ ରାଜାଦେଶକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବ ।

ଗଣଭକ୍ତ—(ଆଉ ଏକ ଗର୍ଭରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ଚେଷ୍ଟାରେ) ରାଜାଦେଶକୁ ଅମାନ୍ୟ କରି ନାହିଁ ମହାରାଜ ! କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷା

ଦେବାକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲି, ରାଜସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ପାଖରେ
ଶିକ୍ଷକତା କରିବି କଣ ? ବନ୍ଧୁତାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇପଡ଼ିଛି
ଏବଂ ସେହି ସୁସ୍ଥରେ ବୁଝିଲି ଯେ, ଗୁରୁ ନ ହେବାର ସବୁ-
ଗୁଡ଼ିକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ମୋହର ଅଛି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ
ମୋଠାରୁ କଣ ଶିଖିଲେ କେଜାଣି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଏତିକି
ଶିଖିଲି ଯେ...

(ବ୍ୟଗ୍ରତା ଦମନ କରି ଅଂଶୋକ ଧୁଣି ଆସନରେ ବସିଲେ)
ଅଶୋକ— (ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ହୋଇ) ଗଣଭଞ୍ଜ ! ତୁମର ମନେ ରଖିବା
- ଉଚିତ . ଥିଲା, ସେଠାକୁ ତୁମେ ଶିଖାଇବାକୁ ଯାଇଥିଲ, ଶିଖିବାକୁ ନୁହେଁ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ଯେତେ ପଣ୍ଡିତ ହେଲେହେଁ ଯେ କେହି ଲୋକ ଖୁବ୍
ବଡ଼ ନିଜକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରେ ।

ଅଶୋକ—ତଥାପି ସେମାନେ ତ ତୁମକୁ ଗୁରୁ ବୋଲି ସ୍ଵୀକାର
କରନ୍ତି, ଭକ୍ତି ବି କରନ୍ତି ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ବିଜୟୀର ଉତ୍ସାହରେ) ମହାରାଜ ! ବାସ୍ତବିକ ଯଦି
ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶଣା ଘଟିଥାଏ, ତେବେ ତାହା ମୋର ଅଗୋଚରରେ
ହୋଇଛି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କ୍ଷମାର ପାତ୍ର । କାରଣ
ନିଜକୁହଁ ମୁଁ ଏତେଦୂର ଭକ୍ତି କରେ ଯେ, ସେଥିଭିତରେ
ଆଉ କାହାରି ଭକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅବକାଶ ମୋତେ
ମିଳିନାହିଁ ।

(ରାଧାଗୁପ୍ତ ଓ କଳିଙ୍ଗର ରାଜଦୂତଙ୍କର ପ୍ରବେଶ)

ରାଧାଗୁପ୍ତ—କଳିଙ୍ଗର ରାଜଦୂତ—ଧନ୍ୟପାଳ ।

ଧନ୍ୟପାଳ— ଯେଉଁ ସିଂହାସନରେ ରାମ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବସିଥିଲେ,
ଭାରତର ସେହି ସିଂହାସନକୁ ନମସ୍କାର କରାଉଅଛି ।

ଅଶୋକ—କଳିଙ୍ଗ ନରପତିଙ୍କର ସବୁ କୁଶଳ ତ ?

ଧନ୍ୟପାଳ—ମହାରାଜ ! କଳିଙ୍ଗ ନରପତି ରାଜ୍ୟର ମଙ୍ଗଳକୁ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ରାଜ୍ୟ-ଶାସନଟା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଲୋକସେବା । ନିଜ ସୁଖଠାରୁ ପ୍ରଜା ସୁଖକୁ ସେ ଅଧିକ ଦେଖନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ କଳିଙ୍ଗରେ ଭିକାରୀ ଓ ଦରିଦ୍ରଙ୍କର ଖାଲି ନାମ ଶୁଣାଯାଇଥାଏ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ରାଧାଗୁପ୍ତ ଓ ଅଶୋକଙ୍କର ଈର୍ଷ୍ୟାଜନିତ ଭୁକୁଞ୍ଚନ ଦେଖି) ସ୍ବାଧୀନ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜା ଧନଶାଳୀ ହେବା ଯେମିତି ଦରକାର, ସୁଖୀ ଅଥବା ସୁଚ୍ଛନ୍ଦ ହେବା ସେହିପରି ବିପଦ । ସୁଖ-ସ୍ବାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପରାଧୀନ ପକ୍ଷରେ ଭଲ ଦିଶେ । ସ୍ବାଧୀନତା ପରି ଆଉ ବେଶି ଦାୟିତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତୁ ନାହିଁ କି ନା !

ଧନ୍ୟପାଳ— (ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କୁ ଚାହିଁ) କଳିଙ୍ଗ ପ୍ରଜା କିପରି ସୁଖୀ ଅଥବା ସ୍ବାଧୀନ ତାହା ନିଜେ ନ ଦେଖିଲେ ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ । ମୋର ସେଠାରେ ଜନ୍ମ ବୋଲି ଏ କଥା କହୁନାହିଁ । ପର ରାଜ୍ୟ ବୋଲି ମୋ ପକ୍ଷରେ କିଛି ନାହିଁ—କଳିଙ୍ଗ ଓ ମଗଧକୁ ମୁଁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ । କାରଣ ମୁଁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଦେଶର ପ୍ରଜା ନୁହେଁ—ରାଜସ୍ବ ଦେବାକୁ ମତେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ— (ମୃଦୁ ସ୍ବରରେ) କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ କଳିଙ୍ଗର ରାଜଦୂତ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି ?

ଧନ୍ୟପାଳ— (ସହଜ ସ୍ବରରେ) ସେ କେବଳ ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକ ବୋଲି—ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କର ଦୂତ ହେବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ମୋର ବାଧା ନାହିଁ ।

ଅଶୋକ —ତାହାହେଲେ କଳିଙ୍ଗରାଜାଙ୍କୁ ଦୟାକରି ଜଣାଇବେ—

ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍, ସେ ଦେଶ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କରି ଆସୁଛନ୍ତି ।

(ରାଧାଗୁପ୍ତ, ଗଣଭଟ୍ଟ ଓ ଧନ୍ୟପାଳଙ୍କର ଯୁଗପତ୍ନୀ ଶୁଷ୍ଟା ଓ ବିସ୍ମୟ ଏବଂ ପ୍ରଥମେ ସମସ୍ତେ ଅଶୋକଙ୍କୁ ଓ ପରେ ପରସ୍ପରକୁ ଅବାଦ୍ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁବା)

ଧନ୍ୟପାଳ— କିନ୍ତୁ ମହାରାଜ !

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଧନ୍ୟପାଳଙ୍କୁ) କିଛି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ—କଳିଙ୍ଗ ଜୟ କରିବା ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କର ଅନେକ ଦିନର ଇଚ୍ଛା; କିନ୍ତୁ ଦୂତ ଅଭାବରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଖବରଟା ପଠାଯାଇ ପାରି ନ ଥିଲା

ଧନ୍ୟପାଳ— (ବିସ୍ମିତ ହୋଇ) କିନ୍ତୁ ମହାରାଜଙ୍କର ବାକ୍ୟ ତ ପରିହାସ ନୁହେଁ !

ଅଶୋକ— ନା, ପରିହାସ ନୁହେଁ, ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଧୀନତା ନେବା-ପାଇଁ କଳିଙ୍ଗରାଜଙ୍କୁ ମୁଁ ଏଥିପୂର୍ବେ ପଚାରିଥିଲି । ସେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ) କଳିଙ୍ଗ ଜୟପରେ ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁ ସ୍ଥାନ ଗୋଟାଏ ଛନ୍ଦି ତଳେ ରହିବ । ବାକି ସିଂହଳ ଓ ପାଣ୍ଡ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ଳେଟ ଗ୍ଳେଟ ରାଜ୍ୟ କେତୋଟି କଳିଙ୍ଗ ଭୂମିରେ କିଛି ନୁହେଁ ।

ଧନ୍ୟପାଳ—(ବିମୁଦ୍‌ଭାବରେ ପ୍ରଥମେ ରାଧାଗୁପ୍ତ ଓ ପରେ ଅଶୋକଙ୍କୁ ଚାହିଁ) ମହାରାଜ ! କଳିଙ୍ଗ ରାଜନବରରୁ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କ ନିକଟକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଦେଇ ମୁଁ ଆସିଅଛି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଆମର ମଧ୍ୟ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଦେଇ ଫେରନ୍ତୁ—ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ।

ଧନ୍ୟପାଳ— (ଗନ୍ତବୀର ହୋଇ) ଏ ଘଟଣା କଳିଙ୍ଗର ରାଜା ପ୍ରଜା

ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ । କଳିଙ୍ଗ ନରପତି ବର୍ତ୍ତମାନ ପଞ୍ଚ-
 ବାଷ୍ପିକ ଉତ୍ସବ ପାଳିବାକୁ ଯାଇ ଭାରତ ଅଧୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସବିନୟ
 ଆହ୍ୱାନ ପଠାଇ ଅଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର କଳିଙ୍ଗ ଏହି ପାଞ୍ଚଟିଦିନ ବିରାଟ
 ଏକ ଉତ୍ସବର ରାଜ୍ୟ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରାଜକୋଷ ମୁକ୍ତ ।
 କଳିଙ୍ଗର ରାଜା ସିଂହାସନ ଛାଡ଼ି ଭୀଷ୍ମବେଶରେ ରାଜପଥର
 ଘାନ ଦୁଃଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହସି ହସି ଆଳାପ କରୁଛନ୍ତି । ସୈନ୍ୟ,
 ସାମନ୍ତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଛୁଟି, ସବୁ କାମ
 ଖେଳରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ମୁଁ ଏପରି ସମୟରେ ଖବର
 ଦେବ—ମଗଧବାହିନୀ ନିକଟରେ—ଯୁଦ୍ଧପାଇଁ ତିଆର ହୁଅ !
 ଗଣଭିତ୍ତ—ନା, ନା, ତାହାହେଲେ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଖେଳରେ
 ବ୍ୟାଘାତ ହୋଇପାରେ ! ଆପଣ କେବଳ ଦୟାକରି କଳିଙ୍ଗ-
 ରାଜାଙ୍କୁ ଗୋପନରେ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ ହେଲା ।

ଧର୍ମପାଳ—କିନ୍ତୁ ଏ ଘଟଣା କଣ ଗୋପନ ହୋଇ ରହିବ ?
 (କାତର ସ୍ୱରରେ) ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରାଣନାଶ ଯେ
 ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଘଟିବ !

ଗଣଭିତ୍ତ—ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରାଣନାଶ ଦରକାର, ଜଣେ
 ଜଣେ ଲୋକଙ୍କର ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ।

ଧର୍ମପାଳ—କିନ୍ତୁ କଳିଙ୍ଗ ଯେ ହିଂସା କଣ ବହୁଦିନୁ ଭୁଲି ଯାଇଛି !
 ଗଣଭିତ୍ତ—ତେବେ ତାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମିଷ ଧରିବାକୁ ହେବ,
 କାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଦେହଟା ଆମିଷ ।

ଅଶୋକ—ରାଧାଗୁପ୍ତ ! ସବୁ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରି ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ହେବାକୁ ଆଦେଶ ଦିଅ । ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧବାହିନୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 କର ।

(ରାଧାଗୁପ୍ତ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ରାଜାଦେଶ ପାଳନ ପାଇଁ ସମ୍ମତ)

ଜଣାଇଲେ)

ଧନପାଳ—ମହାରାଜ ! କଲିଙ୍ଗ ନରପତିଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣର ଏହାହିଁ
କଣ ଉତ୍ତର ?

ରାଧାରୁଦ୍ର—ଧନପାଳ ! ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍ ବେଶି
କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ, କାରଣ ସେ ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ।
କଲିଙ୍ଗରାଜ ଯେଉଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପଠାଇଛନ୍ତି, ତାହା ସମାନ
ଆସନର ରାଜପୁରୁଷଙ୍କୁ ପଠାଯାଏ । ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍ ସେ
ନିମନ୍ତ୍ରଣକୁ ରକ୍ଷା କରେ କଲିଙ୍ଗ ସ୍ଵାଧୀନ ବୋଲି ସ୍ଵୀକାର
କରିବେ । କଲିଙ୍ଗ ସମୃଦ୍ଧଶାଳୀ ଦେଶ । ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରୁ
ଅଲଗା ରହି ପାରୁବାକୁ ତାହାର କ୍ଷମତା ଥିଲେ ବିନା ଯୁଦ୍ଧରେ
ନିଜର ସ୍ଵାଧୀନତା ଅନ୍ୟ ହାତରେ ଦେବ ନାହିଁ । କଲିଙ୍ଗର
ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଶୁଣି ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ତାହା ଜୟ କରିବାର ମନ୍ତ୍ରଣା
ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କରିବାର
ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ସମୟ ।

ଧନପାଳ—(ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ) କାରଣ କଲିଙ୍ଗ ରାଜକୋଷ
ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୂନ୍ୟ ଏବଂ ରାଜା ନିଜେ ଭିକ୍ଷୁ ।

ରାଧାରୁଦ୍ର—ଯାହାହେଉ କଲିଙ୍ଗ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମରାଧର ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକର୍ଷକ ନୁହେଁ ।

ଧନପାଳ—(ବିସ୍ମିତ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ନା, ଆକର୍ଷକ ନୁହେଁ !

(ଯବନିକା)

ଚଢ଼ାମୁ ଅଙ୍କ

[ଅନ୍ୟପୁରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଫୁଲ ବଗିଚା । ସମୟ—ସନ୍ଧ୍ୟା । ଶରତ ଋତୁ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା । ଫୁଲଗଛ ତଳେ ଆଲୋକଶ୍ରୁତ୍ୱାର ଅପୂର୍ବ ଅଭିନୟ କରୁଛି ।
ବଗିଚାଟିର ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ପ୍ରବେଶପଥ—ଫାଟକ । ସନ୍ଧ୍ୟାମିତ୍ରଙ୍କର ସଖୀ
ନାହାରକା ଛନ୍ଦଟି କାଠର ଆସନ ସେହି ଫାଟକ ପାଖରୁ ଆଣି ବଗିଚା
ଭିତରେ ସଜାଡ଼ି ରଖିଛି । ନାହାରକାର ବୟସ ସନ୍ଧ୍ୟାମିତ୍ରଙ୍କଠାରୁ କିଛି କମ୍ ;
କିନ୍ତୁ ଚତୁରତା କମ୍ ନୁହେଁ । ରାଜଜେମାଙ୍କ ସାଥରେ ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା
ପାଇ ନାଗପୁରୀର ଲଜ୍ଜାରୁ ସେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଉଦ୍‌ଘୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି ।
ଅଧିକାଂଶ ରମଣୀଙ୍କ ପରି ଦେହ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ବୃଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ବୟସକୁ
ପାର ହୋଇ ଏପରି ଶୁଭଗତିରେ ବଢ଼ି ଚାଲିଛି ଯେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ
ତାହା କୁଅପାଣି ପରି ସ୍ଥିର ହୋଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା । ବେଶବିନ୍ୟାସରେ
ସେ ଏତେଦୂର ପହଞ୍ଚି ଯେ, ସେଥିରେ ତା ଦେହ ଲୁଚେ ଯେତିକି, ଫୁଟେ
ସେଥିରୁ ବେଶି । ସେ ରୂପସୀ ନ ହେଲେହେଁ ବୟସ ଓ ଶିକ୍ଷା ତାହାର ସବୁ
ଅବୟବରେ ରୂପ ଆଣିଦେଇଛି । ହାସ୍ୟ ତାହାର ଲଜ୍ଜାରଞ୍ଜିତ ନୁହେଁ,
କଟାକ୍ଷରେ ବକ୍ତିମା ନାହିଁ ଏବଂ କଥା ତାହାର ସଙ୍କୋଚଶୂନ୍ୟ । ତାହାର
ନିର୍ଜୀବ ମୂର୍ତ୍ତିଶିଳ୍ପରେ ବିଧାତା ଯେଉଁ ରୂପ ଦେଇନାହିଁ, ଗଣଭଟ୍ଟ ନିଜର
ଶିକ୍ଷାବଳରେ ତାହା ଫେରାଇ ଆଣିଛନ୍ତି । ସେହି ରୂପର ଅଶ୍ୱିକ ପୂରାଇବା
ପାଇଁ ଏ ଗୁଣଗୁଣକୁ ସେ ଭଲଭାବରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିଅଛି—ଯଦିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟର ରୂପେ ହାସଲ କରିପାରିନାହିଁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ ନାହାରକାର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଫାଟକ ପାଖରେ ଆସି ଠିଆ
ହେଲେ । ଦେହରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦରବାସା ଚପକନ୍ ନାହିଁ । ତାହା
ଏତେଦୂର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯେ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ବୟସ ଅନେକ ପରିମାଣରେ
କମ୍ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।]

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଫାଟକକୁ ଧରି) ମାହାରିକା !

ମାହାରିକା—(ଫେରିପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଲା ଏବଂ ମୃଦୁ ହସି) ଆସନ୍ତୁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଫାଟକ ଫିଟାଇ ଆସୁ ଆସୁ) ତୁମେ ଏକା ଏଠାରେ ?

ମାହାରିକା—ରାଜଜେମା ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ପାଖକୁ ଆସି) କଲିଙ୍ଗ ଯିବାପାଇଁ ସବୁ ଠିକ୍ ସରିଛି ତ ?

ମାହାରିକା—ହଁ ଆଜି, ତାହାର ଯୋଗାଡ଼ରେ ତ ଏତେବେଳ ବ୍ୟସ୍ତଥିଲୁଁ ! (ଆସନ ଦେଇ) ବସନ୍ତ । (ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କ ବସିବା ପରେ ମାହାରିକା ମଧ୍ୟ ଆଉ ଏକ ଆସନରେ ବସିଲା)

ଗଣଭଟ୍ଟ—ସେହି କଥା ତୁମକୁ ଆଉ ଥରେ ମନେପକାଇ ଦେବାକୁ ଆସିଥିଲି । କାରଣ କାହିଁ ଟିକିଏ ବାହାରିଲେ ଝିଅମାନଙ୍କର ଯୋଗାଡ଼ ଗୋଟାଏ ଯୁଦ୍ଧ ଆୟୋଜନ ଅପେକ୍ଷା ବେଶି ସମୟ ନିଏ । ଠିକ୍ ବାହାରିବାକୁ ଦଣ୍ଡେ ଥିବ, ତୁମର କଣ ଯିବ କଣ ନାହିଁ, ସେତକି ବେଳେ ଯୋଗାଡ଼ ହେବ ।

ମାହାରିକା—(ନିଜର ନ୍ୟୁନତା ଅବରୋଧ କରି) ଆପଣଙ୍କର ସବୁ ଯୋଗାଡ଼ ସରିଛି ନିଶ୍ଚୟ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଉପେକ୍ଷାର ମୃଦୁହାସ୍ୟ ହସି) ମୋ ଯୋଗାଡ଼ ତ ସାଥୀ ସାଥୀ । ବେଶ୍ ତ—ଗୁଲ ସମସ୍ତେ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଏମନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥିଲେ ଆମର ଅନ୍ତତଃ ଦେହେନ୍ଦ୍ରମଣି ହେବ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା—ପଣା ପାଲଟା ସାଥୀରେ ନେବାକୁ ଭୁଲିବ ନାହିଁ ।

ମାହାରିକା—ଆମେ କଣ ସେଠାରେ ପଣା ଖେଳିବାକୁ ଯିବା ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ପାଗାଖେଳ ନଇଲେ ବଣଭୋଜି । କଲିଙ୍ଗରେ ବଣଭୋଜି ପାଇଁ ଯେମିତି ସୁନ୍ଦର ଜଙ୍ଗଲ ଅଛି, ମଗଧ ଝିଅମାନେ

କଳଙ୍କ ପୁଅକୁ ପଶା ଖେଳ ହରାଇ ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସୁବିଧା
ଅଛି ସେମିତି ।

ମାହାରିକା—(ଉପହାସ ସ୍ଵରରେ) ଉଃ, ମଗଧ ଝିଅଙ୍କର ଭାରି ତ
ଗରଜ ! ଝିଅମାନେ ମଧ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ କରିପାରନ୍ତି, ଜାଣନ୍ତି କି ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—ଅବଶ୍ୟ—ବାକ୍ସୁଦ୍ଧ ।

ମାହାରିକା—(ରକ୍ତଗଣ୍ଡ ହୋଇ) ଆପଣ ? ଆପଣ କି ଯୁଦ୍ଧ
କରନ୍ତି ? ଶର ମାରନ୍ତି ନା ଖଡ୍ଗ ଧରନ୍ତି ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—ନାହିଁ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଝିଅମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ । ତେବେ
ତଥାତ୍ ଏତକ ଯେ ମୋ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ାକରେ ଅସମାପିକା ହିସ୍ତାର
ସଂଖ୍ୟା ବେଶି, ସେଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ଲମ୍ବା; ନ ହେଲେ ମତେ
ପଶା ଖେଳ ଆସେ, ବେଷେଇଟା ନିଜ ପାଇଁ ଚଳାଇ ଦେଇ
ପାରେ । ଝିଅମାନେ ଆଉ କେଉଁ କଥା ଅଧିକା ଜାଣନ୍ତି ? ଆଉ
ଗୋଟାଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଅଛି, ଯାହା ଆଜି ଯୁଦ୍ଧ
କୌଣସି ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ପୁରୁଷର ଆୟତ୍ତ ଭିତରକୁ ଆସିନାହିଁ ।
ସେ କଥାଟି କଣ ଜାଣି ମାରୁ ? ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦନ ।

ମାହାରିକା—(ଆସନ ଛାଡ଼ି ଅଭିମାନ ସ୍ଵରରେ) ଦେଖନ୍ତୁ,
ଆପଣଙ୍କ ସାଥରେ ଏତକ । (ମୁହଁ ଫେରାଇନେଇ କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ;
କିନ୍ତୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବଗିଚା ଭିତରକୁ ଚାଲିଲା । ଇଚ୍ଛା,
ଗଣଭଞ୍ଜ ତାହାର ଅଭିମାନ ଭାଙ୍ଗନ୍ତୁ ।)

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ଆସନ ଛାଡ଼ି ବାସ୍, ଏ ହେଲୁ ଝିଅମାନଙ୍କର ଆଉ
ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଗୁଣ, ଯାହା ମୁଁ ହାସଲ କରି ପାରିନାହିଁ ।
(ମୃଦୁଗତିରେ ମାହାରିକା ନିକଟକୁ ଯାଇ, କୌତୁକ ଓ
ସ୍ନେହମିଶ୍ରିତ ସ୍ଵରରେ ପଚାରିବେ) ଏହା ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧ
ହେଲୁ ନାହିଁ, ମାରୁ ! ସ୍ଵେଦ, ଲେମ୍ବାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପୁରୁଷଗଣର

ଲକ୍ଷଣ ଗୁଡ଼ିକ ଯେ ତୁମଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛି ? ଯୁଦ୍ଧ
ବିଷୟରେ ଏହି ପରା ତୁମର ଧାରଣା ?

ମାହାରିକା—(ଅଭିମାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଡାକ୍ତରୀ ବୁଲାଇ) ଆପଣ ନାଶ-
ବିଦେଷୀ, ମତେ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ନାଶକୁ ମୁଁ ବିଦେଷ କରୁନାହିଁ । ତାହାର ଯଥାର୍ଥ
ସ୍ୱରୂପ ଯାହା, ସେଥିରେ ମୋର କଲ୍ପନାର ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଖଞ୍ଜି
ଅନ୍ତରଞ୍ଜିତ କରୁନାହିଁ । ଯେଉଁ ଗୁଣ ତା'ଠାରେ ନାହିଁ,
ଆପଣାକୁ ଭୁଲିଯାଇ ତାହାର ମିଥ୍ୟା ଆରୋପ କରୁନାହିଁ । ମୁଁ
ନାଶକୁ ନାଶରୂପରେ ଦେଖେ, ସ୍ୱର୍ଗର ଅସ୍ପର୍ଶ କିମ୍ବା ଦେଶ-
ରୂପରେ ନୁହେଁ ।

ମାହାରିକା—(ପୂର୍ବ ପରି ଅଭିମାନର ଛଳନା କରି) ଆପଣଙ୍କ
ମୁହଁରେ ଏ ସବୁ କଥା ଆଦୌ ଭଲ ଶୁଣାଯାଉ ନାହିଁ । ଆପଣ
କେତେ ଜଣ ଝିଅଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ? କାହା ସାଥରେ ମିଶିଛନ୍ତି ?
ଖାଲି ବହି ପଢ଼ିଲେ ସବୁକଥା ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ, ବୁଝିଲେ

ଗଣଭଟ୍ଟ—ନାଶକୁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଯଦି ଯୋଗାଯୋଗ ଦରକାର
ହୁଏ, ମୁଁ ତାହା କରି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାହାର ପରିଚୟ
ପାଇବାକୁ କେତେକ ସୁଯୋଗ ମୋତେ ମିଳିଛି ।

ମାହାରିକା—ଜେମାଙ୍କୁ ଏବଂ ମୋତେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଯେଉଁ
ସୁଯୋଗ ପାଇଛନ୍ତି, ସେ କଣ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାପାଇଁ
ଯଥେଷ୍ଟ ? ଆମେ ଦୁହେଁ ତ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଶିକ୍ଷା ! ପାଠ
ପଢ଼େଇଲେ ବୋଲି ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଦେଖି ନାଶଜାତୀକୁ ବୁଝି-
ସାରିଛନ୍ତି ପରା ? ବାଃ !

ଗଣଭଟ୍ଟ—କେବଳ ତୁମ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଦେଖି ନାଶ-ଚରଣ ମୁଁ ବୁଝିନାହିଁ—
ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସାଥରେ ମଧ୍ୟ ମିଶିଛି । ନାଶଠାରୁ ମୋର ଜନ୍ମ !

ମାହାରିକା—ଖାଲ ମିଶିଲେ କଣ ଜଣେ ଜଣକୁ ସହଜରେ ବୁଝି-
ଯିବ ? ଆପଣ କେତେ ଜଣ ଝିଅଙ୍କର ସୁଖ-ଦୁଃଖ ନିଜେ
ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ? ନିଜ ସୁଖ-ଦୁଃଖର ଗୁପ୍ତା କେତେଜଣଙ୍କ
ଭିତରେ ଦେଖିଛନ୍ତି ? କେତୋଟି ଝିଅଙ୍କର ନିକଟତମ
ହୋଇଛନ୍ତି ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(କୁଟିଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ନିକଟତମ ଯେ ମିଶିବାର
ମୋହତକ ଭୂତିଯାଏ, ମାରୁ ! ଦୂର ପଦ୍ମତ ପରି ଦୂର ନାଶ
ମଧ୍ୟ-ସୁନ୍ଦର । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଜଣକର ନିକଟତର ହେଲେ ଅନ୍ୟ-
ମାନଙ୍କଠାରୁ ଦୂରତର ହେବାକୁ ପଡ଼େ ଏବଂ ନିକଟ ବସ୍ତୁ
ଅପେକ୍ଷା ଦୂରର ବସ୍ତୁ ଅଧିକ ଅଲଭ୍ୟ ହୁଏ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ
ଅଧିକ ଲୋଭମାୟ । ସେ ଦଶା ଯେ ଆହୁରି କ୍ଳେଶକର ।

ମାହାରିକା—(ବ୍ୟଙ୍ଗ ସ୍ଵରରେ) ବାଃ, ସେଥିପାଇଁ ତେବେ ଏତେ
ବୟସ ହେଲଣି, ବାହା କରି ନାହାନ୍ତି ? ଧନ୍ୟ ଆପଣ !

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ସ୍ତେଷ ବ୍ୟଙ୍ଗକୁ ଭ୍ରାନ୍ତେପ ନ କରି) ବୟସଟାକୁ ଭୁଲି
ରହିବାକୁ ହିଁ ବାହା କରି ନାହିଁ, ମାରୁ ! ଆଉ ବାହା କରନ୍ତି
କାହାକୁ ଭଲ ? ଯେତୋଟି ଯୁବତୀ ଝିଅ ଆଖି ଆଗରେ
ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତ ବାହା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଇଛି, ଅଥଚ
ସେପରି ସୁବ୍ୟା-ମୋର ନାହିଁ । କହିଲ ଭଲ, ତାଙ୍କ ଭିତରୁ
ଜଣେ କାହାକୁ ନିଜ ପାଇଁ ବାଛିବ ? ସେଥିରେ ଯେ ଜଣକ-
ପାଇଁ ପକ୍ଷପାତ ଓ ଆଉଁସାନ୍ତ ପାଇଁ ଅବହେଳା !

ମାହାରିକା—(ବିସ୍ମୟ ଓ ବିରକ୍ତି ଭଙ୍ଗୀ କରି) କଣ କହିଲେ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ପୂର୍ବପରି ସହଜ ସ୍ଵରରେ ମାହାରିକାର ଭଙ୍ଗୀ
ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି) ଡର ନାହିଁ ମାରୁ ! ତୁମକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ବାହା
କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଇଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି କାରଣରୁ...

ମାହାରିକା—(ହୋମର ଅଭିନୟ କରି) ଗୁରୁଦେବ !

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ବାଧା ଦେଇ) ନା, ଗଣଭଞ୍ଜ !

ମାହାରିକା—(ନିଜେ ଛଳନା କରି) ଆପଣ ଏପରି ମାତ ଛଳନା କରି ପାରନ୍ତି

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ମାହାରିକାର ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଉପସ୍ଥେଗକରି)

ମାତ ! ତୁମକୁ ଯେ ପ୍ରୀତି-ଆଶିରେ ଦେଖିବ ସେ ମାତ !

ମାହାରିକା—(ଗଣଭଞ୍ଜଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ପରୀକ୍ଷାପାଇଁ) କିନ୍ତୁ ନିଜ ଶିଷ୍ୟ

ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ଏପରି ବ୍ୟବହାର କଣ ଉଚିତ ? (ବୁଲୁ-

ବୁଲୁ ଉଭୟେ ସେହି ଆସନ ପାଖକୁ ଆସିଯାଇଥିଲେ ଏବଂ

କେହି କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ବସିଲେ ।)

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ନିଜର ସ୍ବାଭାବିକ ସ୍ଵରରେ) କିପରି ବ୍ୟବହାର

କାହାପାଇଁ ଉଚିତ, ତାହା ମୋର ଶୁଣିଶାଳୀରୁ ଜାଣିରଖିବ,

ମାତୁ ! ନାଶକୁ ପ୍ରତିଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା ପୁରୁଷର ଅନୁଚିତ

ନୁହେଁ । ତୁମର ନାଶ ହେବା ଯେପରି ଉଚିତ, ମୋହର

ପୁରୁଷ ହେବା ଯେପରି ଉଚିତ, ଏ ସେହିପରି ଉଚିତ; ମଣିଷକୁ

ଭୋକ ଶୋଷ କରିବା ଯେପରି ଉଚିତ , ଏ ସେହିପରି ଉଚିତ ।

ଏ ସବୁ କଥା ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିଶାଳୀରେ କେହି ମତେ ଶିଖାଇ

ନ ଥିଲେ ।

ମାହାରିକା—(ଅଧିକ ଛଳନା କରି) ଶୁଣିଶାଳୀର ଶିଷକ ଆପଣଙ୍କ-

ଠାରୁ ଢେର ଭଲ । ଛୁ,ଛୁ, ଆପଣ ଏତେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ହୋଇ

ପାରନ୍ତି, ଏତେ ଅଭଦ୍ର !

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ପୂର୍ବପରି) ହଁ ମାତୁ, ନିର୍ଲଜ୍ଜ ନିଶ୍ଚୟ—କାରଣ

ମୁହଁରେ ମୋହର ଡେରି ନାହିଁ, ମନରେ ମୋହର ଘୋଡ଼ଣୀ

ନାହିଁ—ନିଜକୁ ମୁଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଲୁଚାଇ ନିଜର ଗୁରୁତ୍ଵ

ବଡ଼ାଏ ନାହିଁ, ଦେହଟାକୁ ଅନ୍ୟ ଆଖିରେ ରହସ୍ୟମୟ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, କଥାଟାକୁ ଅନ୍ୟ କାନରେ ସଙ୍ଗୀତମୟ କରିବାକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ମୋହର ଭିତରେ ଯାହା, ବାହାର ଯେପରି, ସେହି ଭାବରେ ତାକୁ ମୁଁ ଦେଖାଇ ଥାଏ—ଛଳନା କରେ ନାହିଁ, ତାଳକୁ ତଳ କିମ୍ବା ତଳକୁ ତାଳ କରିବାକୁ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଜ୍ଞାନ କରେ—ଏଥିରେ ଆଉ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନ ହୋଇ କଣ ହେବ ? ପୁଣି ଅଭଦ୍ର ? ଅଭଦ୍ର ହେବା ତ ମୋହର ଜୀବନର ସାଧନା—ନାଶ ସହିତ ମୁଁ ଏକାନ୍ତରେ କଥା କହେଁ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସାଥରେ ସବୁ ବିଷୟରେ ଚଳୁ କୌତୁକ କରେଁ, ଲୁଚା ପିନ୍ଧିଲେ ମୋହର ଦେହ ଗୋଟାକ ଲୁଚେ ନାହିଁ; ରାଜଦରବାର ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡରେ ଭଲ ପଗଡ଼ି ନାହିଁ, ଘରଖଣ୍ଡରେ ମୋହର ପାଞ୍ଜଣୀର ବସିବାକୁ ଜାଗା ନାହିଁ । ଆଉ କଣ ଜାଣ—ସତ କଥାଟାକୁ ମୁଁ ବଞ୍ଚେଇ ନ କହି ସିଧା କହେଁ, ଆଉ ପାଞ୍ଜଣୀ ଯେପରି ଭାବନ୍ତି, ସେହିପରି ଭାବେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯାହା ଗୋପନ ରଖନ୍ତି ତାହା ପ୍ରକାଶ କରେ । ହସ ମାଡ଼ିଲେ ଭଲ କରି ହସେ, ସବୁ କଥାରେ ଟିକିଏ ଓଠ ମେଲଇ ଚୁକୁକଣିଆ ହସ ହସେ ନାହିଁ । ଏ ଯେତେଗୁଡ଼ିକ ଆଚରଣ, ସବୁ ତ ଅଭଦ୍ର !

ମାହାରିକା—(ମୁଖ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଜର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଠାଇବା ପାଇଁ)
କିନ୍ତୁ ସବୁ ପୁରୁଷ ଆପଣଙ୍କ ପରି ବିଅମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଲଲା-
କମଳ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ?

ଗଣ୍ଡଭଟ୍ଟ—(ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ) ଖାଲି ଚାହାନ୍ତି ନୁହେଁ, ସୁବିଧା ପାଇଲେ କରନ୍ତି ମଧ୍ୟ—କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡରେ କେବେ କହନ୍ତି ନାହିଁ ।

ମାହାରିକା (ପରିହାସ ସ୍ଵରରେ) ଆପଣ କିନ୍ତୁ କରନ୍ତି ନାହିଁ—
ମୁହଁରେ ଯାହା କହନ୍ତି ମାତ୍ର—ନୁହେଁ କି ? ବେଶ୍ କଥା,
ନିଜକୁ ନିଶ୍ଚୟ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାରେ ଗୌରବ ଅଛି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ସ୍ତ୍ରୀତ ହୋଇ) ସେହି ମୋହର ଗୋଟାଏ ପରିଚୟ,
ଅନ୍ୟ ପରିଚୟ ନାହିଁ ।

ମାହାରିକା—(କୌତୁକ ହାସ୍ୟରେ) ସତେ ? ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଆପଣ ?
ଏତେ ସହଜରେ ଧରନ୍ତିଅନ୍ତି ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ସ୍ଵାଭାବିକ ସ୍ଵରରେ) ସେଇଥିପାଇଁ କେହି ମତେ ବାହା
କରି ନାହାନ୍ତି; ତୁମେ ମଧ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ ।

ମାହାରିକା—(ଏ କଥା ଶୁଣିବା ପାଇଁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିବା
ପରି) କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବ !

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ) ମାହାରିକା, ଆଗରୁ ପରା ମନା
କରିବି—ମତେ ଏ ଉପାଧିଟା ସବୁଠାରୁ ଖରାପ ଲାଗେ; କାରଣ
କାହାକୁ ମୁଁ ଗୁରୁ କରି ମାନି ନାହିଁ, କାହାରି ମନ୍ତ୍ର ନେଇ
ନାହିଁ । ନିଜର ଗୁରୁ ମୁଁ ନିଜେ ।

ମାହାରିକା—ବେଶ୍ କଥା, ତେବେ ଏଣିକି ଗଣଭଟ୍ଟ ବୋଲି
ଜାଣିବି । (ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ) ଗଣଭଟ୍ଟ ! ମୁଁ—ମୁଁ ତୁମକୁ କି
ଆଖିରେ ଦେଖି, ଥରେ ଭାବିବି କି ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଚମକି ପଡ଼ି ଏବଂ ନିଜର ଦୁଇ ଆଖି ମାହାରିକା
ଆଖିରେ ନିବଦ୍ଧ କରି) ତୁମେ ?

ମାହାରିକା—(ଦୃଢ଼ ସ୍ଵରରେ) ହଁ, ମୁଁ । କାହିଁକି ଅସମ୍ଭବ ହେଲା ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ତୁମେ ? ହାଃ ହାଃ ! (ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟ) ଚମତ୍କାର ଉପହାସ !

ମାହାରିକା—(ପୂର୍ବ ପରି) ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତୁମକୁ ବିସ୍ମୟ କରୁ ପାରେ,
ଚମକାଇ ଦେଇ ପାରେ, ନୁହେଁ କି ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—(କୌତୁକ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ତୁମକୁ ? ଆପଣରୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତୁମେ ?

ମାହାରିକା—କାହିଁକି—ଅପମାନ ଲଗୁଛି ? ଯାହାର କୁଳ ନାହିଁ, ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ, ନିଜର ବାପା ମାଙ୍କୁ ଯେ ଜାଣେ ନାହିଁ, ଅଜ୍ଞାନ ଅବସ୍ଥାକୁ ଯେ ଅନ୍ୟର ଘରତଳ ଆଶ୍ରୟ କରିଛି, ଅନ୍ୟର ଅନ୍ତରେ ପେଟ ପୋଷିଛି, ତାହାର ଏପରି ସାହାସ ଦେଖି ? ରାଜଅନ୍ତଃପୁରର ସେବକା ହେବା ପାଇଁ ଯାହାର ଜୀବନଟା ଉତ୍ସୁଷ୍ଟ, ନିଜର ଆହାର ବିହାର ଛଡ଼ା ଯେ ଅନ୍ୟ ସୁଖ ଜାଣି ନାହିଁ, ନିଜର ରୋଗ ବ୍ୟଥା ଅପେକ୍ଷା ଯେ ଅପର ଦୁଃଖ ଜାଣେ ନାହିଁ, ସେ ମଧ୍ୟ ଆଜି ଆଉ ଜଣକ ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହେବାକୁ ଚାହେଁ, ଆଉ ଜଣକ ବ୍ୟଥାକୁ ନିଜର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲେଉଟେ ? ରାଜସେବକମାନଙ୍କର କୌତୁକ ପରିହାସକୁ ଯେ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଗର୍ବ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ତାହାର ମଧ୍ୟ ତୁମ ପରି ମାର୍ଜିତ ଲୋକର ପ୍ରଶଂସାପ୍ରାପ୍ତି ହେବାକୁ ସାହସ ? କିନ୍ତୁ ସେ ସାହସ ଦେଇଛି ତାକୁ କିଏ ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—ହଉ, ମାରୁ, ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଛି ତୁମ ଶିକ୍ଷା; ଏଥିଭିତରେ ବହୁତ ଦୂର ଆଗେଇ ଯାଇଛି । ତୁମକୁ ମୁଁ ଆଜିଠାରୁ ମୋର ପଞ୍ଜିକା ବୋଲି ଜାଣିଲି । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥା, ନିଜର ଘନତା ଉପରେ ତୁମେ ବଡ଼ ବେଶି ନିଜର ରଖିଛ । ମତେ ଜାଣ ତ ? ମୁଁ ଭାରତ ସମାଜ ଅଶୋକଙ୍କଠାରୁ ନିଜକୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ ଛୋଟ ବୋଲି ଭାବେ ନାହିଁ; ତୁମକୁ ମଧ୍ୟ ଭାରତର ସାମ୍ରାଜୀଙ୍କଠାରୁ...

ମାହାରିକା—କିନ୍ତୁ ରାଜଜେମାଙ୍କୁ ତୁମେ ମୋହଠାରୁ ବେଶି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଖାଅ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ତାହାର କାରଣ ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତୁମ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ବେଶି ।

ମାହାରିକା—ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ, ସେ ମୋ ପରି ନିଜ ଦୁର୍ବଳତାଟାକୁ ତୁମ ଆଗରେ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ମୋ ପରି ଚାରିଆଡ଼ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ, ନିଜକୁ ଏତେ ବେଶି ଅସହାୟ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ହୋଇପାରେ । ସ୍ୱେଦ, ପ୍ରୀତି ଦୁର୍ବଳ ଲୋକର ଲକ୍ଷଣ ଛଡ଼ା ଆଉ କଣ କହ ? ଦୁର୍ବଳ କିମ୍ବା ଅସହାୟ ବୋଲି ମନେ ନ କଲେ ନିଜେ ନିଜକୁ ବାନ୍ଧବାକୁ ଯିବ କାହିଁକି ? କିନ୍ତୁ ଜାଣି ମାରୁ, ଏସବୁ ଖାଲି ଭାବନାର ପରକ—ଭାବନା ବଳରେ ରାଜ-ରାଜେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରୀଠାରୁ ଆହୁରି ଘନ ଓ ଦୁଃଖୀ ହୋଇପାରେ—ଦାଣ୍ଡର ପକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ।

ମାହାରିକା—ସେହି ଭାବନା ବଳରେ ତୁମେ ନିଜ ଗର୍ବରେ ଫୁଲି ରହିବ । ନିଜ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ତୁମ ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ମୃଦୁହସି) ତୁମଠାରୁ ଅବଶ୍ୟ ନିଜ ଖବର ମୁଁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଉଛି, ନିଜକୁ ପୁରୁଷ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଝିଅମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଏ ମୋର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଲଭ । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ବୋଧହୁଏ ଅନ୍ୟ ପୁରୁଷଙ୍କ ସାଥରେ ଭଲ କରି ମିଶିନାହଁ । ମିଶିଲେ ଦେଖିବ, ସବୁ ପୁରୁଷଯାକ ସମାନ, ଅନ୍ତତଃ ଝିଅମାନଙ୍କ ପାଖରେ । ଖାଲି ମତେ ନୁହେଁ ମାରୁ, ଦେଖିବ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହୁଏତ ତୁମେ ସମାନ ଭାବରେ ଭଲ ପାଇ ବସିବ । ଆଉ ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ଖାଲି ମୋହର

ଛାଇରେ ତୁମର ଦୁଇଟାଯାକ ଆଖି ଦୋହେଇ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ ।

ମାହାରିକା—ନାହିଁ ଗଣଭଟ୍ଟ । ତୁମକୁ କେବଳ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ, ପ୍ରାଣର ନିରୁତ୍ତମ ଦେଶର ଧ୍ୟାନ କରେ । ଏ ଜୀବନର ଗୁରୁ ଭାଗରୁ ତମ ଭାଗ ତୁମେ ଅଧିକାର କରିଛ । ତୁମ ସ୍ପର୍ଶରେ ମୋହର ଜାଗରଣ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇ ଉଠିବ ଏବଂ ଏହି କଠିନ ପୃଥିବୀ! ତୁଳା ପରି ହାଲୁକା, କାତ ପରି ମୟୂଷା ଓ ଆକାଶ ପରି ସମତଳ ହୋଇପଡ଼ିବ । ତୁମେ ମୋହର ମଧୁରତମ ଅଣ୍ଡ୍ର, ମୋର ନିବିଡ଼ତମ ରହସ୍ୟ !

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ମୃଦୁ ହସି) ଇସ୍, ଏତେବେଳି ? ସେଥିପାଇଁ ଆଜିଯାଏ ଏହା ଗୋପନ ରଖିଥିଲ ? କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ତ ଏପରି ଭଲ ପାଇ ପାରି ନାହିଁ, ଏତେ ମନୋଯୋଗ ଦେଇନାହିଁ !

ମାହାରିକା—(ଚିରଘାର ସ୍ୱରରେ) ନା, ତୁମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥପର, ନିଜ କଥାକୁ ହିଁ ବେଶି ଭାବ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ତୁମ ଭାବନାରେ ବସିଥାଏ, ସେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଷ୍ଠୁର ପରିହାସ କରିଯାଅ । ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ତୁମର ପଥକୁ ଗୁହଁ ବସେ, ତୁମଠାରୁ ପାଏ ଅବହେଳା । ମୋହର ଅନ୍ତରର ନୈବେଦ୍ୟକୁ ତୁମେ ଧୂଳିଖେଳ ପରି ପାଦରେ ଠେଲିଦିଅ, ମୋହର ଜୀବନକୁ ତୁମେ ଅବସରର ଶ୍ରୀତ୍ତା ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କର ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଉଦାର ଚେଷ୍ଟାରେ) ମତେ ଏଡ଼େ ସ୍ଥାନ ଭାବ ନାହିଁ ମାରୁ ! ଏ ସବୁ କଥା ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣେ ।

ମାହାରିକା—(ଆଗ୍ରହ ସହ ଜାଣ ? ତେବେ ମୋ ସାଥରେ କପଟ କରିବ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ନା, ତୁମକୁ ହିଁ ଅକପଟ କରିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବି, ତୁମର ମୁହଁରେ ଏ କଥା କୁହାଇବାକୁ ଯାଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ଆଜିଯାଏ ତୁମର ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ମତେ ଏତେ ଅଧିକ ଭଲପାଅ ଯେ ସେଥିରେ ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କର ମିଳନ କିମ୍ବା ବିବାହ ଏକାବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ—ଗାନ୍ଧବୀ ନୁହେଁ କି ମାନୁଷୀ ନୁହେଁ; କଥାରେ ପରା କହନ୍ତି, ବେଶି ପାଣିରେ ପଦ୍ମ ମରେ ।

ମାହାରିକା—ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ମୋର ପୂଜାର ଅର୍ଥ୍ୟକୁ ଅସମ୍ମାନ କରିବାର ଅଧିକାର ତୁମର ନାହିଁ । ମୋହର ପ୍ରୀତିର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରି ତୁମେ ମୋର ବିବାହରକଥା ଆଲୋଚନା କରୁଛ । ପୁଲଟିଏ ଦେଖି ତୁମର ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମେ ନାହିଁ, ଆହାର କରିବାପାଇଁ ଷ୍ଟା ବଢ଼େ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ପ୍ରୀତି ! ବିବାହ କଥା ନ ଭାବି ପ୍ରୀତି କରିବା ଯେ ଅପରାଧ ! କାରଣ ତାହା ଦେବତାଙ୍କଠାରେ ଶୋଭା ପାଏ, ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ନୁହେଁ । ପୁରୁଷ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷରେ ନୁହେଁ । ସତକରି କହ ତ ମରୁ, ତୁମେ କଣ ଖାଲି ଧୂନି ଚାହୁଁ, ରୂପ ନୁହେଁ ? କେବଳ ଗାନ, ଗାୟକ ନୁହେଁ ? ମିଥ୍ୟା କଥା—ନାହିଁ ଯେ ସବୁବେଳେ ନିଜ ଆଗରେ ଜଣେ ପୁରୁଷକୁ ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁ, ପୁରୁଷକୁ ଛାଡ଼ି ନିଜକୁ କଳ୍ପନା କରିବା ଯେ ତାହା ପକ୍ଷରେ ଓଲଟକରି—ପୁରୁଷ ହିଁ ତାହାର ସବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ୱାଧୀନତା !

ମାହାରିକା—ସତେ ନା ? ସେଇଥିପାଇଁ ପୁରୁଷ ତାକୁ ଏପରି ଅବହେଳା କରେ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ପୁରୁଷ ଧାଇଁଛି ଆଗରେ ଏବଂ ନାରୀ ତାହାର ସବୁ ପୁଜା ଅର୍ଘ୍ୟ ଘେନି ପଛରେ । ସେଇଥିପାଇଁ ନାରୀ ଦେଖେ ପୁରୁଷର ପଛପାଖଟା, ଆଉ ପୁରୁଷ ପଛକୁ ବୁଝି ଦେଖେ ରୂପ ଏବଂ ଆଗକୁ ବୁଝି ଅରୂପ । ସୁତରାଂ କେହି କାହାକୁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ ।

ମାହାରିକା—ମୁଁ ତୁମକୁ ବୁଝିବାକୁ ବୁଝିନାହିଁ, ତୁମର ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣ ମୋହର ଲେଖା ନୁହେଁ । ତୁମେ ଚପଳ ହୁଅ, ସ୍ଥଳିତ ହୁଅ, ସେ କ୍ଷତି ମୋହର ନୁହେଁ—ତୁମର ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ହଁ, ଏ କଥା ଆଜି ପଦର ବର୍ଷର ମାହାରିକା ଭୁଲିଣ ବର୍ଷର ଗଣଭଟ୍ଟକୁ କହିପାରେ । କିନ୍ତୁ ପଚାଶ ବର୍ଷର ମାହାରିକା ସଙ୍ଗେ ପରୁଣ ବର୍ଷର ଗଣଭଟ୍ଟର କି ଅଭିନୟ ହେବ, ଭାବିତ କି ମାରୁ ?

ମାହାରିକା—ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପରେହିଁ ମୁଁ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ —ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା ନୁହେଁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ବିଦ୍ରୁପର ହାସ୍ୟ ହସି) ତାହାହେଲେ ତୁମ ପ୍ରେମ ଦେଶକାଳକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି । ସେହି ନିଷ୍ଠାମ ପ୍ରେମକୁ ଘେନି ତୁମେ ତେବେ ତୃପ୍ତ ରହ, ପୁରୁଷ ସଙ୍ଗେ ମିଳାମିଶା କିମ୍ବା ବିବାହ କରିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନାହିଁ ।

ମାହାରିକା—କାହିଁକି ? ପୁରୁଷକୁ ଯେଉଁମାନେ ବିବାହ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର କଣ ପ୍ରେମ ଲେଖା ନୁହେଁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ସେହିପରି ହସି) ଖୁବ୍ କମ୍ । ପ୍ରୀତିଟା ଅତି ବେଶି ହେବା ବରଂ ଅନ୍ତରାୟ ।

ମାହାରିକା—(ବସିତ ହୋଇ) ଅନ୍ତରାୟ

ଗଣଭଟ୍ଟ—ହଁ ମାରୁ, ବିବାହ କରନ୍ତି—ଲୋକେ ଭଲପାଇବାକୁ ନୁହେଁ, କଳିଆ କରିବାକୁ ।

ମାହାରିକା—(ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କର ମୁହଁକୁ ପାଠ କଲ ପରି ଖବୁ ଅଥଚ କାତର ଦୃଷ୍ଟିରେ) ଇସ୍ ! ଭାରି ତ ସାହାସ ! ମତେ ଆଦାତ କରି ଆପଣ ବଡ଼ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ମୁଁ ତାହା କରାଇଦେବି ନାହିଁ । ଲଜ୍ଜାରେ ମୋତେ ନୁଆଁଇ ଦେବେ ? ଦୁଇ ହାତରେ ମୁଁ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ନାହିଁ । ଏ ଛୁତରେ ମୋର ଅପମାନର ଅଗ୍ନି ଜାଳିବେ ? ସହଜରେ ତାକୁ ମୁଁ ନିଭାଇପାରେ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ପରିହାସ ସ୍ଵରରେ) ସବୁ କଥାଗୁଡ଼ାକ କହିପକାଇ ଭଲ କରିବ ମାରୁ ! ନ ହେଲେ ଏମିତି ସିନା ଛୁତରେ ଅଗ୍ନି ଜଳୁଛି, ସେମିତି ପେଟରେ ହୁଅନ୍ତା ଅଗ୍ନିମାନ୍ୟ । ବାସ୍ତବିକ ତୁମକୁ ଏପରି ସିଧା ଦେଖି ମୋହର ନାଶ ଉଠିବାକୁ ମନ ହେଉଛି । ସତେ ତ, ତୁମ ପାଖରେ ମୁଁ ଆଉ ବଡ଼ମା ଦେଖାଇବି କଣ ? ତେବେ ଏତିକି ଯେ ‘ତୁମେ’ ସମ୍ବୋଧନରୁ ପୁଣି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ‘ଆପଣ’ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି ।

ମାହାରିକା—ପରିହାସ ରଖନ୍ତୁ । ଏ କଥା ଆଉ କାହା ଆଗରେ କହିବେ ନାହିଁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଛି, ଛି, ଏ ବିଶ୍ଵାସ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଆଉ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ! କିନ୍ତୁ ଆଗରୁ ଖାଲି ଜଣକ ପାଖରେ କହିଛି—ସେ ଅବଶ୍ୟ ମୋର ବଡ଼ ବିଶ୍ଵାସୀ ଲୋକ ।

ମାହାରିକା—(ଦୁଃଖ ଓ ବିସ୍ମୟରେ) କଣ କହିଛନ୍ତି ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ନିର୍ବିକାର ଭାବରେ) ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ—ଏଇ ସାହା ତୁମ ମୋ ଭିତରେ ଟିକିଏ ସ୍ନେହ ସମ୍ପର୍କ—କପରି ଆମେ ପରସ୍ପରଠାରେ ମୁଗ୍ଧ—ମୁଁ ତୁମକୁ କପରି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ,

ଆଉ ତୁମେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ କପରି—କପରି ଆମେ ଦୁହେଁ
ଦୁହେଁକୁ ଡାକୁ, କପରି ହସ କୌତୁକ, ସ୍ନେହ ସୋହାଗ...

ମାହାରିକା—(ବରକ୍ତିରେ) କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ତ ମୋହର
ଆପଣଙ୍କ ସାଥରେ ଆଜି କେବଳ କଥାବାର୍ତ୍ତା ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଶାନ୍ତ ଭାବରେ) ନାହିଁ ମାରୁ, ଏଥି ପୁରବେ ମଧ୍ୟ
ହୋଇଛି, ସେ ଅବଶ୍ୟ ମୋହର ଚିନ୍ତା-ରାଜ୍ୟରେ । କିନ୍ତୁ ସେ
କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆଜିଠାରୁ ଆଉଟି ଚମତ୍କାର, ସେ ଅଭିନୟ ଏହା
ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସତ୍ୟ । ଦିନ ନାହିଁ, ରାତି ନାହିଁ, ଏକା ଏକା
କେତେ ଚନ୍ଦ୍ର ମୁଁ ମନେ ମନେ ଆଜିଛି । କେତେ ଅସମ୍ଭବ ଗଳ୍ପ
କରିଛି ତୁମ ସାଥରେ ।

ମାହାରିକା—(ଭାତ ହୋଇ) ଆଉ ସେହି ମିଛ କଳ୍ପନାକୁ ଆପଣ
ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଆଗରେ ବୟାନ କରିଛନ୍ତି !

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଆଉ କେହି ବାହାରର ନୁହେଁ ମାରୁ, ଆମର ଭିତରର
ଲୋକ ।

ମାହାରିକା—ଆମର ଭିତରର ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱରରେ) ହଁ, ତୁମର ମଧ୍ୟ ଜଣାଶୁଣା ଲୋକ;
ସେ ଆମ ରାଜଜେମାଙ୍କର ଦାସୀ ।

ମାହାରିକା—ଦାସୀ !

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଶାଲି ଦୁଇଟି ହାତ ଓ ଦୁଇଟିଗୋଡ଼ ଛୁଡ଼ିଦେଲେ କମଳା
ଲେମ୍ବୁ ପରି ଲାଲ ଗୋଲ ଚେହେରା । ନାଁ'ଟି କଣ ତାହାର ?
ତୁଳସୀ ପରି ? ରୂପର ବେଶ ଡୋଲ ଅଛି, ନୁହେଁ ?

ମାହାରିକା—(ଆକାଶରୁ ପଡ଼ି) ତୁଳସୀ ଆଗରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଏ
ସବୁ କଥା କହିଛନ୍ତି ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ହଁ, କାରଣ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଟିକିଏ ପ୍ରୀତି...ବୁଝିଲି ?
ଆଜ୍ଞା ଦିଅଟିଏ—ଟିକିଏ ଯାହା ବେଶି କଥା ଗପେ, ନ
ହେଲେ—

ମାହାରିକା—(ବିରକ୍ତ ଓ ଘୃଣାରେ) ହୁଏ, ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ବସି
ପାରିବି ନାହିଁ । (ସହସା ଉଠିଯାଇ ଫାଟକ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ;
ଗଣଭଟ୍ଟ ମଧ୍ୟ ଆସନ ଗୁଡ଼ିକ ମୃଦୁଗତିରେ ତାର ପଛେ ପଛେ
ଚାଲିଲେ ।)

ଗଣଭଟ୍ଟ—(କୌତୁକ ଓ ସ୍ନେହମିଶ୍ରଣ ସ୍ୱରରେ) ଆଜି ଜୋହାଟା
ଭାରି ସୁନ୍ଦର ହେଇଛି, ନୁହେଁ ମାରୁ ? ଆକାଶଟା ତୁମ ବେଶି-
ଠାରୁ ଅଧିକ ମାଲ, ଆଉ ଏହି ପ୍ରକାଶ ନେଲି ପର୍ଦା ତଳେ
ନିକଟରେ ଏହି ଅଶ୍ରୁଧୂଆଁ ଡାଳ ଉପରେ ଗରତର ସିନ୍ଦୂର
ରୁଦ୍ଧି ଝୁଲି ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ସବୁ ତଳେ ରାଜବଗିଚାର ଅସଂଖ୍ୟ
ଫୁଲରାଶି ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ବିଚିତ୍ର ଅଭିନୟ । (ମାହାରିକା
ମୁହଁ ବଙ୍କାଇ ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କୁ ଚାହିଁବାରୁ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହରେ)
ମାହାରିକାର ଶୁକ୍ଳାଭିସାର, ଗଣଭଟ୍ଟର ପ୍ରବେଶ ଓ ମାହାରିକାର
ମାନଭଞ୍ଜନ—ଏହି ଜୋହା । ତଳେ, ଜୁହଁ ମାଲଟାର ଗନ୍ଧ-
ସେବିତ ତୁମର ଚିତ୍ରର ଭାଗ—ବଡ଼ ଚମତ୍କାର, ନା ? (ଫାଟକ
ପାଖରେ ସଂଘମିଶ୍ରଣ ଦେଖି ମାହାରିକା ହଠାତ୍ ଠିଆହୋଇ-
ଗଲ ଏବଂ ଗଣଭଟ୍ଟ ତାହାର ଆଗକୁ ଚାଲିଯାଇ ପୂର୍ବ ସ୍ୱରରେ)
ପୁଣି ଏହି ଦେଖ—ରାଜଜେମା ସଂଘମିଶ୍ରଣର ପ୍ରବେଶ ଓ
ମାହାରିକା ସଙ୍ଗେ ମିଳନ ଏବଂ ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ । (ଫାଟକ
ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲେ)

ସଂଘମିଶ୍ରଣ—(ଫାଟକ ଖୋଲି ଭିତରକୁ ଆସି) ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ଫେରି
ଯାଉଛନ୍ତି ? ବସନ୍ତ ଟିକିଏ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ନାହିଁ ଜେମା, ମହାରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ହାଜର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାଲି ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା ପାଇଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଖାଲି ମନେ ପକାଇ ଦେବାକୁ ଆସିଥିଲ । କିନ୍ତୁ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଏକା ଦେଖି ଟିକିଏ ଖୁସିଗପ କରିବାରେ ଡେରି ହୋଇଗଲା ।

ସଂଘମିତ୍ରା—(ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ମୃଦୁ ହସି) କିନ୍ତୁ ମହାରାଜା ମୁହଁ ତ କାହିଁକି ଖଟା ଖାଇଲା ପରି ଫଟା ଦିଶୁଛି । କଣ କହିଲେ କି ତାକୁ ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—(କୌତୁକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦୁହଁଙ୍କୁ ଚାହିଁ) ମହାରାଜାଙ୍କର ଏକା ଜିଦ୍ ମତେ ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବାହା କରିବେ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ କହେ, କଳିଙ୍ଗ-ଯୁଦ୍ଧଟା ଶେଷ ହେଉ, ତା' ପରେ ଦେଖିବା । ଏତକ କଥା ନା ଆଉ କଣ ମାରୁ—ମିଛ କହିଲି ? ତମେ ତାକୁ ଟିକିଏ ବୁଝେଇ ଦେବ ତ ଜେମା !

(ହସି ହସି ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ମହାରାଜା—ସତେ ଜେମା, ଏମିତି ଲୋକ ମୁଁ ଆଉ ଜଣେ ହେଲେ ଦେଖିନାହିଁ । ତେଜ ମାଛଠାରୁ ବେଶି ଚାଲି । ଆଖୁଠିସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଖସି ପଳେଇବେ ।

ସଂଘମିତ୍ରା—ତୁମକୁ ବି ଆଉ ବେଳ ମିଳେ ନାହିଁ ମାରୁ ! କାଲି କଳିଙ୍ଗ-ଯୁଦ୍ଧ, ତୁମର ଆଜି ତର ସହ ନାହିଁ କୌତୁକ କରିବାକୁ !

ମହାରାଜା—ମୋର ତ ବାକି ଗରଜ । ସେ ଆପେ ଆସି କୌତୁକ କରୁଥିଲେ ନା—କିଏ ତାଙ୍କୁ ଡାକିଯାଇଥିଲା କି ?

ସଂଘମିତ୍ରା—ତମେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସାଥକୁ ଜଣେ । ମୁଁ ପଛେ ତେଣେ କଣ ଯିବ କଣ ନାହିଁ, ସଜାଡ଼ିବାରେ ହଇରାଣ, ତୁମର ଏଣେ

ଉଦ୍ୟାନବିହାର ବୁଲିବି । କେତେ ବୟସ ହେଲେ ତମର ନାଁବାଳକ ଦୋଷ କଟିବ କେଜାଣି ?

ମାହାରିକା—(ମୃଦୁ ହସି) ଜେମା ବିଜେ କରିବେ ଝବାଲି ଏଠାରେ ପରା ମୁଁ ଆସନ ସଜାଡୁଥିଲି ! ମଝିରେ ଆସି ସେ କୁଆଡୁ ହାଜର ହେଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ତ ଜେମା ଜାଣନ୍ତି—ଆକାଶରୁ ତୋଳି କଥା କହିବେ ।

ସଂଘମିତ୍ରା—ହଉ, ହଉ, କଲିଙ୍ଗ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଅଛୁଟି ?

ମାହାରିକା—(ଲୋଲୁପ ହୋଇ) ଯିବନି ? ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଦେଶ କଲିଙ୍ଗ—ଆଉ କଣ କେବେ ଯିବାପାଇଁ ସୁବିଧା ହେବ ?

(ଆସନ ପାଖକୁ ଆସି ଦୁଇ ସଖୀ ବସିଲେ ।)

ସଂଘମିତ୍ରା—ବାଃ, ନ ଦେଖିବା ଆଗରୁ ତ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ଜାଣି-ସାରିଲଣି !

ମାହାରିକା—ହଁ ଜେମା, ଶୁଣିଛି, ତାହାର ହ୍ରଦ ପାହାଡ଼ ଯେମିତି ସୁନ୍ଦର, ଶିଳ୍ପ ଓ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ସେ ଦିନ ପରା ଗୁରୁଦେବ କହୁଥିଲେ—

ସଂଘମିତ୍ରା—ଶୁଣିବା କଥାଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରାୟ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ନ ଦେଖିଲ ଓଉ ଛଅ ଫଡ଼ା ।

ମାହାରିକା—ଆପଣ ତ କଲିଙ୍ଗ-ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି—ଦୋଡ଼ା ଦୌଡ଼ରେ ପ୍ରତିଯୋଗୀ ହୋଇ ସେଥର ପରା ସେ ମଗଧକୁ ଆସିଥିଲେ...

ସଂଘମିତ୍ରା—କିଏ...ଜୟପାଳ ? ହଁ, ତାଙ୍କୁହିଁ ଦେଖିବାରେ ଯାହା କଲିଙ୍ଗ ଦେଶୀ ହେଇଛି । (ମୃଦୁ ହସି) ସେଥର ସେଇ ଚକ୍ରକୁଟ ପାହାଡ଼ କଥା ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ନୀହାରିକା—ହଁ ଜେମା; ଆପଣ ଦୁହେଁଯାକ ଘୋଡ଼ା ଉପରେ ସେହି ପାହାଡ଼ ଭିତରେ କାହିଁ ହଜିଗଲେ, ଆମେ ସବୁ ଏଣେ ଖୋଜି ଖୋଜି ତାଟକା । ତେବେ ଶୁଣୁଚି, ଯେଉଁ ଜାଗାରେ ଆମ ଗୁରୁଣୀ ପଡ଼ିବ, ସେ ସ୍ଥାନଟି କୁଆଡ଼େ ଚନ୍ଦ୍ରକୂଟ ପରି ଭାରି ସୁନ୍ଦର—ଛୋଟ ପାହାଡ଼ଟିଏ, ଆଉ ତାହାର ତଳେ କୁଆଡ଼େ ଅତି ଛୋଟ ଗୋଟିଏ ନଈ—

ସଂଘମିତ୍ର—ନୁଆ ଜାଗାକୁ ଯିବା ଆଗରୁ ତୁମେ ତାକୁ ଏପରି ଭାବରେ କଳ୍ପନା କରିଥାଅ ଯେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ହତାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ନୀହାରିକା—କିନ୍ତୁ ଆମ ଗୁରୁଦେବ ତାକୁ ଏମିତି କ୍ଷୁଷ୍ଟ କରି କହନ୍ତି ଯେ, ଯିବା ଆଗରୁ ଅଧେ ଉତ୍ସାହ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିବ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ଯାହାହେଉ ତାଙ୍କରି ଚେଷ୍ଟାରେ ଏଥର ଆମେ ଯାଉ-ଥାଉଁ । ଜାଣନା, ନ ହେଲେ ମହାରାଜାଙ୍କର ଯେମିତି ଶିଆଲ୍, ସହଜରେ କଣ ଅନୁମତି ମିଳିଥାନ୍ତା ? ସେଥର ତକ୍ଷଶିଳା ଗଲବେଳେ ଦେଖିନ ?

ନୀହାରିକା—(କୁଟୀଳ ହାସ୍ୟରେ) ମହାରାଜାଙ୍କ ଅନୁମତି ପାଇଁ କଣ ଜେମା ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ କି ? କଳିଙ୍ଗର ଜୟପାଳଙ୍କ ସାଥରେ ଯେ ଆମ ପଣାଖେଳ ହେବ, ବଣଭୋଜି ହେବ ! କିନ୍ତୁ ଜେମା, ସେଠାରେ ଯେମିତି ଆପଣ ହଜି ନ ଯାନ୍ତି !

ସଂଘମିତ୍ର—(ମୃଦୁ ହସି) ସେଥିପାଇଁ ମୋର ଭୟ କଣ ? ତୁମେ ସବୁ ତ ଅଛ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାପାଇଁ ! (ଦୂରରୁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣ ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା, କିନ୍ତୁ ଉଭୟେ ସେଥିପ୍ରତି ଅନନୋଯୋଗୀ ।)

ନୀହାରିକା—କିନ୍ତୁ ମଗଧର ଘାଟବାଟ ଆମମାନଙ୍କୁ ଜଣାଅଛି,
କଳିଙ୍ଗର ତ ନୁହେଁ ! ସତେ ଜେମା, ଆମ ମହାରାଜାଙ୍କ ଅମଳରେ
ଖାଲି ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖି ଦେଖି ଚଟା ଲାଗିଲୁଣି । କଳିଙ୍ଗରେ ଯୁଦ୍ଧ ନ
ହୋଇ ଖାଲି ଖେଳ ହୁଅନ୍ତା କି ! ଶିକାର, ଘୋଡ଼ ଦୋଡ଼,
ଲୁଗାବିନ୍ଦା...

ସଂଘମିତ୍ର—ବାଃ, ଭାରି ତ ତୁମର ସଉକ ! ଛୋଟ ଖେଳରେ
ମଣିଷର ମନ ବୁଝେନାହିଁ, ଜାଣ ? ସେଥିପାଇଁ ସେ ବୁଝେ
ହତ୍ୟା, ଯୁଦ୍ଧ, ରାଜ୍ୟଶାସନ । ଆମର ଏ ସବୁରେ ଥାଏ କଣ ?
ଆମକୁ ଖାଲି ନଅରର ପାଚେର ବେଡ଼ ଭିତରୁ ଟିକିଏ ମୁକ୍ତି
ମିଳିଲେହିଁ ହେଲା ।

ନୀହାରିକା—କିନ୍ତୁ ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ କିଏ ହାରିବ, କିଏ ଜିତିବ କେ
ଜାଣେ ?

ସଂଘମିତ୍ର—ମଗଧ ନିଶ୍ଚୟ ଜିତିବ । କାହିଁକି ନା, ତାହାର
ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଛି । ସେ ମାରିବାକୁ ବୁଝେ, ଅଥଚ କଳିଙ୍ଗ ଖାଲି
ବଞ୍ଚିଗଲେ ଖସି ।

ନୀହାରିକା—ହଁ ଆମ ମହାରାଜାଙ୍କ କୋଷ୍ଠୀରେ କୁଆଡ଼େ ପରାଜୟ
ଜମାରୁ ନାହିଁ । ସେ ଜିତୁ, ସେଥିରେ ଆମର ଯାଏ କେତେ
ଆସେ କେତେ ? (ଦୂରରୁ ସେହି ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ଵର ଶୁଣି
ଆସିଲା ।)

ସଂଘମିତ୍ର—(ପରିହାସରେ) ତୁମକୁ ଖାଲି ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ
କୌତୁକ କରିବାକୁ ସୁବିଧା ମିଳିଲେ ହେଲା, ନୁହେଁ ?

ନୀହାରିକା—ଜେମାଙ୍କ ସାଥିରେ ଜୟପାଳଙ୍କ ଭେଟ ନ ହେଲେ
ମୁଁ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ମୁହଁ ଦେଖାଇବି ? କଦାପି ନୁହେଁ । ଆଉ ତାଙ୍କ
ସାଥିରେ ମୋର ଯେଉଁ ଭାବ ! ଭୋକ ବକଳରେ ଖାଲି ତାଟିଆ

କାମୁଡ଼ିବା ପରି । (ପରିଚ୍ଛେଦିକା ଭୂଲସୀର ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଭିବାଦନ ।)

ଭୂଲସୀ—ଜେମାଦେଉ ! ଜଣେ ଅଛ ଭୟ ଆସିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।

ସଂଘମିତ୍ର—ଅଛ ଭୟ ? ଆଜ୍ଞା ତାକିଆଣ । (ଭୂଲସୀର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ନୀହାରିକା—କିନ୍ତୁ ଏହିଠାରେ ସେ ସାକ୍ଷାତ କରିବେ ?

ସଂଘମିତ୍ର—(ମୃଦୁ ହସି) ଶୁଣିଲ ତ ଅଛ ଭୟ—ତାଙ୍କର ଆଉ ସାକ୍ଷାତ୍ କଣ ? ମୁଣ୍ଡ ନ ଥାଇ ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥା ।

(ଭୟବେଶରେ ଅଛ କୁନାଳଙ୍କର ପ୍ରବେଶ । ଧନ୍ୟପାଳଙ୍କ ପରି ଲଣ୍ଡି ତ-ମସ୍ତକ ଏବଂ ଦେହରେ ଗେରୁଆ ଲମ୍ବା ଆଳଶେଞ୍ଜା । ଦେହଟାକୁ ପୀଡ଼ିତ କଲେ ମନଟା ସବଳ ହୁଏ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଧାରଣା, ସୁତରାଂ ତାଙ୍କର ଯୋଜାର ମାଂସପେଶୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୀର୍ଣ୍ଣ । ଏହା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁସ୍ଥାନତା ମୁଖର ପରିଚୟକୁ ବଦଳାଇ ଦେଇଅଛି । ସେଥିପାଇଁ ଅତି ଶେଷବରୁ ଦନିଷ୍ଟ ଜଣାଶୁଣା ଥିଲେହେଁ ସଂଘମିତ୍ର କିମ୍ବା ନୀହାରିକା ପକ୍ଷରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ଚିହ୍ନି ପାରିବା କଠିନ । ଦେହଟାକୁ କନ୍ଦାଇବାକୁ ଯାଇ ସେ ନିଜେ ସବୁବେଳେ ହସିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଖି ଦିଗିଟି ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ହାସ୍ୟ ଓ କଥା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସ୍ଥାନ ପରି ମନେ ହୁଏ । ଭୂଲସୀ ଆଗେ ଆଗେ ତାଙ୍କୁ ବାଟ କଡ଼ାଇ ଆଣିଲା ଏବଂ କୁନାଳ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଗାଇ ପ୍ରବେଶ କଲେ)

ଭୂମରି ଆଲୋକ ଅଛ କରିଛି ନୟନ,

ପ୍ରିୟ ହେ, ପ୍ରିୟ ହେ ।

ଭୂମରି ପବନ ଅଙ୍ଗ କରିଛି ଦହନ,

ପ୍ରିୟ ହେ, ପ୍ରିୟ ହେ ।

ତବ ବାଣୀ ମତ୍ରେ କରଅଛି ମୁକ
ପରଶ ତୁମର ଦେଇଅଛି ଦୁଃଖ
ସଙ୍ଗୀତ ତବ ବଧୂର କରୁଛି ଶ୍ରବଣ,
ପ୍ରିୟ ହେ, ପ୍ରିୟ ହେ ।

(କୁନାଳକୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଦେଖି ଉଭୟ ସଂଘମିତ୍ର ଓ ନୀହାରିକା
ଆସନ ଛାଡ଼ି ଠିଆହେଲେ ।)

ତୁଳସୀ—(କୁନାଳକୁ ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କର ସମ୍ମୁଖକୁ ଆଣି) ରଜକୁମାରୀ
ଏବଂ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀ ନୀହାରିକା ।

ସଂଘମିତ୍ର ଓ ନୀହାରିକା—(ନମସ୍କାର କରି) ଉଭୟେ ଉତ୍ସୁକଙ୍କ
ପ୍ରତି ପ୍ରଣତି ଜଣାଉଅଛୁ ।

କୁନାଳ—ଚିରନ୍ତନ ତଥାଗତ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ତୁଳସୀ ! ଉତ୍ସୁକୁ ଆସନ ଦେ । (ତୁଳସୀ କୁନାଳକୁ
ଗୋଟିଏ ଆସନରେ ବସାଇବା ପରେ ସଂଘମିତ୍ର ଓ ନୀହାରିକା
ଯେହ୍ନେ ଆସନରେ ବସିଲେ)

କୁନାଳ—(ମୃଦୁ ହସି) ଏଠାରେ ତେବେ ଜେମାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ
କେହି ନାହାନ୍ତି ? କେବଳ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀ ନୀହାରିକା ?

ସଂଘମିତ୍ର—ନା, ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି । (ଦାସପ୍ରତି) ତୁ ଏଥର
ଯା ତୁଳସୀ !

ତୁଳସୀ—ଆଜ୍ଞା ମଣିମା ! କିନ୍ତୁ ଏଠୁ ତ ପୁଣି ବାଟ କଡ଼ାଇ
ନେବାକୁ ହେବ ? ଆସିଲାବେଳେ ପରା ଭୁଲରେ ଆମ ଅନ୍ତଃପୁର
ଭିତରକୁ ପଶିଯାଉଥିଲେ ।

ନୀହାରିକା—ହଉ, ହଉ, ତତେ ଆଉ ବାକ୍ୟ ବନେଇବାକୁ ହେବ
ନାହିଁ । ପୁଣି ଦରକାର ହେଲେ ତତେ ଖବର ଦେବୁ ।

ତୁଳସୀ—କାହିଁକି ତମେ ଟିକିଏ ବାଟ କଢ଼େଇ ନେବ ନାହିଁ ?
 ଏଇଠୁ ଏତକ ଆସୁ ଆସୁ ତ ମୋ ଦିହ ପାଣି ଫାଟିଗଲାଣି ।
 ପୁରୁଷ ମଣିଷକୁ ସାଥରେ ଦେନି ଆସିବା ଖାଲି ସହଜ ପଡ଼ିବ
 ପର !

ନୀହାରିକା—ଉଃ, ତୋହର ଏକା ଭାଗ ସାହାସ ! ଯା, ଯା, ଆଉ
 ଏତେ ଫବେଇ ହେବା ଦରକାର ନାହିଁ । ପୁରୁଷ ଲୋକକୁ
 ଆଉ ଯେମିତି କେନ୍ଦ୍ର ଦେଖିନାହିଁ !

ତୁଳସୀ—ଦେଖି ନ ଥିବ କାହିଁକି—ତା ପାଖ କଣ ଆଉ ମାଡ଼ିବ ?
 ନୀହାରିକା—ନାଃ, ତୋ ଦିହରେ ବେଶି ମାଉଁସ ଅଛି ନା, ସେଥି-
 ପାଇଁ ତୋର ଡର ! ପୁରୁଷ ଯେମିତି ବାଦ-ଭଲୁ !

ତୁଳସୀ—ବାଦ ଭଲୁ ?

ସଂଘମିତ୍ର—ଯା ତୁଳସୀ ! ତତେ ଏଠାରେ ଗପ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ
 କେହି ଡାକି ନାହିଁ ।

ତୁଳସୀ—ଯାଉଛି ଜେମା ! ନୀରୁ ଦେଉ ପର ଗୁଲିଗଲ ଶଗଡ଼ରେ
 ହାତ ପୁରେଇବେ । [ପ୍ରସ୍ଥାନ]

କୁନାଳ—ମୁଁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗୋପନ ଖବର ଦେନି ଆସିବି
 ଜେମା ! ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ୟ କାହାରି ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା
 ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ତେବେ ଜେମାଙ୍କର ସଖୀ ନୀହାରିକା ଥିଲେ କ୍ଷତି
 ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଗୋପନ—କୌଣସି ରୂପେ ଯେପରି ଏହା
 ପ୍ରକାଶ ନ ପାଏ ।

ସଂଘମିତ୍ର—(ଚିନ୍ତିତା ହୋଇ) ଗୋପନ ଖବର ! ହଁ, ଆପଣଙ୍କୁ
 ମୁଁ ଆଉ କାହିଁ ଦେଖିଲୁ ପରି ମନେ ହେଉଛି, ଆପଣଙ୍କ କଣ୍ଠ
 ମଧ୍ୟ ମୋହର ପରିଚିତ ! ବୋଧହୁଏ ଏ ଜନ୍ମ ଆଲୁଅରେ
 ଭଲକରି ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହିଁ ।

କୁନାଳ—(ପୁଅ ପରି ମୃଦୁ ହସି) ରସା-ଘାଟରେ ବୁଲି ଭିକା
କରିବା ତ ମୋହର ବେଉସା, ଦେଖି ନ ଥିବ କାହିଁକି ?

ନୀହାରକା—ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ କେତେ ଥର ଦେଖିବା ପରି ମନେ
ପଡ଼ୁଛି । କିନ୍ତୁ କେଉଁଠାରେ ଦେଖିଥିଲି ଭାବ ପାରୁନାହିଁ ।

କୁନାଳ—ହଁ, ଦେଖିଥିବ ନିଶ୍ଚୟ, ଅନେକ ଦିନ ତଳେ । କାରଣ
କେତେଦିନ ହେଲା ମୁଁ ମଗଧକୁ ଆସିନାହିଁ । ସବୁଆଡ଼େ ବୁଲିବା
ମୋର କାମ କି ନା ! ଦେଖିବାଟା ଅବଶ୍ୟ ମୋହର ପାଇଁ
ମନା ହୋଇଛି, ସେଥିପାଇଁ ମତେ କେହି ଦେଖିବା କଥାଟା
ସେପରି ଗୁରୁତର ବୋଲି ମୁଁ ଭାବେ ନାହିଁ ।

ନୀହାରକା—ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠାରୁ ଆସୁଛନ୍ତି ?

କୁନାଳ—ତଟଶିଳାରୁ ।

ସଂଘମିତ୍ରା—(ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ) 'ଭାଇ କୁନାଳଙ୍କର କିଛି ଖବର
ଆଣ୍ଟିଛନ୍ତି ତା' ହେଲେ ?

କୁନାଳ—ହଁ ଜେମା, ତାଙ୍କରଠାରୁ ମୁଁ ଆସୁଛି ।

ସଂଘମିତ୍ରା—(ଉତ୍ସାହ ଓ ଉଦ୍‌ବେଗରେ) କହନ୍ତୁ ତେବେ, ସେ
କେଉଁଠାରେ କିପରି ଅଛନ୍ତି ? ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ତାଙ୍କଠାରୁ
ଖଣ୍ଡି ଏ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ସବୁ
ଖବର ମିଳିନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ-
ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ନୀହାରକା—ରାଜକୁମାର କାହିଁକି ହଠାତ୍ ତଟଶିଳା ତ୍ୟାଗକଲେ ?

ସଂଘମିତ୍ରା—ଏବଂ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ କାହିଁକି ?

କୁନାଳ—କାରଣ, ତାହା ମହାରାଜାଙ୍କର ଆଦେଶ ।

ସଂଘମିତ୍ରା—ମହାରାଜା !

ନୀହାରକା—ଅସମ୍ଭବ କଥା ।

କୁନାଳ—ସତକଥାଟାହିଁ ବେଶି ସମୟରେ ବଣ୍ଟାସଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ।
 ସଂଘମିତ୍ର—(ବିସ୍ମୟ ଓ ଭୟରେ) କିନ୍ତୁ କୁନାଳଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦରେ
 ମହାରାଜ ସେ କାତର ହୋଇପଡ଼ିବନ୍ତି ! ଆଜିକାଲି ସବୁବେଳେ
 କୁନାଳଙ୍କ କଥା—ଯାହାକୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ କୁନାଳଙ୍କ ଖବର
 ପରୁରୁଚନ୍ତି ।

କୁନାଳ—ଶୁଣ ଜେମା, ତକ୍ଷଶିଳାରେ କୁଞ୍ଜରକର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗେ କୁନାଳ
 ଯେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପ୍ତ, ସେତେବେଳେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ-
 ଠାରୁ ଗୋଟାଏ ଆଦେଶ ପାଇଲେ । ସେ ଆଦେଶରେ ଲେଖା
 ଥିଲା, ପକ୍ଷପାତ୍ର ମାତ୍ରେ କୁନାଳ ନିଜର ଦୁଇଟି ଆଖି ଉପାଡ଼ି
 ବାହକ ହାତରେ ଦେବେ ଏବଂ ତାହାର କାରଣ ବୁଝିବାକୁ
 ଗଲେ ରାଜାଙ୍କୁ ଲଜନ କରିବେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୁନାଳ ରାଜା
 ଏବଂ ପିତାଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ସଂଘମିତ୍ର—(ବ୍ୟାକୁଳ ଓ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ) ନା, ନା, ମିଛ କଥା
 ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି । ମହାରାଜ କଦାପି ଏପରି ଆଦେଶ କରି
 ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପୁଅ କୁନାଳଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର
 ଆଦେଶ କରିବା...

କୁନାଳ—କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ଉପରେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ନିଷ୍ଠୁର
 ହୁକୁମ ହୋଇଅଛି । ସୁତରାଂ ଏପରି ଆଦେଶ ମହାରାଜଙ୍କ
 କ୍ଷମତାର ବହୁତ୍ୱ ନୁହେଁ ।

ମାହାରିକା—ରାଜକୁମାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ
 ମହାରାଜ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରୁ ନ ଥାନ୍ତେ ।

କୁନାଳ—(ମୃଦୁ ହସି) ସେ ଆଦେଶରେ ମହାରାଜଙ୍କର ସ୍ଵାକ୍ଷର
 ଜାଲି କରାଯାଇଥିବା ଖବର କୁନାଳ ପରେ ଜାଣିପାରିଲେ ।
 କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ସମୟ ଅଗତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ନୀହାରକା—ଜାଲ ସ୍ବାକ୍ଷର ! କାହାର ଏପରି ସାହସ !

କୁନାଳ—ହଁ, ସେ ଖବର ପାଇବା ଆଗରୁ କୁନାଳ ଅବଶ୍ୟ
ଆଦେଶ ପାଳନ କରିସାରିଥିଲେ । ସେ ଆଦେଶ ମହାରାଜାଙ୍କର
ନୁହେଁ, ବିମାତାଙ୍କର ।

ସଂଘମିତ୍ର—ତକ୍ଷ୍ୟରକ୍ଷିତା !

ନୀହାରକା—ଉଃ, ଧନ୍ୟ ନାରୀ !

କୁନାଳ—ଆଉ ସେହିଦିନୁ ରାଜ୍ୟଲିପ୍ତ କୁନାଳ ପଥେ ପଥେ
ଅନ୍ୟ ଏକ ରାଜ୍ୟର ସନ୍ତାନରେ... (ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ)

ସଂଘମିତ୍ର—(ଆସନ ଛାଡ଼ି ସହସା ଉଠିଗଲେ ଏବଂ କୁନାଳଙ୍କ
ଆଗରେ ଜାନୁପାତ କରି ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇହାତ ଧରି ଗଦ୍ ଗଦ୍
ସ୍ବରରେ) ଶୁଭ ! ଶୁଭ କୁନାଳ !

ନୀହାରକା—(ଆସନ ଛାଡ଼ି ଠିଆହେଲେ) ରାଜକୁମାର !

କୁନାଳ—(ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ) ଏ କଣ ସଂଘମିତ୍ର, ଏତେ ଅଧୀର !
ଏପରି କଠିନ ମୁଷ୍ଟି କାହିଁକି ? ଉଦ୍‌ବେଗ ? ହଁ, ତୁମର
ହାତର କମ୍ପନରୁ ବୁଝିପାରୁଛି । ଏ ପୁଣି କଣ ? ମୋ ହାତରେ
ଉଷ୍ଣ ଜଳ କାହିଁକି ? କାନ୍ଦୁଛ ? ଛୁ ଭଉଣୀ ! ସବୁ ସନ୍ଦନ୍ଧରୁ
ମୁକ୍ତି ଦେବା ପାଇଁ, ଅନ୍ଧ ଜଗତକୁ ଚକ୍ଷୁ ଦେବାପାଇଁ ସେ ଯେ
ଏ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥିଲେ । (ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ହାତ ବୁଲାଇ
ଏବଂ ଆଖି ପୋଛିଦେଇ) ଯାଅ ମା' ନିଜ ଆସନକୁ । (ଉଭୟ
ସଂଘମିତ୍ର ଓ ନୀହାରକା ନିଜ ନିଜ ଆସନରେ ବସିଲେ ।)

ନୀହାରକା—କିନ୍ତୁ ଏ ଖବର ତ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ହେବ ।

କୁନାଳ—ବାଃ, ତାହାହେଲେ ତ ଖୁବ୍ ଗୋପନ ରଖିବ ତୁମେ !

ନୀହାରକା—(ଲଜିତା ହୋଇ) କିନ୍ତୁ ମହାରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
କୁମାରଙ୍କର କ'ଣ ସାକ୍ଷାତ୍ ହେବ ନାହିଁ ?

କୁନାଳ—ନା, ଯୁଦ୍ଧଲକ୍ଷ୍ମୀ ରାଜା ସହିତ ବନବାସୀ ଫକୀର
 ଯେକୌଣସି ସମୟରେ ଦେଖା କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଶୁଣିଲି,
 ସମାଧି ବର୍ତ୍ତମାନ କଳିଙ୍ଗ-ବିଜୟ ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କରୁଛନ୍ତି ।
 ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦିଗରେ ଯାଉଛି, କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
 ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ।

ନୀହାରିକା—ଆମେ ଦୁହେଁ ମଧ୍ୟ କଳିଙ୍ଗ ଯିବୁ ।

କୁନାଳ—ଭଲ କଥା । ତାହାହେଲେ ତୁମ ସାଥରେ ମଝିରେ
 ମଝିରେ ଦେଖା ହେବ । କିନ୍ତୁ ସାବଧାନ ! ଏ ଖବର ଯେପରି
 ମହାରାଜାଙ୍କୁ ନ ପହଞ୍ଚେ, ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ଦୁହେଁ ସତର୍କ
 ରହୁଥିବ । ସମୟ ବୁଝି ମୁଁ ନିଜେ ଯାଇ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବି । ତୁମ
 ଦୁର୍ଦ୍ଦିନକୁ ଆଗରୁ ଜଣାଇ ରଖିବାର କାରଣ, ଯଦି ଅନ୍ୟ କୌଣସି
 ଦିଗରୁ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଏ ଖବର ପହଞ୍ଚେ ଏବଂ ତୁମେ ଦୁହେଁ
 ଆଗରୁ ତାହା ଜାଣିପାର, ତାହାହେଲେ ବରଂ ଏକାକୀ ଯେପରି
 ସେ ତାହା ନ ଶୁଣନ୍ତି, ସେଥିପ୍ରତି ସାବଧାନ ଥିବ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ତାହାହେଲେ ତୁମେ ଆମ ସାଥରେ ଯାଉନାହିଁ,
 ଭଲ ?

କୁନାଳ—(ମୃଦୁ ହସି) ସଂଘମିତ୍ର ! ଆମର ବିନା ବିଚାରରେ ଯାହା
 ଘଟିଯାଇଅଛି, ସେଥିରେ ଦୁଃଖ କରିବାର କଥା ନୁହେଁ । ତୁମ-
 ମାନଙ୍କ ସାଥରେ ତ ମୁଁ ଚାଲିଛି, କେବଳ ମୋହର ପଥ ଯାହା
 ଟିକେ ଅଲଗା ।

(ପ୍ରଥମେ କୁନାଳ ଓ ପରେ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ଆସନ ଛାଡ଼ି
 ଉଠିଲେ । ସଂଘମିତ୍ର କୁନାଳଙ୍କ ହାତ ଧରି ଧୀରେ ଧୀରେ
 ଚାଲିଲେ ଏବଂ କୁନାଳଙ୍କର ଗୀତ ।)

ପଥ ପାଶେ ଆଜି ଆସନ ସଜାଇ
 ଖୋଜଇ ଏକା ମୁଁ କି ଧନ ହଜାଇ,
 ଅଳ୍ପ ଆଶିରେ ଅଶ୍ରୁ କରିଲି ବହନ,
 ପ୍ରିୟ ହେ, ପ୍ରିୟ ହେ, ।
 [ସମସ୍ତେ ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଟକ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ ।]

[ସଂବନ୍ଧିକା]

ଚତୁର୍ଥ ଅଙ୍କ

[ଶରତର ଗୋଧୁଳି । ଛୋଟ ଧଉଳି ପାହାଡ଼ର ଶିଖର ଭାଗରେ ସଂଘମିତ୍ର ଓ ନାହାରିକା ଦୂରକୁ ଚାହିଁ ରହୁଛନ୍ତି । ପାହାଡ଼ର ତଳ ଦେଶରେ କ୍ଷୀଣପ୍ରୋତା ଦୟା ନଦୀ । ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ଅନ୍ତରାଳରେ ଦୁଇ ସଖୀଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ର ରଞ୍ଜିତ, ରଣସାଳରେ ଦୁହେଁ ସଜ୍ଜିତ ।]

ନାହାରିକା— ଦୂରକୁ ଚାହିଁ ହାତ ଦେଖାଇ) ଏ କଣ ଜେମା...
ନିକଟରେ ତ ଖଣ୍ଡିଗିରି, ଆଉ ତାହାରି ତଳେ ଛୋଟ ଛୋଟ
ଧଳା ବଉଦ ପରି ଜମା ହୋଇଛି—?

ସଂଘମିତ୍ର—ଖଣ୍ଡିଗିରି ତ ଏହି ଧଉଳି ପରି ଛୋଟ ପାହାଡ଼, ତାହା
ତଳରେ ମେଘ ଆସନ୍ତା କୁଆଡ଼ୁ, ନୀରୁ ? ସେଗୁଡ଼ିକ କଳିଙ୍ଗର
ରାଜ ପ୍ରାସାଦ ହେବ ।

ନାହାରିକା—ଆଉ ଏହି ବାଁ ପାଖେ ବରୁଣେଇ ପାହାଡ଼ ନା ? କିନ୍ତୁ
ପଶ୍ଚିମରେ ଏହି ଯେ ଲମ୍ବା ପାହାଡ଼ ଧାଡ଼ିଟା ଉପରେ ସୁନାଚିତା
ପରି ସୂର୍ଯ୍ୟ ନିଶ୍ଚଳ ରହିଛି—

ସଂଘମିତ୍ର—(ଅନ୍ୟ ଦିଗକୁ ମନ ଦେଇ) ଦେଖ ନୀରୁ, କଳିଙ୍ଗ
ରାଜାଙ୍କର ହାତପଲ୍ଲ ଯେମିତି ଅସଂଖ୍ୟ ବରୁଣେଇ ପାହାଡ଼ର
ପାଚେରି ଏବଂ ତାହାରି ତଳେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଗୁଳ୍ମପରି କଳିଙ୍ଗର
ସୈନ୍ୟଶ୍ରେଣୀ ।

ନାହାରିକା—ଓଃ ! ସେମାନଙ୍କ ଗୁଳ୍ମରେ ସଞ୍ଜ ଆଗରୁ ରଣଭୁଇଁରେ
ଅନ୍ଧାର ବ୍ୟାପିଗଲାଣି ।

ସଂଘମିତ୍ର—(ଦେହ ଓ ଗ୍ରୀବା ବଙ୍କାଇ ନୃତ୍ୟଭଙ୍ଗୀରେ) ଆଉ ଦେଖ, ଯୁଦ୍ଧ ପୁଣି ଶାନ୍ତ ହୋଇଉଠୁଛି । ମଗଧ ସୈନ୍ୟ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଚାଲିଛି, ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ଚଳନ୍ତା ଅରଣ୍ୟ ଏବଂ ତାହାର ଆଡ଼କୁ କଳିଙ୍ଗ ହାତୀପଲର ସେହି ପ୍ରକାଶ ପାଚେଇଛି । ମାଡ଼ ମାଡ଼ ଆସୁଛି ।

ନୀହାରିକା—(ସେହିପରି ନୃତ୍ୟ ଭଙ୍ଗୀରେ) ସେହି ପାଚେଇ ପଛରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ ଯେମିତି ଝଡ଼ର ସମୁଦ୍ର ଏବଂ ହାତୀପଲଟା ତାହାରି ଭିତରୁ ବରଷି ଲହରୀମାଳା ପରି ଫୁଲ ଫୁଲ ଆକାଶକୁ ଉଠୁଛି । ଦେଖନ୍ତୁ ଜେମା ! ମଗଧ ସେନା—ଦୟାନିଧାର ଆର ପାଖରୁ ଭଞ୍ଜ ପରି ସେ ଯେମିତି ସେହି ସମୁଦ୍ରଗର୍ଭକୁ ଧାଇଁଛି ଏବଂ ତାହାର ଆଗାତରେ ହାତୀପଲଟା ବେଶି ବେଶି ଉପରକୁ ଉଠୁଛି—ମଗଧ ସେନାକୁ ଦଳିଦେଇ ମାଟିରେ ମିଶାଇ ଦବି ଅବା !

ସଂଘମିତ୍ର—(ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଗ୍ରୀବା ବଙ୍କାଇ) ଏ ପାଖରେ ଦେଖୁଛି, ଲହରୀ ଉପର ଫେଣ ପରି ଏହି ଯେ ମନ୍ତ୍ର ଧଳା ହାତୀଟା, କେଡ଼େ ବେଗରେ ଯୁଦ୍ଧ ମଝିକୁ ଧାଇଁ ଆସୁଛି ।

ନୀହାରିକା—(ସେହିପରି ଗ୍ରୀବା ଭଙ୍ଗୀରେ) ହଁ ଜେମା, ଉପରେ ତାହାର ସୁନା ଛତ୍ର ଏବଂ ସେହି ସୁନା ଛତ୍ର ତଳେ ଜଣେ ଆବେଷ୍ଟା—ମଥାରେ ମଣିମାଣିକ୍ୟର ମୁକୁଟ, ଦେହରେ ଜରିର ସାଞ୍ଜି । ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶେଷ ଦୀପ୍ତିରେ ଛତ୍ରଟା ତରଳ ସୁନା ପରି ତଳ ତଳ ଦିଶୁଛି, ଆଉ ସେହି ଆବେଷ୍ଟାର ମୁକୁଟରୁ ଇନ୍ଦ୍ର-ଧନୁର ସାତଟା ରଙ୍ଗ ଜଳି ଉଠୁଛି । ସେ ନିଶ୍ଚୟ କଳିଙ୍ଗର ରାଜପୁତ୍ର ହେବେ । ନୁହେଁ ଜେମା ? (ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ)

ସଂଘମିତ୍ରା—କିଏ ? ଜୟପାଳ ? ହଁ, ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ । କାରଣ
କଳଙ୍କର ରଜା ତ କାଲିଠାରୁ ନିହତ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ମାହାରିକା—କୌତୁକ କରି ଏତେ ବାଟରୁ ଜେମା ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି
ରଖିଲେଣି । କାହିଁ, ମୋ ଆଖିରେ ତ କିଛି ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ !

ସଂଘମିତ୍ରା—ତୁମର ସେ କଣ ଆଖି ନା ମୁଗୁନ ପଥର ? ଦୂରକୁ
ଭୁଲି ଦେଖ ମାରୁ, ସେହି ହାତ ପଲର ପାତେରିଟା କେତେ
ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଛି ଏବଂ ଅତି ନୃଶଂସ ଭାବରେ
ମଗଧ ସେନାକୁ ଦଳିଦେଉଛି ।

ମାହାରିକା—ନାହିଁ ଜେମା ! ବାଘ ଶିକାରକୁ ଛକିଲ ପରି ମଗଧ
ସେନା ନଇଁ ନଇଁ ଚାଲୁଛି—ସେଥିପାଇଁ ସେପରି ଦେଖା-
ଯାଉଛି । ଆଉ ଏ କଣ—ଯୁଦ୍ଧଭୂମି ଉପରେ ଅଗଣିତ
ଚଢ଼େଇ ?

ସଂଘମିତ୍ରା—ଚଢ଼େଇ ନୁହେଁ ମାରୁ, ଦୁଇ ପକ୍ଷର ଶର ବୃଷ୍ଟି ।
ଶରତ୍ ଗୋଧୂଳର ନିର୍ମଳ ଆକାଶଟା ସେଥିରେ ଅନ୍ଧାର ହୋଇ
ପଡ଼ିଛି । ଆଉ ତ କିଛି ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ !

ମାହାରିକା—(ନିବଡ଼ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ନା, କିନ୍ତୁ ସେହି ବିସ୍ମୟ ଧଳା
ହାତୀଟା ମଗଧ ସେନା ଭିତରେ...କେହି ତାହାର ପାଖ ମାଡ଼ି
ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଚାଲିଆସୁ ତାକୁ ଜଗି ରହିବନ୍ତି । ଉଠ
ପାହୁଲଟାମାନ ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପାହାଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ
ପାତାଳକୁ ଚାପିଦେବ ! ବେପରୁଆ ହୋଇ ଚାଲିଛି । କୁଆଡ଼କୁ
ଟିକିଏ ଭ୍ରୁ ଶ୍ଳେଷ ହେଲେ ଥାନ୍ତା ! ଶୁଣୁଟାକୁ ଖାଲି ଉପରକୁ
ଟେକିଛି ଏବଂ ବାଦୁଡ଼ି ପରି ସେଥିରେ ମଗଧସେନାର ଶର
ଗୁଡ଼ିକ ଲାଗିଛି ।

ସଂଘମିତ୍ର—(ମୃଦୁ ହସି) ହଉ ମାରୁ, ମୋର ତେବେ ଭୁଲ୍ ହେଇଛି । ତୁମ ଆଖି ଦୁଇଟା ଭାରି ଭଲ । ଯାହା କେହି ଦେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ, ତୁମ ଆଖି ତାହା ଦେଖେ ।

ମାହାରିକା—ଆଉ କେତେ ଦିନ ଜେମା ? ଦଶଦିନ ତ ହେଲାଣି, ଖାଲି ହତ୍ୟା ହତ୍ୟା । ଆଜି ତିନି ହଜାର ହେଲେ କାଲି ପାଞ୍ଚ ହଜାର, ପରଦିନ ଦଶ ହଜାର । ପ୍ରତିଦିନ ଖାଲି ମଲ୍ଲଲେକଙ୍କର ସୁମାରୀ ଲାଗିଛି, ଜାଅନ୍ତାକୁ କେହି ପଚାରୁ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ମରିବା ପାଇଁ ବି ଏମିତି ପାଗଳ ହୁଏ ?

ସଂଘମିତ୍ର—ପାଗଳ ନ ହେଲେ ମରିବ କିପରି, ମାରୁ ? ସେ ପାଗଳାମିର କଣ ଅନ୍ତ ଅଛି ? ମରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ମଲ୍ଲ ଲୋକର ପ୍ରେତାତ୍ମା ଆସି ଜାଅନ୍ତା ମଣିଷକୁ ଗ୍ରାସ କରେ । କାହା ଭାଇ ମରିବ, କାହାର ବନ୍ଧୁ ମରିବ, ଆଉ କାହାର ନାତି—ସେମାନେ ଫେରି ଆସି ପୁଣି ନିଜର ଜାତି କୁଟୁମ୍ବକୁ ଆହମଣ କରନ୍ତି । ସେ ଆହମଣରେ ଦୁଇ ଗୁଣ ପାଗଳ ହୋଇ ଜାଅନ୍ତା ମଣିଷ ଏହି ଶବ୍ଦସମାଧି ଉପରେ ସମାବେଦ କରେ—ମରଣର ଦାନବ ଲାଲା ଉପରେ ବିଜୟର ନିଶାଣ ଉଡ଼ାଏ । ରକ୍ତଚକ୍ରର ପିଣ୍ଡାତ ନାଚି ନାଚି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଉତ୍ସାହ ଦିଏ—ଭାଟ ଚାରିଟା ତାହାରି ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି, ମରଣ ପାଇଁ ଯେତେ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ବ୍ୟୟ ହୁଏ, ତାହାର ଦଶ ଭାଗରୁ ଭାଗେ ହେଲେ ଜୀବନ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଥାନ୍ତା !

ମାହାରିକା—ଦେଖନ୍ତୁ ଜେମା, ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଠାଏ ଠାଏ ନିଆଁ ଜଳି ଉଠୁଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ କଣ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଛି ?

ସଂଘମିତ୍ର—ହଁ, ଆଉ ସିନା କିଛି ଦେଖା ଯାଉନାହିଁ, ଶୁଣି ପାରୁ ନାହିଁ, ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଜନ ପରି ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୋଳମାଳ ?

ଏଥର ଚାଲି ଫେରିବା ମାରୁ—ଭୟଙ୍କର ପକ୍ଷୀଗୁଡ଼ିକ ଧଉଳିର ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ଶୋଇଲେଣି, ଦୂର ପବନଗୁଡ଼ିକର ଶିଖର-ରେଖା ଆକାଶରେ ମିଶି ଗଲେଣି । ବନ୍ଧୁ ପ୍ରକୃତ ବଶାମ ନେଇଛି, କିନ୍ତୁ ଏ ଯୁଦ୍ଧର ଅବସାନ ନାହିଁ ।

ମାହାରିକା—ଗୁଲୁଲୁ ଜେମା, ଆଉ ତ କିଛି ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ, ପାହାଡ଼ ଉପରେ ପବନଟା ମଧ୍ୟ ଭାରି ଥଣ୍ଡା ହେଲେଣି । (ଓହ୍ଲାଇବାର ଉପକ୍ରମ କରି) ଧୀରେ ଜେମା, ଏଠାରେ ବନ୍ଧୁତରୁଣୀଏ ପଥର—କଳିଙ୍ଗସେନାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ସାଇତା ହୋଇଛି । (ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ) (ପବନ ତଳରେ ଅଶୋକ ଓ ଗଣଭଞ୍ଜଙ୍କର ଧୀରେ ଧୀରେ ପଦଚରଣ । ଧଉଳି ପାହାଡ଼ର ଚୁଡ଼ା ଅନ୍ଧକାରରେ ମିଶି ଯାଇଛି ।)

ଅଶୋକ—ଆଜି ପୁଣି ସେହି ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲ ? କେମିତି ଲାଗିଲା ?
ଗଣଭଞ୍ଜ—ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଯେମିତି ଲାଗେ । ପୁରୁଷ ଲୋକ ତ ନାହାନ୍ତି କହିଲେ ତଳେ—ସମସ୍ତେ ଯାଇଛନ୍ତି ଯୁଦ୍ଧକୁ ।

ଅଶୋକ—ସମସ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯିବେ ନାହିଁ ତ ଜାଅନ୍ତା ହୋଇ ସେ କଣ କରିବେ ? ବାକି ଯେ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା, କେତେ ଜଣ ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମରିବା ଉଚିତ । ଆଉ ଯେ ଅଣ୍ଟାବନ୍ଧୁ, ଝିଅ ମାଇପେ ହେଇ ରହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ । ସେ ତ ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି, ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଜନ୍ତୁ । ଘର ଦୁଆର ଯେମିତି ଭଙ୍ଗା ଦଦରା, ମଣିଷଗୁଡ଼ିକର ବି ସେମିତି ଗଣ୍ଡି ନାହିଁ କି ମୁଣ୍ଡ ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବୋକା ଯେ, ବିଦେଶୀ ବୋଲି ଜଣେ କେହି ମତେ ଠଉରେଇ ପାରିଲେନାହିଁ । ଜାଅନ୍ତା ମଣିଷର କିଛି

ହେଲେ ଲକ୍ଷଣ ଥାନ୍ତା ! ଗୋଡ଼ ମାଟି ପରି ଯୁଆଡ଼େ
ଫିଙ୍ଗିଦେଲ ସିଆଡ଼େ ପଡ଼ିଲେ । ନିଜର ଇଚ୍ଛା ବୋଲି କିଛି
ନାହିଁ । ସବୁ କଥାରେ ଖଲି ଭାଗ୍ୟ—ବଘିଲେ ଭାଗ୍ୟ, କାଣିଲେ
ଭାଗ୍ୟ, ଯୁଦ୍ଧକଥା ପଚାରିଲେ ସେହି ଭାଗ୍ୟ ।

ଅଶୋକ—ମଗଧ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କଠାରୁ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖିଲ ?
ଗଣଭଟ୍ଟ—କିଛି ନାହିଁ, ସବୁ ସମାନ । ଗ୍ରାମ ନୁହେଁ ତ ଶାଳଗ୍ରାମ ।
ଅଶୋକ—ବୈଦେହ୍ୟମଣ ବେଶରେ ଯାଇଥିଲ ତ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ହଁ ମହାରାଜ ! ଖାଲି ଏହିପରି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋହର
କେଶାଗ୍ର କେହି ଛୁଇଁ ପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ତେବେ ଏତିକି ଯେ,
ଝିଅବୋହୁ ମାନେ ଏତେ ନିର୍ଭର ହୋଇ ପାଖକୁ ଆସନ୍ତେ
ନାହିଁ । କଳିଙ୍ଗର ନଦୀ, ପାହାଡ଼ ଯେମିତି ସୁନ୍ଦର, ଝିଅଗୁଡ଼ିକ
ସେମିତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିମା । ସେହିମାନଙ୍କ ପାଇଁ
ମନଟା ଟିକିଏ ଚରଳିଗଲା । ଇଚ୍ଛା ହେଲା, କଳିଙ୍ଗର ପୁରୁଷଯାକ
ପଛେ ସମସ୍ତେ ମରନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ଝିଅଗୁଡ଼ିକ ବଞ୍ଚିବା ନ ହୁଅନ୍ତୁ ।
ଅଶୋକ—ତୁମେ ତା’ହେଲେ କଳିଙ୍ଗଯୁଦ୍ଧକୁ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ବେଶି
ଉପଭୋଗ କଲ । (ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ)

ଗଣଭଟ୍ଟ—ହଁ ମହାରାଜ ! କାରଣ ମତେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିକୁ ଯିବାପାଇଁ
ପଡ଼ି ନାହିଁ । ଗ୍ରାମ ଯେପରି କାଳିଠାରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଜୟ ବିଷୟରେ
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହି ଆଜି ଆଜି ଯିବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ମନେକଲେ,
ନାହିଁ, ମଗଧରୁ ଅନୁକୂଳ କରିବା ମାତ୍ରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ମୋ
ପକ୍ଷରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ ସେହିପରି ସ୍ଥିତି କରିଥିଲି ।

ଅଶୋକ—ନା, ଯୁଦ୍ଧ ଜୟ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହି ଆଜି ମୁଁ ଯେ
ଯାଇନାହିଁ ତାହା ନୁହେଁ । ଯୁଦ୍ଧଟାକୁ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଶେଷ
କରିଦେବା ମୋର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ହିଁ ମୋର

ମନଟା ଯେପରି ଭଲଥାଏ, ଦେହଟା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ମୋହର ମଧ୍ୟ ଦେହ ମନ ଭାରି ଭଲ ଅଛି । କଳିଙ୍ଗ ଜଳବାୟୁରେ ହଜମ ଶକ୍ତିଟା ଯେପରି ଚାରିପୁର ବଢ଼ି ଯାଇଛି, କଳିଙ୍ଗର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏପରି ବଢ଼ିଛି ଯେ, ଚାରିପୁର ଦିନରେ ଚାରିପୁର ଛୁଡ଼ିଯାଇଛି ।

ଅଶୋକ—ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—ହଁ ମହାରାଜ, ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମୋହର ଜାତ ହେଇଅଛି ।

(ଅଶୋକଙ୍କର ହାସ୍ୟ)

(ଜୟଧ୍ୱନି ଓ ମନ୍ତ୍ରୀ ରାଧାଗୁପ୍ତଙ୍କର ପ୍ରବେଶ)

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଅଭିବାଦନ କରି ଉଦ୍‌ବେଗର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ) ମହାରାଜାଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । କଳିଙ୍ଗ ଆଜି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରାସ୍ତ ହୋଇଛି ।

ଅଶୋକ—(ନିରୁତ୍ସାହ ସ୍ୱରରେ) ଯୁଦ୍ଧ ତେବେ ଆଜିଠାରୁ ଶେଷ ହେଲା ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—ରାଧାଗୁପ୍ତ ! ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ କରିଦେବା ତୁମର ଉଚିତ ହେଲା କି ? ତୁମେ କଣ ଜାଣନାହିଁ, ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ମହାରାଜାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଥାଏ—ଯୁଦ୍ଧବେଳେହିଁ ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିବେକ—ଅସାଧାରଣ ସାମ୍ୟବାଦୀ—ଆଉ ଆନୁମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଦୁଃଖ ସୁଖ କହିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳେ ସେତକବେଳେ—ସେତକବେଳେହିଁ ଗୁମ୍ଫାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ପଦେ ଦୁଇପଦ ଖୁସିକଥା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଥାଉଁ ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ମୃଦୁ ହସି) ମହାରାଜାଙ୍କ ଗୁମ୍ଫାରେ ତୁମର ଖୁସି ଗପ କରିବାର ସୁବିଧା ଶେଷ ହେଉନାହିଁ ଗଣଭଞ୍ଜ ! ଏହାପରେ

ଆହୁରି ଦକ୍ଷିଣକୁ ଆମର ଅଭିଯାନ ହେବ—ଚେର, ଶ୍ଵେତ ଓ
ସିଂହଳ ବିରୁଦ୍ଧରେ ।

ଅଶୋକ—ଅବଶ୍ୟ । ଏହାପରେ ସିଂହଳ ବିଜୟ; କିନ୍ତୁ କଳିଙ୍ଗ-
ଯୁଦ୍ଧ ଏହିଠାରେ ବନ୍ଦ ହେଲା ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ହଁ ମହାରାଜ ! କଳିଙ୍ଗ ସମର ଏହିଠାରେ ହିଁ ବନ୍ଦ ଏବଂ
କଳିଙ୍ଗ ରାଜପୁତ୍ର ଜୟପାଳ ବନ୍ଦୀ । କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ ମହାରାଜାଙ୍କ
ରାଜତ୍ଵକାଳରେ ସଂବଂଶେଷ୍ଟ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—କାରଣ ମରିଛନ୍ତି ଯେପରି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ, ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କ
ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ ।

ଅଶୋକ—ବାସ୍ତବିକ, ଏଥର ଯୁଦ୍ଧଟା ଭାରି ଭଲ ଲାଗିଲା ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—କିନ୍ତୁ କଳିଙ୍ଗ ଯଦି ଜୟୀ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ
କଦାପି ଏତେ ଭଲ ଲାଗିନଥାନ୍ତା !

ଅଶୋକ—କଳିଙ୍ଗ ସେନା ଯଦିବା ହାରିବ, ଯୁଦ୍ଧ କରିଛୁ ବିଚକ୍ଷଣ ।
ମଗଧ ସେନା ତାହା ପାଖରୁ ରଣକୌଶଳ ଶିଖିବାର କଥା ।
ତାହାର ପଦକ୍ଷେପ, ଶର ମାରିବାର ଭଙ୍ଗୀ, ବ୍ୟୁତ୍ଥ-ରଚନା
ପ୍ରଭୃତି ଗୋଟାଏ ଗୋଟିଏ ଛବିରେ ଅଙ୍କା ହେବାର ବସ୍ତୁ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—ମଗଧ ସେନାର ମଧ୍ୟ ବାହାଦୁରୀ ଥିବ, ମହାରାଜ ! କିନ୍ତୁ
ତାହା ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ କଳିଙ୍ଗରେ ଏକକ୍ଷି କାହାକୁ
ପୁରୁଷତ୍ଵ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଆବଶ୍ୟକ ଏ କଥା ମାନିବାକୁ ହେବ
ଯେ, ମଗଧ ସେନା ଯୁଦ୍ଧଭୂମିକୁ ଛବି ଅକ୍ଷେପିବାକୁ ଯାଏ
ନାହିଁ, ମଣିଷ ମାରିବାକୁ ଯାଏ ।

ଅଶୋକ—(ରାଧାଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ଚାହିଁ) ସେନା ସାମନ୍ତମାନେ ତେବେ
ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିରୁ ଫେରିଛନ୍ତି ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—କେବଳ ଗୋଟାଏ ଦଳ ଏ ସମ୍ବାଦ ଦେବାପାଇଁ
ଫେରିଆସିବନ୍ତି । ଆଉ ସମସ୍ତେ ବିଜୟ ଉତ୍ସବରେ ଉଲ୍ଲାସ
ଏବଂ କଳିଙ୍ଗ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଦଖଲ କରିବାରେ ଅନ୍ୟମାନେ
ବ୍ୟସ୍ତ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ବାକି ସବୁ ହୁଏତ ଅତି ଆଲ୍ଲାଦରେ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂଇଁରେ
ଶୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଆଉ ଥରେ ନ ଉଠିବା ପାଇଁ । ଆଉ କିଏ
ହୁଏତ ହାତ ଗୋଡ଼ ଛୁଣ୍ଡାଇ ମଣିଷ ନ ପାଇ ବିଲୁଆ ବୁକୁରକ
ସାଥରେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଛି, ଅନ୍ତତଃ ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ବଞ୍ଚି ଯିବା
ଲାଗି—ନୁହେଁ ରାଧାଗୁପ୍ତ ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ସେହିମାନଙ୍କ ସମାଧି ଉପରେ ମଗଧର ବିଜୟବାନ
ଉଡ଼ିବ, ଗଣଭଞ୍ଜ ! ଏ ବିଜୟ ସେହିମାନଙ୍କର ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ତାହାହେଲେ ଯେଉଁମାନେ ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର
ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ନିହତ ହେବା ଉଚିତ; କିନ୍ତୁ ବିଜୟଟା ମୃତ
କିମ୍ବା ଆହାତ ଲୋକଙ୍କର କେମିତି ହେବ ? ଯେ ମରି ଶୋଇଛି
ସେ ତୁମ ଜୟଧ୍ବଜ ଶୁଣି ପାରିବନାହିଁ । ଯାହାର ହାତ ଛୁଡ଼ିଛି,
ଗୋଡ଼ ଘୁଙ୍ଗିଟି କିମ୍ବା ଆଖି ଫୁଟିଛି, ସେ ଅବଶ୍ୟ ଜୟଧ୍ବଜଟା
ଶୁଣିବ କିନ୍ତୁ ବିଜୟଟାକୁ କେଉଁ ପରିମାଣରେ ଉପଭୋଗ
କରିବ, ତାହା ସେହି ଜାଣେ । ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଅକ୍ଷତ ଦେହରେ ଫେରିଯିବେ, ଭୋଗ କରିବେ ସେହିମାନେ,
ନୁହେଁ କି, ଯଥା—ତୁମେ ଓ ମୁଁ । ଅବଶ୍ୟ ଖାଲି କଳିଙ୍ଗ
ବିଷୟରେ ତୁମ କଥା ଲାଗିପାରେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଯେ
ମରିଛନ୍ତି, ସେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ବଞ୍ଚି-
ରହିଲେ, ସେହିମାନେ ନିର୍ଜ୍ଞାନ ।

ଅଶୋକ—ରାଧାଗୁପ୍ତ ! କାଲି ତେବେ ଫେରି ଯିବାର ଆୟୋଜନ

କର । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମାନୁମାନଙ୍କୁ ସମ୍ଭାବ ଦିଅ, ଏହିଠାରୁ ହିଁ
ସ୍ୱିତ୍ସଲ ବିଜୟ ପାଇଁ ଅଭିଯାନ କରାଯିବ । ମଗଧବାହିନୀର
ବିଜୟନିଶାଣ ଧଉଳି, ଖଣ୍ଡଗିରି, ଦନ୍ତପୁର ପ୍ରଭୃତି କଳିଙ୍ଗର
ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଅ । ଯାଅ, ଭୁରନ୍ତ ଏ ସବୁ
ସମାଧାନ କରି ଆସ ।

ରାଧାରୁପ୍ତ—ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନ କରାଯାଉଛି, ମହାରାଜ ! ସ୍ୱିତ୍ସଲ
ଅଭିଯାନ ପାଇଁ ଧନ ଜନର ଅଭାବ ନାହିଁ । କଳିଙ୍ଗକୁ ହିଁ ସେ
ସମସ୍ତ ଯୋଗାଇବାକୁ ହେବ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଙ୍ଗରୁ ଯେତେ
ଧନ ଆଦାୟ ହୋଇଛି, ତାହା ତିନିଟା ସ୍ୱିତ୍ସଲ ଅଭିଯାନର
ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲାଇ ଦେଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ଏହି ଘୋର ସମର ପରେ
ମହାରାଜ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ନେବେ ନାହିଁ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି...

ଅଶୋକ—ବିଶ୍ରାମ ? ସ୍ୱିତ୍ସଲ ଅଭିଯାନ ରାସ୍ତାରେ ତେର, ଶ୍ଵେତ
ଓ ପାଣ୍ଡ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରେଟ ରାଜ୍ୟ କେତେ ଖଣ୍ଡି କରଗତ
କରିବାବେଳେ ବିଶ୍ରାମ ନେବା । ତା'ପରେ ଯବନ ରାଜା
ଏଣି ଓକାସକୁ ପରାସ୍ତ କରି ତୀନ ଅଭିମୁଖରେ ଯାସା କରିବା ।
ପଥରେ ବିଶ୍ରାମ ପାଇଁ ବହୁତ ସମୟ ମିଳିବ ।

ରାଧାରୁପ୍ତ—ତାହାହେଲେ କଳିଙ୍ଗର ବନ୍ଦୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଗଧ-
ସେନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା ଦରକାର । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ
ଅନେକ ଆମର ବାଣୀତା ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କଳିଙ୍ଗର
ରାଜକୁମାର ଭାରତ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଅଧିନତା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ
ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଣତି ଜଣାଇବାକୁ
କହିବାରୁ ଉକ୍ତ ଭାଷାରେ ସେ ଉତ୍ତର କଲେ ଯେ, କଳିଙ୍ଗ
ରାଜକୁମାରର ଶିର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ୱିତ୍ସାସନ ନିକଟରେ ନତ
ହେବାକୁ ଶିଖିନାହିଁ । (ବ୍ୟଙ୍ଗହାସ୍ୟ) ଆଉ କେମିତି ତାଙ୍କର ଶିର

ନତ ହେବ କେଜାଣି ! ଯୁବକ କି ନା, ଔଜ୍ଞତ୍ୟଟା ଗୁଡ଼ି ପାରୁ
ନାହାନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—ତେବେ ତାଙ୍କ ଶିରଚ୍ଛେଦ କରି ମଗଧର ସିଂହାସନ
ତଳେ ଗଡ଼ାଇ ଦିଅ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ବସିତ ହୋଇ) କିଏ, ଜୟପାଳ ! ସେଥର ଯେ
ମଗଧ ଯାଇଥିଲେ ? ତାଙ୍କର ଶିରଚ୍ଛେଦ ଆଦେଶ ହେଉଛି ?
କିନ୍ତୁ—

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ବାଧାଦେଇ) ହଁ, ସେହି ଜୟପାଳ । (ଅଶୋକଙ୍କ
ପ୍ରତି) ଆଜି ରାତି ଭିତରେ ତେବେ ଗୁମୁଙ୍କର ଆଦେଶମତେ
ସବୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଦରକାର ।

ଅଶୋକ—ହଁ, ଯାଅ, ଭୁରନ୍ତ ସବୁ ଆୟୋଜନ କର ।

(ରାଧାଗୁପ୍ତଙ୍କ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଗଣଭଟ୍ଟ—ମହାରାଜ ! ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଅଭିଯାନ ।

ଅଶୋକ—(ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ) ହଁ, କାରଣ କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟଟା ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ହଜମ ହୋଇପଡ଼ିବ ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ଅନୁନୟ ସ୍ଵରରେ) କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ
ଖଣ୍ଡେ ଦିନ—

ଅଶୋକ—କାହିଁକି ? ତୁମର ଗ୍ରାମପର୍ଯ୍ୟଟନ କଣ ଶେଷ ହୋଇ
ନାହିଁ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—କଳିଙ୍ଗଟା ଯେପରି ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟକର ସେହିପରି ସୁନ୍ଦର ।
ଏହାର ଶରତ ଆକାଶଟା ମଗଧ ଲଳନାଙ୍କ ଡୋଳା ଅପେକ୍ଷା
ଅଧିକ ମାଳ । ଧଉଳିର ପାଦଦେଶରେ ଏହି ସୁନ୍ଦ୍ର ହୃଦୟରେ
ଯେଉଁ ରକ୍ତପଦ୍ମ ପୁଟିବ, ତାହା ପାଣି ଉପରେ କିମ୍ବା ଭିତରେ
ବୁଡ଼ିବା କଠିନ; ଆଉ ସେହି ପଦ୍ମ ଗଛରେ ପବନଟା ମଦାଳସା

ହୋଇଉଠିବ । ସୁତରାଂ ପରିଶ୍ରମ କରି ଏତେ ଦୂର ଯେତେବେଳେ ଆସିବୁ, ଇଚ୍ଛାହେଉଛି ଆଉ ଦିନେ ଅଧେ ଏଠାରେ ରହି ଭଲକରି ଟିକିଏ ଦେଖିଯାନ୍ତୁ । ଏତେ ବଡ଼ ସୁବିଧା ପରେ ଟିକିଏ ଶ୍ରାନ୍ତ ଅପନୋଦନ କରି—

ଅଶୋକ—ବାଃ, କବି ନ ହେଲେହେଁ ତମର ତ ଦେଖିବି କଳିଙ୍ଗକୁ ଆସି କାବ୍ୟପ୍ରୀତି ଜାତ ହୋଇଛି । କଳିଙ୍ଗ ପାଣି ପବନରେ ଭଲ ହଜମ ହୁଏ ବୋଲି ଶୁଣିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ତୁମ ପରି ଅକବିର କବି ହେବାର ଉପସର୍ଗ ଯେ ଏଠାରେ ବାହାରିପାରେ, ତାହା ଏହିକ୍ଷଣି ଜାଣିପାରିଲି ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ଯେ କୌଣସି ଜାଗାରେ କବି ହେବାର ସୁବିଧା ଅଛି ମଣିମା ! ସତ କଥା ଗୁଡ଼ି ଆଉ ଯାହା କିଛି କହିପାରିଲେ ଏବଂ ନିଜ ସହସମିତୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଆଉ ଯେ କାହାକୁ ପ୍ରୀତି କରିପାରିଲେ ହିଁ କବିରୁ ଉଦ୍ଭବ ହେଲା । ତେଣିକି ଖାଲି କାଳି କଲମ ଖରଚ କରିବା ପାଇଁ ହାତରେ ପଇସା ଥିବା ଦରକାର । ତେବେ ବିପଦ ଏତିକି ଯେ, ସେଥିରେ ଗୁହଣୀ ହେବେ ରୁଷ୍ଟ ଓ ସନ୍ତାନ ହେବେ ଦୁଷ୍ଟ । ଗୁହଣୀ ଭାବିବେ କାବ୍ୟ ରାଜର ସଉତୁଣୀ, ଆଉ ସନ୍ତାନ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାବ୍ୟସ୍ଥପୀକୁ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ପୁଟାଇ ପାରିଲେ ହିଁ ସେ ହେବେ ପିତୃଭଞ୍ଜ । ମୋହର ଅବଶ୍ୟ ଗୁହଣୀ କିମ୍ବା ସନ୍ତାନ ନାହାନ୍ତି, ସୁତରାଂ କବି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଳ୍ପ ।

ଅଶୋକ—(ମୃଦୁ ହସି) ତୁମେ କିନ୍ତୁ ସବୁ କବିଙ୍କ ପରି ଅଶ୍ଳୀଳ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ମହାରଜ ! ତାହାର କାରଣ, ସବୁ କବିଙ୍କ ପରି ମୁଁ ଦରିଦ୍ର ଓ ଅସହାୟ । ଅନ୍ୟମାନେ ଯେଉଁଠାରେ କାମ କରନ୍ତି ସେଠାରେ ମୁଁ ଖାଲି କଥା କହେ ଏବଂ ଧନସ୍ତ୍ରକଠାରୁ ଅକାମୀ

ବୋଲି ଯେଉଁ ସବୁ କଥା କହେ, ସେ ଖାଲି ମୋହର ନିଜର କଥା । ଶ୍ରୀଲତାର ଛଦ୍ମବେଶରେ ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ନିଜକୁ ମୁଁ ଲୁଗୁଏ ନାହିଁ । ନିଜର ଅନୁଭବକୁ ସଫା ସଫା ବ୍ୟକ୍ତ କରେ, କାରଣ ମୁଁ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ୟ ନାମ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅଶୋକ—(ପ୍ରୀତ ହୋଇ) ହଉ, ହଉ, କାଲି କିନ୍ତୁ ତୁମର ସକାଳୁ ବୁଲଟା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଖୁବ୍ ଭୋରରୁ ସିଂହଳ ଯିବାକୁ ହେବ, ବୁଝିଲ ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—(ହସି ଦେଇ) ଯେତେ କହିଲୁ କଲେ ମଧ୍ୟ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗଳରୁ ତଳେହେଲେ ଦୁଆଇବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ମୁଁ ତେବେ ଯାଇ ଏ ଖବରଟା ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କୁ ଦିଏ । (ହଠାତ୍ ସ୍ଵରଣ କରି) ହେଉ ମହାରାଜ ! ଏଠାରେ ପଛେ ଦିନଟାଏ ରହିବାର ନ ହେଲା—କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଅଛି, ଅଭୟ ମିଳିଲେ କହିବି ।

ଅଶୋକ—ଆଉ କଣ ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—କଳିଙ୍ଗର ଜୟପାଳଙ୍କ ସାଥିରେ ଆମ ଜେମାଙ୍କର ପୂର୍ବରୁ ଟିକିଏ ବନ୍ଧୁତା ଅଛି—ସେ ଯେତେବେଳେ ମଗଧ ଯାଇଥିଲେ ।

ଅଶୋକ—(ରୁଷ ସ୍ଵରରେ) ବେଶ୍ କଥା ! ଜୟପାଳଙ୍କର ମରିବାରେ ତେବେ ସେ ବନ୍ଧୁତା ଶ୍ରାନ୍ତି ଯିବାର ଆଉ ତ ଭୟ ନାହିଁ ?

ଗଣଭଞ୍ଜ—କିନ୍ତୁ ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଆଦାତ ଲାଗିପାରେ । ଜୟପାଳଙ୍କୁ ବଧ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କଣ କିଛି ଦଣ୍ଡ ଦିଆ-ଯାଇପାରେ ନାହିଁ ?

ଅଶୋକ—ତୁମେ ତେବେ ସେପରି ଗୋଟାଏ ଦଣ୍ଡର ଆଦିଷ୍ଠାର

କର, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଜୟପାଳଙ୍କୁ ବଧ ନ କରି ମଧ୍ୟ ସେ ମରିବେ ।

ଦ୍ୱାରପାଳ—(ପ୍ରବେଶ ଓ ଜାନୁପାତ କରି) ମହାରାଜ ! ଶିବର

ପାଖରେ ଜଣେ ଅନ୍ଧ ଭକ୍ତ ଗୁମୁଙ୍କର ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—ଯୁଦ୍ଧଶିବରରେ ଅନ୍ଧଭକ୍ତ ?

ଦ୍ୱାରପାଳ—(ଠିଆହୋଇ) ହଁ ମହାରାଜ ! ଏକାନ୍ତରେ ସେ ସାକ୍ଷାତ୍

କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—କେଉଁ ଜାଗାର ଲୋକ ?

ଦ୍ୱାରପାଳ—ତାହା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ବେଶଭୂଷାରୁ

କେବଳ ବୌଦ୍ଧ ଶ୍ରମଣ ବୋଲି ମନେହୁଏ ।

ଗଣଭଞ୍ଜ—ତେବେ ସମ୍ଭବତଃ କଳିଙ୍ଗର ଲୋକ । ବୌଦ୍ଧ ଭକ୍ତଙ୍କର

ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟା କଳିଙ୍ଗ ଛଡ଼ା ଆଉ ଏତେ ବେଶି କେଉଁଠାରେ ? ପୁଣି

ବର୍ଷାଦିନର ସାଧବ ବୋହୂ ପରି କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧଟା ତ ଆହୁରି

ବେଶି ଲୋକଙ୍କୁ ଗେରୁଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧାଇବାର କଥା !

ଅଶୋକ—ଆସ ଗଣଭଞ୍ଜ ! ତୁମର ମଧ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ

ଆଳାପ ହେବା ଦରକାର । (ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

(ସଂଘମିତ୍ର ଓ ଜୟପାଳଙ୍କର ପ୍ରବେଶ । ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କର ରୂପର

ରୁଚିରତା ତାଙ୍କର ଚମ୍ପକରଙ୍କର ରେଶମୀ ଶାଢ଼ିକୁ ଭୁଲ୍ଲ କରି-

ଦେଉଛି । କୃଷ୍ଣବେଶୀର ପ୍ରାନ୍ତ କୁସୁମଟି କଟିଦେଶକୁ ଅଧିକ

ଭଜିମ କରିଅଛି । ଭ୍ରୁଲତାବେଷ୍ଟିତ ଆୟତ ଆଖି ଦୁଇଟିକୁ

ଗୁହଁଲେ କୈଳାସ ଶିଖରରେ ତପସ୍ୟାରତ ଗୌରୀଙ୍କର ଧ୍ୟାନ-

ମୁର୍ତ୍ତିଟି କଳ୍ପନା କରାଯାଇପାରେ ।

ଦର୍ଶକ ମଣ୍ଡଳୀର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନସୂଚକ ସୁର-

ନର୍ତ୍ତକୀ । କିନ୍ତୁ ଜୟପାଳଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟୋଗାନ୍ତକ

ମୁକ୍ତିନା । ସଂଘମିତ୍ରକୁ ସେ ଯେତକ ଦେଖିଛନ୍ତି, ଭୁଲୁଛନ୍ତି ସେତକ । କେହି ଲୋକ ମରିବାର ପୂର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯଦି ତାକୁ ଜାଣନ ଛଡ଼ା ଆଉ ଯାହା କିଛି ମାଗିବାକୁ କୁହାଯାଏ, ସଂଘ-ମିତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥା ସେହିପରି ସ୍ମୃତ-ଶୂନ୍ୟ । ସୁତରାଂ ବୟସରେ ସେ ପଚାଶ ପାର ନ ହେଲେହେଁ ଏବଂ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ରୂପ ଗୁଣରେ ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କର ସୁନ୍ଦରାଂସ ସମକକ୍ଷ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ନିକଟରେ ଜଣେ ରୂପସୀ ଯୁବକକୁ ଦେଖିବାର ଗୁପ୍ତତା ତାଙ୍କଠାରେ ନାହିଁ । ଆସନ୍ତ ମୃତ୍ୟୁକୁ ସେ ଏତେଦୂର ନିଶ୍ଚୟ କରି ଧରିନେଇଛନ୍ତି ଯେ, ସେ ତାହାକୁ ଜାଣନ ଅପେକ୍ଷା ଅଳ୍ପ ଭୟ କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଶର ମାରିବାରେ ଯେପରି, ମରଣ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର ଅଛି ।)

ଜୟପାଳ—ବିଷକୂଟ ? ହଁ ଜେମା, ବିଷକୂଟ ବୁଲିବା କଥା ମନେ ଅଛି । ସେଦିନ ଅବଶ୍ୟ ତୁମ ସାଥରେ କଥା କହିଥିଲି, ଶିକାର କରିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ସେ କେବଳ ସ୍ଵାର୍ଥୀନ କଳିଙ୍ଗର ରାଜପୁତ ହସାବରେ—ମଗଧର ଅନୁଗୃହୀତ ବନ୍ଦୀ ରୂପରେ ନୁହେଁ—ତୁମ କୃପାର ଦାସ ରୂପରେ ନୁହେଁ । (ମୃଦୁହାସ୍ୟ)

ସଂଘମିତ୍ର—ତୁମକୁ ମୁଁ ଅନୁଗ୍ରହ କରୁ ନାହିଁ ରାଜପୁତ ! ତୁମର ଅନୁଗ୍ରହ ଭିକାରୀ କରୁଛି । ନିଜର ସ୍ଵାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତୁମକୁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଆପଣାର ସ୍ଵାର୍ଥ ପାଇଁ ତୁମର ମୁକ୍ତି ଲେଉଟୁଛି ।

ଜୟପାଳ—(ମୃଦୁ ହସି) ହାୟ ସଂଘମିତ୍ର ! ତୁମ ସ୍ଵାର୍ଥ ପ୍ରଣୟରେ; କିନ୍ତୁ ମୋ ସ୍ଵାର୍ଥ ? ମୋ ସ୍ଵାର୍ଥ ଯେ ମରଣରେ ! ମରିବା ବ୍ୟଗ୍ରତ ମୋହର ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ୟ ଗତ ନାହିଁ । ନିଜ ସ୍ଵାର୍ଥ ପାଇଁ ତୁମେ ଯେପରି ପିତୃ ଆଦେଶ ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବ, ମୋହ ସ୍ଵାର୍ଥ ପାଇଁ ସେହିପରି ତୁମକୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଭୁଲିବି । କଳିଙ୍ଗର

ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମାତା ଓ କନ୍ୟାଙ୍କର ସ୍ନେହନରେ ଏ କାନ ବଧୂର ହୋଇଯାଉଛି, ତୁମର ପ୍ରୀତିଗୁଞ୍ଜନ ପାଇଁ ତାହା ଅଯୋଗ୍ୟ । କଳିଙ୍ଗ ପ୍ରଜାର ରକ୍ତପାତରେ ଏ ଆଖି ଦୁଇଟା ଅନ୍ଧ, ତୁମର ରୂପ ଦେଖିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ତାହାର ନାହିଁ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ତୁମ ମୁହଁରୁ ମୋ ରୂପର ବନ୍ଦନା ଶୁଣି ମୃଗ୍ୟ ହେବାକୁ ଲେଉଟୁନାହିଁ, ଜୟପାଳ ! ମୁଁ ବୁଝେ ତୁମର ମୁକ୍ତି, ତୁମର ଜୀବନ ।

ଜୟପାଳ—ମୁକ୍ତି ? ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ ଆଦେଶ କରିଛନ୍ତି ହତ୍ୟା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ବୁଝାନ୍ତି ମୁକ୍ତି ? କାରଣ ମୋ ମୁକ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ହେବ । ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ ସଂଘମିତ୍ର ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କ ଆଦେଶ ଉପରେ ତୁମର ଏପରି ଅନୁକାର ହସ୍ତକ୍ଷେପ । ସେ ତୁମର ପିତା, ତୁମର ଅଭିଭାବକ ଓ ରାଜା । କିନ୍ତୁ ସନ୍ତାନ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ନ ଜଣାଇ ନ ଶୁଣାଇ ଏପରି ଭାବରେ—

ସଂଘମିତ୍ର—ବିଭୂରଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଏହା ମୁଁ କରିନାହିଁ, ଜୟପାଳ ! କାରଣ ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ଯଦି ସ୍ୱୀକାର କର, ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କ ଅନୁମତି ପାଇବା ମୋହ ପକ୍ଷରେ କଠିନ ହେବ ନାହିଁ; ମୋ ଅନୁରୋଧରେ ତାଙ୍କ ଆଦେଶକୁ ବିନା ଆପତ୍ତିରେ ସେ ଫେରାଇ ନେଇ ପାରନ୍ତି ।

ଜୟପାଳ—(ଧୀର ଅଥଚ ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ) କିନ୍ତୁ ମୁଁ ? ମୁଁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଏହି ଗୋପନ ମୁକ୍ତିକୁ ପ୍ରଣୟ ଦେବି; କାରଣ ମଗଧ ଜେମା ମୋ ସହିତ ଅକସ୍ମାତ୍ ପ୍ରଣୟରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି ?

ସଂଘମିତ୍ର—(ବ୍ୟଥିତ ସ୍ୱରରେ) ଅକସ୍ମାତ୍ ! ହାଃ ହାଃ, ତାହାହେଲେ ଖାଲି ଏତିକି କହ—ତୁମେ ମୋତେ ଦୃଶ୍ୟ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖ, କାରଣ ମୁଁ କଳିଙ୍ଗର ଶତ୍ରୁ ରାଜ୍ୟର କନ୍ୟା । ଶତ୍ରୁକୁଟରେ

ବୁଲିବାବେଳେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ପରି ମୋହର ରୂପ ଗୁଣର ଯେଉଁ
ସୂଚିବାଦ କରିଥିଲା, ତାହା ତେବେ କେବଳ ମିଥ୍ୟା ଓ
ଛଳନା ! କହ ଜୟପାଳ ! ଦିନକ ପାଇଁ ମୋତେ ତୁମେ
ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନାହିଁ ?

ଜୟପାଳ—(ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ) ନା, ମତାମତର ଅଧିକାର ବନ୍ଦୀର
ନାହିଁ । ବନ୍ଦୀକର୍ତ୍ତା ମୋହର ହତ୍ୟାର ଆଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି, ମୁଁ
ତାହା ପାଳନ କରିବି । ତୁମର କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ି ମୁକ୍ତି
ଲାଭକରିବା ଯେ ମୋହ ପକ୍ଷରେ ଅପରାଧ । ଆଉ ଯେବେ ତୁମ
ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାର କେବେ କିଛି ସୂଚନା ଦେଇଅଛି,
ତେବେ ତାହା କ୍ଷଣିକର ଖିଆଲ ଭାବ ଭୁଲିଯାଅ, ଜେମା !

(ଘାତକ ଚଣ୍ଡିଗିରିର ପ୍ରବେଶ)

ଚଣ୍ଡିଗିରି—(ଅଭିବାଦନ କରି) ଜେମାଦେଈ ! ସମୟ ଅଟେ
ହୋଇଯାଉଛି ।

ସଂପ୍ରିୟ—ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ଚଣ୍ଡିଗିରି ! ଆଉ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ଅପେକ୍ଷା କର ।
(ଚଣ୍ଡିଗିରିର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଜୟପାଳ—ଛୁ ଛୁ ଜେମା, ସମାଧି ନଦିନୀ ତୁମେ—ଚଣ୍ଡିଗିରି ତୁମକୁ
ଅନୁଯୋଗ କରିବ...ନିଜର ଭୂତ୍ୟ ପାଖରେ ରାଜଜେମାଙ୍କର
ଅନୁନୟ !

ସଂପ୍ରିୟ—ଜୟପାଳ ! ଚଣ୍ଡିଗିରିର ପାଦଦେଶରେ ପଡ଼ିବାକୁ ମଧ୍ୟ
ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋହର ସଙ୍କୋଚ ନାହିଁ, ଜାଣ ?

ଜୟପାଳ—କାହିଁକି ? ମୋହର ପାଇଁ ? ଛୁ ଛୁ, ଘାତକ ହାତରୁ
ବନ୍ଦୀକୁ ମୁକୁଳାଇ ଆଣି ସମାଧିକନ୍ୟା ତାହା ସହିତ
ଗୋପନରେ ପ୍ରଣୟର ଆଲୋଚନା କରିବେ, ଏ ଘଟଣାଟା

ମତେ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ବ୍ୟଥାହେଉଛି, ଜେମା—ମୃତ୍ୟୁଠାରୁ
ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ହିଁ କେବଳ ଦାସୀ, ମୁଁ ହିଁ କେବଳ ଦୋଷୀ ।

ଜୟପାଳ—(ମୃଦୁ ହସି) ନିଜେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ମୁଁ ବନ୍ଧର ଆଦେଶ
ପାଇ ସାରିଛି । ଅନ୍ୟକୁ ମୋହପାଇଁ ଦୋଷୀ ଦେଖିବାକୁ
ଗୃହେଁ ନାହିଁ । କ୍ଷମାକର ସଂଘମିତ୍ର ! ମଗଧର ରାଜନନ୍ଦନଙ୍କ
ସଙ୍ଗେ ଏକାନ୍ତରେ ପ୍ରଣୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ
ବନ୍ଦୀର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରଣୟରେ ତୁମେ ବିଚାରଶୂନ୍ୟ
ହୋଇପଡ଼ୁଛ । ହୋଇପାରେ, ଚନ୍ଦ୍ରକନ୍ତରେ କେବେ ଦିନେ
ତୁମ ସାଥରେ ମିଳନ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେତେବେଳେ ହୁଏତ
ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ତୁମ ପ୍ରତି ବେଶି ମନୋଯୋଗ ଦେଇଥିବ ।

କିନ୍ତୁ—

ସଂଘମିତ୍ର—ସେ ତୁମର ପ୍ରକୃତ ମନୋରାଜିବ ନୁହେଁ ? କହ ଜୟ-
ପାଳ ! ସେ ତେବେ ଖାଲି ଶୈଶବର ନିମେଷକ୍ଷୀଡ଼ା, ଯୌବନର
କ୍ଷଣିକଗୁଞ୍ଜଳ୍ୟ, ପୌରୁଷର ଅତର୍କିତ ସ୍ଥଳନ !

ଜୟପାଳ—(କ୍ଷଣକାଳ ଚିନ୍ତାକରି) ନା, ସେ କଥା ପ୍ରକାଶ
କରିବାକୁ ତ ମୋତେ ଅବସର ମିଳିନାହିଁ !

ସଂଘମିତ୍ର—(ଅଳ୍ପ ହସି) କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଦି ମହାରାଜାଙ୍କଠାରୁ
ତୁମର ମୁକ୍ତିର ଆଦେଶ ଆସେ, ତାହାହେଲେ ଅବସର
ମିଳିବ ତ ? ତାହାହେଲେ ସେହିପରି ତରଳ ଭାଷାରେ
କହିବ ତ—ସଂଘମିତ୍ର ! ତୁମର ହାସ୍ୟ ହିମାଳୟର ପ୍ରସ୍ତତ
ଭୂସାରଠାରୁ ଅଧିକ କମମୟ, ତୁମର ଚକ୍ଷୁ ଶରତର ପଞ୍ଚମୀ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଠାରୁ ଅଧିକ ମୃଦୁ, ତୁମର ଗତି ତୈଷର ସୁଦୂର-
ଚପଳାଠାରୁ ଅଧିକ ନୃତ୍ୟଶୀଳ—କହିବ ତ ଜୟପାଳ ?

ଜୟପାଳ—ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ମତ ବଦଳାଇ ପାରନ୍ତି ? ଶସ୍ତ୍ର ଉପରେ ହତ୍ୟାର ଆଦେଶ । ଏହା ସେ ସ୍ବପ୍ନଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ !

ସଂଘମିତ୍ର—ହଁ ଜୟପାଳ ! ସେହି ଆଦେଶ ଫେରାଇବାପାଇଁ ମୁଁ ମୋହର ଭାଇ କୁନାଳଙ୍କୁ ମହାରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଅଛି ଏବଂ ଏହି କାରଣରୁ ଚଣ୍ଡିଗିରିଠାରୁ ସମୟ ଚାଲିଛି । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ଭିତରେ ତୁମର ମୁକ୍ତିର ଆଦେଶ ଆସିବ ଏବଂ ତା ପରେ ? (ଆଶା ଏବଂ ଆନନ୍ଦରେ ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କର ସମସ୍ତ ଦେହ ହସି ଉଠିଲା)

ଜୟପାଳ—(ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ) ମହାରାଜାଙ୍କଠାରେ ମୋହର ଜୀବନ ଭିକ୍ଷା କରିବ ? କାରଣ ତୁମ ସାଥରେ ମୁଁ ପ୍ରଣୟରେ ଆବଦ୍ଧ ? ଛୁ ଛୁ, ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ଜେମା ! କିପରି ଏହି ସ୍ଥାନ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ ଗଲା ? ନା, ନା, କୁନାଳଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣ ! ମୁଁ ମଗଧ ରାଜାଙ୍କର ବିଜିତ ଶସ୍ତ୍ର । କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ପ୍ରଣୟର ଅଭିନୟ ! ନା ନା, କୁନାଳଙ୍କୁ ଫେରାଇଆଣ, ଜେମା ! ଇସ୍, ତୁମର ମଧ୍ୟ ଏପରି ପିଲାମି ଅଛି !

ସଂଘମିତ୍ର—(ଖିନ୍ନ ସ୍ବରରେ) କାହିଁକି ଜୟପାଳ, ଭୟ ହେଉଛି ? ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ପୁରୁଷ ନାରୀକୁ ଯେଉଁ ଭୟ କରିଆସିଛି, ସେହି ଭୟ ? ବିଶ୍ବର ଯେଉଁ ଆଦମ ବାସ୍ତବତା ନାରୀ ପାଖରେ ପୁରୁଷକୁ ବିଚଳିତ କରେ, ତାହାର ଭୟ ? ଯେଉଁ ଭୟରେ ନାରୀ-ପୁରୁଷର ସମ୍ବନ୍ଧ ହତ୍ୟାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଗୋପନୀୟ, ମିଥ୍ୟାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଲଜ୍ଜାକର ? ଯେଉଁ ଭୟରେ ପୁରୁଷ ନାରୀକୁ ଅବିଶ୍ବାସ କରେ, ନାରୀ ପୁରୁଷକୁ

ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ମଣ୍ଡିତ୍ୱ ବିକୃତ ହୁଏ—
ସେହି ଭୟ ?

ଜୟପାଳ—ନାହିଁ ସଂଘମିତ୍ର, ଭୟ କରିବାକୁ ହେଲେ କଳିଙ୍ଗ
ରାଜପୁତ୍ରର କିଛିଦିନ ତାହା ଶିକ୍ଷାକରିବା ଦରକାର । ସେଥିରେ
ପୁଣି ନାଶ—ପୁରୁଷର ଭୟ ! ହାଃ, ହାଃ । କିନ୍ତୁ ଜେମା,
ମୋ' ପ୍ରତି ଯେ ଏତେଦୂର ଆସନ୍ତୁ, ସେ ମୋହର ଇଚ୍ଛାକୁ
ହାନିକରି ଏତେ ବଡ଼ ଘନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଣି ପାରନ୍ତା କିପରି ?

ସଂଘମିତ୍ର—ଘନ ପ୍ରସ୍ତାବ ! ମୁଁ ତୁମର ଜୀବନକୁ ଭଲ ପାଏ
ଜୟପାଳ, ମୃତ୍ୟୁକୁ ନୁହେଁ ।

ଜୟପାଳ—(ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ) ଜୀବନ ? କାହାକୁ ତୁମେ ଜୀବନ
କହ ? ବୋଇତଟିକୁ ପାଣି ଭିତରେ ବୁଡ଼ାଇଦେଇ, ନାଉଁଶ
ଯେବେ ପଳାଇଯାଇ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚାଏ, ସେ ତାହାର ଜୀବନ ?
କଳିଙ୍ଗର ଆକାଶ ପୃଥିବୀ ଯେତେବେଳେ ବିକଳ ବିଳାପରେ
ମଥୁତ, କଳିଙ୍ଗର ସକଳ ପଥ ରୁଧିର-ରାଗରେ ରଞ୍ଜିତ,
ସେତେବେଳେ କଳିଙ୍ଗର ରାଜକୁମାର ମଗଧ ଜେମାଙ୍କର
ପାଣିଗ୍ରହଣ କରି ମଙ୍ଗଳ ଶଙ୍ଖ ମହୁଣ୍ଡା ବଜାଇ ଯାହାକରିବ—
ଆଉ ସେ ତାହାର ଜୀବନ ?

ସଂଘମିତ୍ର—କିପରି ବୁଝିବ ଜୟପାଳ ! କଳିଙ୍ଗର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ
ଲଳନାର ହୃଦନରେ ଯେଉଁ ହୃଦୟରେ ବାଜିବ, ନିଜ
ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ନାୟାର ଅନ୍ତରକୁ କେଉଁ କଠୋରତାରେ
ସେ ଦଳି ଦେଇପାରେ !

ଚଣ୍ଡଗିରି—(ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଭିବାଦନ କରି) ଜେମାଦେଈ, ରାଜଆଜ୍ଞା
ଲଘନ ହୋଉଅଛି ।

ଜୟପାଳ—(ଚମକ ପଡ଼ି) ନା; ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଛି—ଆଉ ହେବା ପାଇଁ ଦେବ ନାହିଁ; ଯାଉଛି ଜେମା, ତୁମକୁ ବିମୁଖ କରି । ତୁମର ଅର୍ଥକୁ ଅପାତରେ ତାଳିତ ଜେମା, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କ୍ଷମାର ଯୋଗ୍ୟ । ଜାଣେ ତୁମର ଅନ୍ତର ବ୍ୟଥିତ ହେବ । ସେହି ବ୍ୟଥାର ଉପଶମ ଲାଗି ଏ ଜୀବନଟା ଦେଇଥାନ୍ତି ହେଲେ ! କିନ୍ତୁ ଜେମା, ଏ ଜୀବନର ପୁଣ୍ୟ ଯେ ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ଆଉ ଏହି ଅଯୋଗ୍ୟ ପାଇଁ ତୁମର ବିଳାପ ଯଦି ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ତାହା କେବଳ ଧୂନରେ ସମାପ୍ତ ହେବନାହିଁ, କେବଳ ଦୀର୍ଘ-ଶ୍ବାସରେ ନିଭାଯିବ ନାହିଁ । ସେ ରୋଦନ କଳିଙ୍ଗ-ମଗଧରେ ରୁଦ୍ଧ ହେବନାହିଁ—(ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କର ଆଖିପତା ଓଦା ହୋଇଉଠିଲା) ଦେଶେ ଦେଶେ, ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ତାହା ମୁଖରତ ହୋଇ ଉଠିବ—ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ନୁହେଁ ଜେମା, ସତ୍ୟ ପାଇଁ; ମିଥ୍ୟା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ବାସ୍ତବ ପାଇଁ । ଦିଅ, ଚଣ୍ଡିଗିରି ! ଏ ହାତଟା ତ ମୋହର କୌଣସି ଘାତକର ହାତଠାରୁ ଅଳ୍ପ କଠୋର ନୁହେଁ ! ନୁହେଁ ଜେମା ? (ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କୁ ମୃଦୁହାସ୍ୟରେ ଚାହିଁ କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ ଚଣ୍ଡିଗିରିର ଶିଥିଳ ହାତରୁ ଛୁଣ୍ଟି କାଢ଼ିନେଲେ ଏବଂ ଆଖି ପଲକରେ ନିଜ ବକ୍ଷରେ ବଢ଼କରି ଭୂମି ଉପରେ ଲୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ)

ସଂଘମିତ୍ର—(ଦ୍ରୁତପଦରେ ବାଧାଦେବାକୁ ଯାଇ ଜୟପାଳଙ୍କୁ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବାର ଦେଖିଲେ । ତତ୍ପରେ ତାଙ୍କ ବକ୍ଷ ଉପରେ ହାତ ରଖି ଗଦ୍ ଗଦ୍ ଭାଷାରେ) ଜୟପାଳ—ଜୟ—ଅନ୍ତକ ! ତୁମେ ଯେ ମୋହର ସବସ୍ତ ଦେଇଗଲେ !

ଜୟପାଳ—(କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କ ହାତ ଉପରେ ହାତରଖି) ଆଉ ସଂଘମିତ୍ର ! ତୁମର ଏହି ସ୍ପର୍ଶ ଭିତରେ ମୁଁ ଯେ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର ସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କରୁଛି ।

ସଂଘମିତ୍ର—(ବିଳାପ ଓ କାତର ଭାବ) ହାୟ କପଟ ! ଦିଅ
ତେବେ ସେହି ଛୁଞ୍ଚିକା—ତୁମର ଉଷ୍ମ ରକ୍ତରେ ଆସ୍ଥୁତ—
ଏ ବକ୍ଷର ରକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ଯୋଗକରେ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ
ତୃଷ୍ଣାର ନିବୃତ୍ତି ପାଇଁ । (ଜୟପାଳଙ୍କ ବକ୍ଷରୁ ଛୁଞ୍ଚି କାଢ଼ିବାକୁ
ଯିବାରୁ ସେ ସେହି ଛୁଞ୍ଚି ଉପରେ ହାତରଖି ବାଧାଦେଲେ ।)

ଜୟପାଳ—(କ୍ଷୀଣ ଅନୁନୟ ସ୍ଵରରେ) ନା, ନା, ଏ କଣ ?
ଚଣ୍ଡିଗିରି, ଛୁଞ୍ଚି କାଢ଼ିନେଇ ରାଜଜେମାଙ୍କ ଜୀବନ ରଖ ।
(ଧୀରେ ଧୀରେ) ପ୍ରଣୟ ଅପେକ୍ଷା ଜୀବନଟା ଯଥେଷ୍ଟ ବଡ଼,
ସଂଘମିତ୍ର ! (ଚଣ୍ଡିଗିରି ସହଯା ଛୁଞ୍ଚି କାଢ଼ି ନେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
ଜୟପାଳଙ୍କର ବକ୍ଷଦେଶ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୋଇଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ମୃତ୍ୟୁ
ସୂଚକ ତାଙ୍କର ମୁଖ ବିକୃତ ହେଲାନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି
ସମ୍ଭାବ ଦେବାପାଇଁ ଚଣ୍ଡିଗିରି ସେଠାରୁ ଦ୍ରୁତ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା)
(ସଂଘମିତ୍ର ବିମୁଦ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜୟପାଳଙ୍କ ରୁଧିର ଧାରକୁ ଚାହିଁ
ରହିଥିବା ସମୟରେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ କୁନାଳଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ।)

ଏ ଜୀବନ କୁଲେ କି ଗୀତ ଗାଇଲୁ,

ହେ ପ୍ରଣୟ !

ଗଞ୍ଜାର ନିଶାରେ କି ବେଶୁ ବାଇଲୁ,

ହେ ପ୍ରଣୟ !

ଦଶ ଦଶ ଆଜି ହେଲା ସଚେତନ

ତୁଟିଲା ନିଦ୍ରା ତୁଟିଲା ସପନ

ସଜଳ ନୟନେ କିପାଇଁ ଚାହିଁଲୁ,

ହେ ପ୍ରଣୟ !

ଦୂରେ ଦୂରେ ତବ ମିଶିଗଲା ଗୀତ ଛନ୍ଦ

ତମସାର କୋଳେ ଭାସିଗଲା ଫୁଲ ଗନ୍ଧ

ନିଶା ଅଭିସାରେ ହେଲ ଅନୁରାଗୀ

କେଉଁ ପୀରତର ପରିଣୟ ଲାଗି

କେଉଁ ବିଧୁରାଗ ପରାସ ବହିଲ,

ହେ ପ୍ରଣୟ !

ସଂଘମିତ୍ର—(କୁନାଳଙ୍କ ନିକଟକୁ ଉଠିଆସି) ଭାଇ କୁନାଳ !

କୁନାଳ—ଏ କଣ ସଂଘମିତ୍ର ? କଣ ଏପରି ସଜଳ କାହିଁକି ?

ଜୟପାଳ କେଉଁଠାରେ ?

ସଂଘମିତ୍ର—ଜୟପାଳଙ୍କ ଶବ ଏଠାରେ ଶୟାନ ।

କୁନାଳ—(ବିସ୍ମିତ ହୋଇ) କଣ ! ଚଣ୍ଡଗିରି ଏହି ଅଳ୍ପ ସମୟ
ଅପେକ୍ଷା କଲ ନାହିଁ !

ସଂଘମିତ୍ର—ଚଣ୍ଡଗିରିର ଅପେକ୍ଷାକୁ ଜୟପାଳ ଗ୍ରହଣ କଲେ
ନାହିଁ, ଭାଇ ! ସେ ଯେ ଚଣ୍ଡଗିରିଠାରୁ ଅଧିକ କୃତାନ୍ତ !

କୁନାଳ—ତାହାହେଲେ ନିଜ ହାତରେ—କିନ୍ତୁ ମହାରାଜ
ତାଙ୍କର ତ ମୁକ୍ତି ଆଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି !

ସଂଘମିତ୍ର—ସେ ମୁକ୍ତିକୁ ଜୟପାଳ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତେନାହିଁ—
ମୃତ୍ୟୁକୁ ହିଁ ସେ ତାଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁକ୍ତିବୋଲି ଜ୍ଞାନ କଲେ ।

କୁନାଳ—ସଂଘମିତ୍ର ! ଉଠ ଉତ୍ତରୀ, ଆଉ ବିଳାପ କରିବାର
ବେଳ ନାହିଁ । ଜୟପାଳଙ୍କ ସମାଧିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ତୁମକୁ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । ଉଠ ! ଆଉ
ବିଳମ୍ବ ନୁହେଁ ।

ସଂଘମିତ୍ର—କାହିଁକି ? ସମ୍ରାଟ୍ କଣ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିବନ୍ତି ?

କୁନାଳ—ଅସୁସ୍ଥ ହେବାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବେଶି । ତୁମେ ଯେପରି
ଜୟପାଳଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁକୁ ନିଜର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସତ୍ୟ ବୋଲି
ମନେକରୁଛ, ମହାରାଜ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମୋହର ଅଟ

ଦଶାଟାକୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦାରୁଣ ସତ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି-
ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସାଥରେ ବଡ଼ ଅସମୟରେ ଦେଖା କରି
ସଂଘମିତ୍ର ! କେବଳ ଜୟପାଳଙ୍କ ଜୀବନ ପାଇଁ...କିନ୍ତୁ ଫଳ
ହେଲା ସାଫାତକ ।

ସଂଘମିତ୍ର—(ଦୁଃଖ ଓ ବିସ୍ମୟରେ) କଣ ହେଲା ?

କୁନାଳ—ମୋହର ଅନ୍ଧଦଶା ଶୁଣିସାରି ମହାଶୟ ମୋଟେ
ଦୁଇଟି କଥା କହିଛନ୍ତି, ତାହା ପରଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାରବ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ମୋଟେ ଦୁଇଟି କଥା ?

କୁନାଳ—ହଁ ଭଉଣୀ ! ଏହା ଗୋଟିଏ ବିଷମ ଅସ୍ଵାଭାବିକ
ଅବସ୍ଥାର ଲକ୍ଷଣ । ବିମାତାଙ୍କର ନୃଶଂସ ବ୍ୟବହାର ଜାଣିପାରି
ପ୍ରଥମ ଆଦେଶ କଲେ ଉଷ୍ୟରକ୍ଷିତାଙ୍କର ଯାବଜ୍ଜୀବନ ନିର୍ବାସନ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ନିର୍ବାସନ !

କୁନାଳ—ଶିରଶ୍ଚେଦ ଆଦେଶ ମୋହର ଅନୁରୋଧରେ ରହିତ
ହେଲା । ଦ୍ଵିତୀୟ ଆଦେଶ କଲେ ଜୟପାଳଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ।
ତାହାପରେ ଶିବରଞ୍ଜ କରି ରହିଛନ୍ତି । କାହାରିକୁ ସାକ୍ଷାତ୍
ପାଇଁ ମନା । ଗଣଭିକ୍ଷ ସେଠାରେ କଥା କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା
କରୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଦାୟ କରିଦେଲେ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ହଁ ଭାଇ, ତୁମ ପ୍ରତି ତାର ସ୍ନେହ ଯେପରି ବିମୁଦ୍
ଥିଲା, ତୁମର ଦୁଃଖ ତ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ବିମୁଦ୍ କରିବାର କଥା ।

କୁନାଳ—କିନ୍ତୁ ମୋ ଦୁଃଖରେ ମୁଁ ନିଜେ ତ ଏତେଦୂର ବିଚଳିତ
ନୁହେଁ ? ଲୋକେ କହନ୍ତି, ପିତା ନ ହେଲେ ପୁତ୍ରସ୍ନେହ ବୁଝିବା
କଠିନ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମୋ ଏତେଦୂର ବିବ୍ରତ
ହେବାର ମୁଁ ତ ଆଉ କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ ?

ସଂଘମିତ୍ର—ଆଉ କଣ, କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ ? କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧରେ ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ ! ଯୁଦ୍ଧ ସେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀତ୍ରୀଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଆହ୍ଲାଦର ସାମଗ୍ରୀ ? ତାହାହେଲେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ସିଂହଳ ଅଭିଯାନର ଆୟୋଜନ ହୁଅନ୍ତା କାହିଁକି ?

କୁନାଳ—ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ସଂଘମିତ୍ର ! ଶ୍ରୀତ୍ରୀରେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର କ୍ଳାନ୍ତି ଆସେ । ଯାଶ୍ରୟ୍ୟ, ବିଭୂତି, ଖ୍ୟାତି-କ୍ଷମତା, ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ—କେଉଁଠାରେ ତାହାର କ୍ଳାନ୍ତି ନାହିଁ ? ବାରମ୍ବାର ନିଜକୁ ଠକି ସେ କ୍ଳାନ୍ତିକୁ ଆମେ ଦୂରରୁ ଦୂରକୁ ଠେଲିନେଉଁ । କିନ୍ତୁ ଅଲକ୍ଷରେ ତାହା ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆମକୁ ଗ୍ରାସ କରି ବସେ—ଜଗତର ସବୁ ସ୍ତୁତି ଅଭାବ ପାଇଁ ନିଜକୁହିଁ ଦିନେ ଦାୟୀ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରୁଁ । ଯାହା ଆହାର କରୁ, ଉପାର୍ଜନ କରୁଁ, ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ଅପହରଣ ବୋଲି ମନେ କରୁଁ ।

ସଂଘମିତ୍ର—ତାହାହେଲେ ମହାରାଜ ଯେ ଜୟପାଳଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ସହଜରେ ମୁକ୍ତିର ଆଦେଶ କଲେ, ତାହାର କାରଣ ତୁମର ଏହି ଅନ୍ଧଦଶା ?

କୁନାଳ—ହଁ, ସଂଘମିତ୍ର ! ଜୟପାଳଙ୍କ ମୁକ୍ତିର ଅନୁରୋଧ ମୋହଠାରୁ ଶୁଣିସାରି ଉତ୍ତର କଲେ, “ହେଉ କୁନାଳ, ତୁମର ପ୍ରାପ୍ୟ ତୁମେ ତ ମୋହଠାରୁ ଆଦାୟ କରି ନେଇଅଛ, ସଂଘମିତ୍ର ଆଉ ବାକି ରହିବ କାହିଁକି ? ସମସ୍ତ ଜଗତଟାର ଦେୟ ଯେ ଭରତ ସମ୍ରାଟକୁ ପରିଶୋଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ !” ଯାଅ ଭଉଣୀ ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ତୁମର ରହିବାହିଁ ବେଶି ଦରକାର ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ଯାଅ, ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନୁହେଁ ! ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହିଁ ଜଗତଟା ସତ୍ୟ ହୋଇ ଉଠୁଛି, ଜେମା ! ସେଥିପାଇଁ ଆମକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଫଦମିଶ୍ର—କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯାଇ ମହାରାଜକୁ କି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବି, ଭାଇ !

କୁନାଳ—ତାଙ୍କର ନିକଟତମ ଆତ୍ମୀୟମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ତୁମ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଏ ଅଛି, କହ ? ନିଜର ସହଧର୍ମିଣୀ ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁତାତରଣ କରି ନିର୍ବାସିତା । ତାହାପରେ ତ ମଗଧର ଭ୍ରାତୃବିରୋଧ ଲାଗି ରହିଅଛି । ସୁସୀମ ସିନା ନିହତ, ଶାତଶୋକକୁ କଣ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ? ମଗଧର ଘରେ ଘରେ ତ ବିଦ୍ରୋହ-ନିଆଁ କୁହୁଳି ଉଠୁଛି !

ଫଦମିଶ୍ର—କିନ୍ତୁ ତୁମର କଣ ଏହିକ୍ଷଣି ପିତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଭାଇ ?

କୁନାଳ—ମୁଁ ? ମତେ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସିଂହଳ ଯିବାକୁ ହେବ ! କଳିଙ୍ଗ ସମରଠାରୁ ସିଂହଳ ଯୁଦ୍ଧ ଯେ ଅଧିକ ଶୁଷ୍କ ହେବ, ଫଦମିଶ୍ର ! ସେଥିପାଇଁ ତ ସିଂହଳକୁ ଟିକିଏ ଆଗରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଦରକାର ! ମୋତେ ଆଉ ସମୟ କାହିଁ, କହ ?

ଫଦମିଶ୍ର—(ଅଭିମାନରେ) କିନ୍ତୁ ମୋହର କେବଳ ସମୟ ଅଛି ? ମଗଧ ସମାପ୍ତି ଲାଗି ମୋହର କେବଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି, ତୁମର ନାହିଁ ?

କୁନାଳ—ତୁମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତୁମକୁ ହିଁ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେବ, ଭଉଣୀ ! ମୁଁ କେବଳ ଭାବୁଥିଲି, ମହାରାଜଙ୍କର ଏପରି ଦୂର-ବସ୍ଥାରେ ତୁମେ ପାଖରେ ରହିଲେ ତାଙ୍କର ଅବା କିଛି ଉପକାର ହୁଅନ୍ତା !

ଫଦମିଶ୍ର—ନୁହେଁ କଣ ! କାରଣ ମୋହର ପାଇଁ ସେ ଜୟପାଳକୁ ବିନା ଆପତ୍ତିରେ ମୁକ୍ତିଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଆଉ ତୁମେ ? ତୁମେ ଏହି ଅଳ୍ପଦିନରେ ଏକା ହୋଇ ସିଂହଳ ଯିବ ?

କୁନାଳ—ହଁ ଜେମା ! ସିଂହଳକୁ ପୁରୀପରି ଟିକିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ
କରିବାକୁ ହେବ ।

ସଫମିତ୍ରା—କାହିଁକି ? ଯୁଦ୍ଧପାଇଁ ?

କୁନାଳ—(ମୃଦୁ ହସି) ହଁ ହଁ, ଯୁଦ୍ଧପାଇଁ—କିନ୍ତୁ ସେ ଯୁଦ୍ଧ ଟିକିଏ
ନୁଆପରଣର—କଳିଙ୍ଗ ସମରଠାରୁ ତାହା ଆହୁରି ବିଚିତ୍ର
ହେବ, ଆହୁରି ତମଜାର ! ସେ ଯୁଦ୍ଧକୁ କିଏ ଆସିବେ ଜାଣ ?
ସିଂହଳର ବାଳକ, ବନ୍ଦିତା ଓ ବୃଦ୍ଧ । ସେହିମାନେ ଆସି ମଗଧ
ସେନାର ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆହେବେ—ସାଧାରଣ ବେଶ ପିନ୍ଧି,
ଖାଲିହାତରେ । ସେଇମାନଙ୍କ ଉପରେ ହିଁ ମଗଧସେନାର
ଶରବୃଷ୍ଟି ହେବ । କେମିତି... ଶବ୍ଦ ତମଜାର, ନୁହେଁ ?

ସଫମିତ୍ରା—(ଉଦ୍‌ବେଗ ସହ) ଆଉ ସିଂହଳ ପକ୍ଷରେ ଅଗ୍ରଣୀ
ହେବ କିଏ ଜାଣ ? ମଗଧ ସମ୍ରାଟଙ୍କ କନ୍ୟା—ସଫମିତ୍ରା ।

କୁନାଳ—(ସବିସ୍ମୟ) ତୁମେ ? ସିଂହଳ ଯିବ ?

ସଫମିତ୍ରା—ନହେଲେ ସିଂହଳର ଝିଅ ପୁଅମାନଙ୍କ ଆଗରେ କିଏ
ଠିଆ ହେବ, ଭାଇ ? ମରିବାକୁ ହେଲେ ଆଗ ହୋଇ ମରିବ
ତେବେ କିଏ ?

କୁନାଳ—ସଫମିତ୍ରା ! ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟାଏ ସଦ୍ୟ ଆଦାତରେ
ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବ ଟିକିଏ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବିଚାର କର;
ଭଉଣୀ !

ସଫମିତ୍ରା—ସ୍ଥିରହେବ ? କାହାକୁ ତୁମେ ସ୍ଥିର କହ ? ସେ
ଆଦାତ ଯେ ସତ୍ୟର ଆଦାତ ! ସେ ଆଦାତରେ ଉତ୍କୁଳ
ହିମାଳୟ ମଧ୍ୟ ଭୃଣ ପରି ନମ୍ର ହୁଏ; ସମ୍ରାଟ ମୁକୁଟ ଖସି
ଭୂମିତଳେ ଲୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ । ସେହି ଆଦାତ ହିଁ ମୋ ଦ୍ଵାରରେ
ମୁହଁମୁହଁ ବାଜି ଉଠିବ । ଏତେବେଳେ ଆଜି ତାହାର ଡାକ

ମୋ କାନରେ ଲାଗିଛି । ସ୍ଥିର ହେବ କିପରି ? ତାହାଠାରୁ ମୁହଁଫେରାଇବା ଯେ ଅସମ୍ଭବ; ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ । ସେ ଆଦାତ ଯେ ମୋହର ଦ୍ୱାର ମୋଚନ କରି ପଥ ଉପରକୁ ଡାକୁଛି—ସ୍ଥିର ହେବ କିପରି ?

କୁନାଳ—ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା ଓ ସମୟ ଦରକାର ଜେମା । ସେ ପଥ ଅତି ଦୁର୍ଗମ !

ସଂଘମିତ୍ର—କାରଣ ତାହା ଅତି ସହଜ । ଚିନ୍ତା ଓ ସମୟର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ସହଜକୁ ଆମେ ଜଟିଳ କରୁଁ । ଯେ ନିଜେ ଆସି ହାତ ପାଖରେ ଧରି ଦିଏ, ତାହାଠାରୁ ମୁହଁ ଫେରାଉ । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆଖି ଆଗରେ ଜରାବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ଜୀବନକୁ ଦେଖୁଁ, ପ୍ରତିକ୍ଷଣରେ ମରଣର ବିଳାପ ଶୁଣୁଁ । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟଥା ଜନ୍ମିଲେ ତାକୁ କହୁ ଦୁଃଖିନୀ । ନିଜେ ମରି ଅନ୍ୟକୁ ମାରୁଁ । ଅନ୍ତରର ଅନ୍ଧକୂପରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ନିଜକୁ ଠକୁଁ । କିନ୍ତୁ ଭାଇ ! ଜଗତରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣ ବଞ୍ଚନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ସହଜରେହଁ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ଆଉ ଆମେ ? ଆମେ ଏହି ସହଜକୁ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଭୟ କରୁଁ, ଭାଇ ! ଆକାଶରେ ଏହି ଗ୍ରହ ତାର ସହଜରେ ପ୍ରକାଶ ପା'ନ୍ତି । ଯେଉଁ ରଶ୍ମି ପୃଥିବୀକୁ ଆଲୁଅ ଦିଏ ତାହାର ପଥ ତ ବଙ୍କା ନୁହେଁ ! ଏହି ଦୟା ନକ୍ଷତ୍ର ଅତି ସହଜରେହଁ ନିଜ ପଥ ବାଛି ନେଇଛି ! ଏହି ଧଉଳି ପାହାଡ଼, ବୃକ୍ଷ-ଲତା, ପଶୁପକ୍ଷୀ ସବୁ ତ ସହଜ ! କିନ୍ତୁ ମଣିଷ—ମଣିଷତା କାହିଁ ସହଜ ହେଲା ନାହିଁ !

(ଯବନିକା)

ପଞ୍ଚମ ଅଙ୍କ

[ଶିବର ଭିତରେ ଆଶୋକ ନିଦ୍ରା । କିନ୍ତୁ ମଝିରେ ମଝିରେ କଡ଼ ମୋଡ଼ିବାରେ ଓ ହାତ ପାଦ ହଲବାରେ ତାଙ୍କର ନିଦ୍ରା ଭଲ ହେଉ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଦୁଇଜଣ ସୈନିକ ଜଗି ରହୁଛନ୍ତି । ଗଢ଼ ଅଧିକ ହେବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ମଧ୍ୟ ତନ୍ମୁ ଲାଗିଛି । ଅଶୋକଙ୍କର ମୁଖ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବ୍ୟସ୍ତତାରେ ମଲିନ । ସମସ୍ତ ଦେହରେ ରକ୍ତ ସେପରି ସେଠାରେ ଜମା ହୋଇଅଛି ଶିବର ଭିତରେ ଗ୍ରେଟ ପ୍ରାୟ ଆଲୋକରେ ତାଙ୍କର ଲଲଟର ରେଖାକୁହନ ଏବଂ ଘନ ଘନ ମୁଖର ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନରୁ ମନେ ହୁଏ, ଜାଗରଣ ସମୟରେ ଅନ୍ତରର ଯେଉଁ ବ୍ୟସ୍ତତାକୁ ସେ ଗୋପନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ସ୍ୱପ୍ନରେ ତାହା ଅବାଧରେ ଆସ୍ପଦକାଣ କରିଅଛି । ତାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଦୈନ୍ୟର ଗୁପ୍ତା ଲୁକ୍କାୟିତ । ରକ୍ଷୀ ଦୁଇଜଣ କିଛିକ୍ଷଣ ପଦଚାରିଣ କରିବା ପରେ—]

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—ଦଣ୍ଡେ ଖାଲି ଆଖି ମୁଦ ଦେବ ଭାଇ ! ତାହା ପରେ ପଛେ ତୁ ଟିକିଏ ଶୋଇଯିବୁ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ନା ନା, ଆଖି ମୁଦିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତୋହର ପୁଣି ନାକ ଡାକିବ । ସେଥିରେ ମହାରାଜ ଉଠିବେ, ଶିବର ଗୋଟାକର ସମସ୍ତେ ଧନୁ ଶର ଧରି ଧାଇଁବେ, ଆଉ ଦଶ ବର୍ଷ ପାଇଁ ମୋ ଆଖିରୁ ନିଦ ଗୁଡ଼ିଯିବ । ସେଦିନ ତୁ ଯାହା ମତେ କରୁ, ଖାଲି ବୁଦ୍ଧି ଦିଶିଗଲା—ନାକଟାକୁ ତୋହର ଚପି ଧରିଲି ବୋଲି ସିନା ! ନ ହେଲେ ତୁ କଣ ଆଉ ସଂସାରରେ ରଖିଥିଲୁ ମତେ ? ଆଉ ଦିନେ ପୁଣି ସେହି କଥା କରିବ ? କେତେ ନୁହେଁ । ଏମିତି ଯାହାର ନିଦ, ସେ ରଜାଘର ଚାକିରି କରିବ କାହିଁକି ? ଘର ଭିତରେ ଶେଷ ପାରି ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ମାରୁନୁ ?

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—ଭାଇ, ରଜାଘର ଚାକିରି କଲି ବୋଲି ଶୋଇବି ନାହିଁ, ଏ କଥା ତ କେହି ମତେ ଆଗରୁ କହି ନାହିଁ, ଜାଣିବି କେମିତି ? ଦେଖୁ ତ ଆଜି ଦିନ ହେଲା ଆଖିରେ ଟିକିଏ କସାପଡ଼ି ନାହିଁ । ଦଣ୍ଡେ ଘଡ଼ିଏ ଯାହା ଟିକିଏ ଆଖି ମୁଦି ଦେଖିବାକୁ ବେଳ ମିଳୁଛି, ସେଥିରେ ପୁଣି ଏ ବଟଲାଗୁଡ଼ାଙ୍କର ହଣାମରା ଦେଖି ସବୁବେଳେ ଛୁତି ଥରୁଛି । ଦିହ ହାତ ସବୁବେଳେ ସଲ୍ଲି ଉଠୁଛି—କୋଉଁଠି ଶ୍ଵେତଟାଏ ବସିଗଲା ପରା... ଶରଟାଏ ଲାଗିଗଲା ପରା ! ଆଜି ଏତେଦିନକେ ଟିକିଏ ଯାହା ଫୁରୁସତ୍ ମିଳିଛି—ତତେ ଭଲ ନେହେରା ହେଉଛି, ଭାଇ !
(ଶୋଇବାକୁ ଉଦ୍ୟତ)

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ହଁ, ଶବ୍ଦରଦାର ! ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଯାଇ ସରଦାରକୁ କହିଦେବି । ତେଣିକି ଭଲ ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିବୁ ଯେ ଆଉ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବି ନାହିଁ, ବୁଝିଲୁ ?

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—(ଭୟ ଓ ବିସ୍ମୟରେ ଏ ? ଏଡ଼େ ଅବଶ୍ୟାସୀ ତୁ ? ତୋ କଥା ଭଲ ମୁଁ କାହା ଆଗରେ କହେଁ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ମୋ କଥା କଣରେ ? ମୁଁ କଣ ଭୋଗ କରିଛି
ନା ନାଶ କରିଛି ? ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା ଚାକିରି କଲିଣି, ମୋ
କାମରେ ଜଣେ କିଏ ଗୋଟାଏ ଖଇରୁ ବାହାର କରି ଦେବ ?
ତୁ ନା, ତୋହ ପରି ପଣେ !

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—(ସୁପାରିସ ଆଶାରେ) ହେଁ ହେଁ, ନାହିଁ ଭାଇ ! ସେ
କଥା କଣ ତତେ ମୁଁ କହିଲି ? ହେଲେ ଭାଇ, ତୋ ପରି
ସମସ୍ତେ କଣ ଚାକିରି ବଜେଇ ପାରିବେ ? ଚାକିରି ପାଇଁ ଭୋକ,
ଶୋଷ, ନିଦ, ଅଳସ ତୋହ ପରି ପୁଣି ଛୁଡ଼ି ପାରିବ କିଏ,
କହିଲୁ ? ହେଲେ ଆମର ପରା ମଣିଷ ଜନ୍ମ । ତୋହ ସାଥରେ
ତୁ ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତଉଲିଲେ ଚଳିବଟି କି ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—କାହିଁକି ? ଦରମା ନେଲବେଳକୁ ତମର ସବୁ ତ
ଉଣା ପଡ଼ୁ ନାହିଁ ? ଖାଲି କାମ ବେଳକୁ ସବୁ ରୋଗଯାକ
ମାଡ଼ି ବସୁଛି ! ବାର ରୂପରେ ମତେ ଫୁସୁଲାଇ ତମେ ସବୁ
କିଏ ଶୋଇବ, କିଏ ଖେଳିବ; ଆଉ ଧରପଗଡ଼ ବେଳକୁ
କେହି ଜଣେ ପିଠିରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ବାଃ !

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—ଦେଖିବୁନି ଭାଇ ! ଆଜି କେତେ କେହି ଉଠିବେ
ନାହିଁ, କି ଜାଣିବେ ନାହିଁ । ମହାଗଜ ଉଠିଲେ ବି କଣ କଥା
କହିବେ ? ଦେଖିବୁ ତ ରାଜକୁମାରଙ୍କ ସାଥରେ ସେତକ
କଥା ହୋଇଥିଲେ, ସେତକ—ଆଉ ଥରେ ଭଲ ମୁହଁ ଫିଟେ-
ଇଲେଣି ? (ନିମ୍ନ ସ୍ଵରରେ) କରେ, ରାଇଜ ଗୋଟାକର ପରା
ମୁହଁ ବନ୍ଦ କରେଇଥିଲେ ? ତାଙ୍କ ମୁହଁ ବନ୍ଦ ନ ହେଇ ଯିବ
କୁଆଡ଼େ ? ଉଧାର ସେରକ କଣ ସବୁଦିନେ ତିନି ପାଆ
ହେଇ ରହିଥିବ କି ? ଦିନେ ତ ପୁଣି ପାଞ୍ଚ ପାଆ ହେବ !

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ଘାତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଶୋକକୁ ଚାହିଁ ଓ ପରେ) ଚୁପ୍,

ରୁପ୍ ! ତତେ ଏ ସବୁ କଥା କହିବାପାଇଁ କିଏ ପଚାରିବ
ରେ ? ଖବରଦାର !

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—କଣ କରିବ ଭାଇ ! ଶୋଇବାକୁ ତ ଟିକିଏ ଦେଉ-
ନାହିଁ, କଥା ନ ଗଠିଲେ ନିଦ ଛୁଡ଼ିବ କେମିତି ? କଣ କହୁଛୁ,
କହିଲୁ ? ଦେଖୁଛୁ ତ ଆଜି ଯୁଦ୍ଧ ସରିବାରୁ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ପରି
ସମସ୍ତେ ଏକାକୀ ଶୋଇପଡ଼ିବନ୍ତି । ସେଥିରେ ଭଲ ତାଙ୍କ
ଉପରେ ହାତୀ ଚାଲିଗଲେ ବି ଉଠିବେ ? ଟିକିଏ ଖାଲି ଏଇଠି
ପଡ଼ିଯାଏଁ ଭଲ—ତେଣିକି ତୁ ଯାହା କହିବୁ ତାହା କର ।
ଏ ମାସ ଦରମାରୁ ପଛେ ଅଧେ ଦେବ ତୋତେ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀର ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ) କିନ୍ତୁ
ତୋର ନାକ ?

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—(ବିରକ୍ତ ହୋଇ) ନାକ ! ନାକଟାକୁ ପଛେ ସେଦିନ
ପରି ମୁହଁ ଧରିବୁ—ଆଉ କଣ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ନାକ ମୁହଁଲେ ପୁଣି ପାଟି ଯେ କଥା କହିବ ?
ହଉ ଶୁଅ ତେବେ ମୂଳରୁ କିନ୍ତୁ କହି ରଖୁଛି, ପାଟି ନାକ
ଦୁଇଟା ଯାକ ମୁହଁ ଧରିବ । ନ ହେଲେ ତୁ ଯେମିତି ବିଳ-
ବିଳଉ—

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—(ହୋପ ଓ ବିରକ୍ତରେ) କେତେ ଫଟେଇ
ହେଉଛୁରେ ? ମୁଁ ଯେବେ ବ୍ରହ୍ମା ହେଇଥାନ୍ତି, ସେହି ପୁଣି
ବେଦ ହୁଅନ୍ତା, ଜାଣୁ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ବିଦ୍ରୁପ କରି) ହଃ ! ବେଦରେ ଆଉ କଣ କଣ ଅଛି
କି—ସେବଣ ଗୁଡ଼ିଆଣୀ-ଘରୁ ଆରମ୍ଭ ପିଠା ଚୋରି, ଆଉ
ଧରପଡ଼ିଯାଇ ତା ସାଥରେ କଳିଆ ।

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—(ଆଖି ଢାଳି) ରୁପ୍ ! ତତେ ଏ କଥା କିଏ କହିଲା ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ଦୃଢ଼ସ୍ଵରରେ) ତୁଇ କଲୁ ।

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—(ବସି ତ ହୋଇ) ମୁଁ କହିଛି ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ହସି ହସି) ମନେନାହିଁ ? ସେଦିନ ରାତିରେ ନଦରେ ଯେତେବେଳେ ବେଦ କହିଥିଲୁ ? ମୁଁ ଏଣେ ପଶୁରିବାକୁ, ତୋହର ତେଣେ ବାଟାଣ ।

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—ଆଉ କଣ କହିଛି ? (ଲଜ୍ଜା ଓ ବିରକ୍ତରେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।)

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ସବୁ କହିବୁ—ଘରଭିତର କଥାଗୁଡ଼ାକ—ତୁ ତୋହର ଘୁଅକୁ କିପରି ଶିଖାଇଦେଉ, ଆଉ ସେ ତାହାର ମାଆକୁ ମାଡ଼ି ଚିତାଏ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ପାକି ସଇତାନ ! ଆଗରୁ ପରା କହିଥିଲି, ମତେ ତୁ ରଗେଇବୁ ନାହିଁ ? ରାଗିଲେ ମତେ ବେଶୀ ନଦ ଆସେ ! (ସେହଠାରେ ହିଁ ଶୋଇପଡ଼ିଲା ।)

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ବସିପଡ଼ି ଓ ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀକୁ ହାତରେ ହଲାଇ) କି ରେ ବାଃ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ନଦ ଆସିଗଲା ? ହଉ, ହଉ ତୋହର ବେଦ ବାହାରିବା ଯାଏ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହଠାରେ ଜଗି ରହିଲି । (କିନ୍ତୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ପାଖକୁ ମୁଣ୍ଡ ଝୁଲାଇ ଘୁମାଇବାକୁ ଲାଗିବ ଏବଂ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣପରେ ସେହଠାରେ ଢଳିପଡ଼ି ନିଦ୍ରାଗଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକପାଇଁ ସମସ୍ତ ଶିବିରଟି ଅନ୍ଧକାରରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗୋଟାଏ ରକ୍ତରଶ୍ମି ଧୀରେ ଧୀରେ ସଞ୍ଚାଳିତ ହୋଇ ଅଶୋକଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଓ ମୁଖକୁ ଆଲୋକିତ କଲା । ସେହରଶ୍ମି ସଙ୍ଗରେ ସମସ୍ତ ଦେହ କଳା ପରିଧାନରେ ଆବୃତ କରି ଚାରିଗୋଟି ପ୍ରେତାତ୍ମା ତାଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ । ରଶ୍ମି ପାତରେ ତନ୍ମୟ ଅଂଶି ଖୋଲି ଅଶୋକ ଶଶକପାଇଁ

ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଏବଂ ଚତୁର୍ଥରେ ବନ୍ଦକରିଦେଲେ ।)

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଅଗ୍ରସର ହୋଇ) ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ !

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଅଶୋକ !

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଶୁଣିପାରୁଛ, ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—(ବିଚଳିତ ଭାବରେ ଆଖି ଖୋଲି) ଏ କଣ ତୁମେ
ସବୁ କ'ଣ ? ମୁଁ କଣ ଶୋଇଛି ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ତାଙ୍କ ଶୁଣିବାରେ) ନାହିଁ, ନାହିଁ, ଭୁଞ୍ଜିତ
ବର୍ତ୍ତମାନ—ଆଜିଯାଏ କେବଳ ଶୋଇଥିଲ ।

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ କିଏ ତୁମେମାନେ ? କାହା ଆଗରେ ଏପରି
ଅସ୍ଵାସ୍ତ୍ୟ ଭାଷାରେ କଥା କହୁଛ, ଜାଣ ତ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଦୃଢ଼ ସ୍ଵରରେ) ଜାଣୁ—ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କ
ଆଗରେ—କଅଣ ? ଠିକ୍ ନୁହେଁ ? ହାଃ ହାଃ !

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ହାଃ ! ହାଃ ସମ୍ରାଟ୍ !

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କଠାରୁ ଭାଷାର ସ୍ଵୟମ୍ ଶିଖିବା-
ପାଇଁ ଆସିବୁ ଆମେ !

ଅଶୋକ—(ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଗାହୋରୁଥାନା କରିବାକୁ ଯାଇ ହୋଧ
ବିସ୍ତାପ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ବିନାନ୍ତମତରେ—କିଏ ତୁମେ ମାନେ ?

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଶାନ୍ତ ସ୍ଵରରେ) ଠିକ୍ କଥା, ଠିକ୍ କଥା !
ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କ ବିନାନ୍ତମତରେ କାହାର ଯେ ମରିବାକୁ ମଧ୍ୟ
ଅଧିକାର ନାହିଁ !

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଆମେ କିନ୍ତୁ କାହାରକୁ ନ ଜଣାଇ ନ ଶୁଣାଇ
ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କ ଶିବିର ଭିତରେ ପଶିଛୁ ।

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ବିକ୍ରମ ସହ) ଉଃ, ବଡ଼ ଅପରାଧ ! କ୍ଷମା
କରି ମହାରାଜ !

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—କିନ୍ତୁ କ୍ଷମା କରିବାକୁ ଶିଖିତ ତ ଅଶୋକ ?
ସ୍ଵରାଜ କଲ—ସମସ୍ତ ଜୀବନରେ ଦିନେ ହେଲେ କାହାକୁ କ୍ଷମା
କରି ପାରିବ ?

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—କ୍ଷମା ! ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍ କ୍ଷମା କରିବେ ! ଛି, ଛି,
ସେ ଯେ କେବଳ ଦୁର୍ବଳ ଲୋକର ଛଳନା ! କାପୁରୁଷର
ଲକ୍ଷଣ !

ଅଶୋକ—(ହୁଇ କଣ୍ଠରେ) କିଏ ଅଛରେ...ଏମାନଙ୍କୁ ଏଠାରୁ
ବାହାର କର ।

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ବୁଢ଼ାଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଅନ୍ଧାରୀରେ) ହାଃ !
ହାଃ ! ନାହିଁ, ନାହିଁ ମହାରାଜ ! କେହି ଆମକୁ ବାହାର କରିବା
ଅଗରୁ ଆମେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାହାର କରିଦେଇ ଆସିବୁଁ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଆଉ ତୁମର ଶିବର ଗୋଟାକୁ ଦଖଲ କରି
ବସିଛୁ !

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—କାରଣ ଆମେ ଏଠାରେ ଅଧିକାରୀ—କଳିଙ୍ଗ
ସମର ଜୟ କରିଛୁ ଆମେ—ହାଃ ! ହାଃ !

ଅଶୋକ—(ହୋଧାନ୍ନ ହୋଇ ଦୁର୍ଦ୍ଦମ ଚେଷ୍ଟାରେ ଶଯ୍ୟାରୁ
ଉଠିବାକୁ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଶକ୍ତିହୀନତାର ହତାଶାରେ ସୁବ ପରି
ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ । ମୁଖରେ ବୈରୁଣ୍ୟ ଓ
ନୈରାଶ୍ୟର ଛବି ପୁଟି ଉଠିଲା) ଇସ୍ !

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା - ହେଉ, ହେଉ, ଆଉ ଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟା ହେଉ,
ମହାରାଜ ! ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କ ଦେହରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ
ଶକ୍ତି ଅଛି ସିଂହଳ ବିଜୟ ପାଇଁ ! (ଆଦାତ କରିବା ପାଇଁ
ଅଶୋକ ନିଜର ହାତ ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, କିନ୍ତୁ
ପାରିଲେ ନାହିଁ ।)

ତୃତୀୟା ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଆହା ! ବଡ଼ ଦୁଃଖ, ବଡ଼ ଅପମାନ ! ନିଜର ହାତଟି ଉଠାଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ଶରତ ସମ୍ରାଟ୍ କେନ୍ଦ୍ରରେ ହିମତ ନାହିଁ ।

ଅଶୋକ—(କାତର ଦୃଷ୍ଟିରେ) ଏ କଣ ? ମୋ ଦେହର ସବୁ ଶକ୍ତି କିଏ ଚୋରିକରିନେଲା ?

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ପରିହାସ ସ୍ୱରରେ) ଆମେ ! ଆମେ ସବୁ ଯେ ତୁମର ଶକ୍ତି ! ଆମକୁ ଛାଡ଼ି ଯେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତୁମର ନାହିଁ !

ତୃତୀୟା ପ୍ରେତାତ୍ମା—ତୁମର ଶକ୍ତି, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଖ୍ୟାତି, ସମ୍ମାନ—ସବୁ ଯେ ଗଢ଼ିଛୁ ଆମେ !

ଦ୍ୱିତୀୟା ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଆଉ କଣ ଅଶୋକ ? ଆଉ କାହିଁରେ ଦରକାର ତୁମର ? ସିଂହଳ ବିଜୟ ? ଚୀନ ଅଭିଯାନ ?

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ରୂପବତୀ କନ୍ୟା ? ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁଅ ? ଗୁଣବତୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ? କାହିଁରେ ତୁମର ଅଭାବ ?

ଅଶୋକ—(ରୁଡ଼ି ସ୍ୱରରେ) ଶରତ ସମ୍ରାଟ୍ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ କେବେହେଲେ ଜାଣି ନାହିଁ ! ତାହାର ପ୍ରାପ୍ୟ ଯେ ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ଆଦାୟ କରିଅଛି ।

ତୃତୀୟା ପ୍ରେତାତ୍ମା—ନିଜ ଶକ୍ତି ! ଆମେମାନେ ତେବେ କେନ୍ଦ୍ର ନୋହୁ ?

ଅଶୋକ—ଗୁଲିଯାଅ !

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ କରି ବିଦ୍ରୁପରେ) ଗୁଲିଯିବୁ ? କେଉଁ ଦେଶକୁ ଗୁଲିଯିବୁ, ମହାରାଜ ? ସିଂହଳ ଗଲେ ବି ତୁମ ସାଥରେ, ମଗଧ ଗଲେବି ତୁମ ସାଥରେ !

ଦ୍ୱିତୀୟା ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଆଉ ଚୀନ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ସାଥରେ !
ହା—ହା !

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ତୁମ ସାଥୀ ଆମେ ଛୁଡ଼ିବୁ କିପରି, ଅଶୋକ ?
 ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ହାଃ, ହାଃ ! ତୁମ ସାଥୀରେ ଯେ ଅଭେଦ ପ୍ରୀତି
 ଆମର !

ଅଶୋକ—(ବିକ୍ରନ୍ତ ହେଇ)ତୁମକୁ ସବୁ ମୁଁ ଜାଣେନାହିଁ, ଚାଲିଯାଅ ।
 ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଦୁଇପଦ ପକାଇ ଅଗ୍ରସର ହେଲା ଏବଂ
 ଅଶୋକଙ୍କ ଆଗକୁ ଆସି) ପ୍ରିୟ ହୁଅ ମହାରାଜ ! ଜାଣ, ଜାଣ,
 ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜାଣ । ଭଲ କରି ଟିକିଏ ଆଖି ଖୋଲି ଚାହିଁଲ !
 ହଁ, ହଁ, ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଟଙ୍କ ଆଦେଶ ! କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ଯେ ଆମେ
 ବହୁ ଦୂରରେ ! କାହାର ଅନୁମତି ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା ରଖୁ
 ନାହିଁ—ଘର ବାହାର ସବୁ ସମାନ ଆମ ପାଖରେ କୋଠା
 କୁଡ଼ିଆର ପ୍ରଭେଦ ଆମକୁ ଜଣା ନାହିଁ !

ଅଶୋକ—(ଭୟମିଶ୍ର ବିସ୍ମୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ତୁମେ ?

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ହଁ—ହଁ ମୁଁହିଁ । ଚିହ୍ନିପାରୁଛ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଟ
 ଏଥର ଚିହ୍ନି ପାରୁଛ ?

ଅଶୋକ—(ସ୍ତବ୍ଧ ବିସ୍ମୟରେ ଓ ବିସ୍ତାରିତ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ତୁମେ
 ସୁ-ସୀ-ମ ?

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଠିକ୍, ଠିକ୍ ! ସୁସୀମ ! ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ଟଙ୍କର
 ଆପଣାର ବଡ଼ଭାଇ—ତକ୍ଷଶିଳାର ଅଧିନାୟକ ସୁସୀମ—
 ହାଡ଼ରେ ଯାହାର ମଗଧ ସିଂହାସନକୁ ପାହାଚ ତିଆରି
 ହେଇଛି—ମୁଣ୍ଡରେ ଯାହାର ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍ଟର ମୁକୁଟ ତିଆରି
 ହେଇଛି—ଆଉ ରକ୍ତରେ ଯାହାର ? ସେହି ସୁସୀମ ମୁଁ
 ଅଶୋକ—ତୁମର ବଡ଼ଭାଇ, ତୁମର ଜୀବନ୍ତ ବର୍ଷ୍ୟ ।

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଆଜି ଏତେ ଦିନ ପରେ ?

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ହଁ, ବହୁତ ଦିନ ବିତିଯାଇଅଛି, ନା ? ଆଜି

ସେ ଗୁଡ଼ାକ ପାସୋର ଯିବାର କଥା । ସୁସୀମ କିନ୍ତୁ ସବୁ ଘଟଣା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ମନେରଖିବ—ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ, ନୁହେଁ କି ? ବଞ୍ଚି । ମୁନରେ ତାହାର ଗ୍ରେଟ ପିଲଗୁଡ଼ାକୁ ଶୋଇବା ଶେଯରୁ ଉଠାଇ ଆଣି ଆକାଶକୁ ନିଷେପ କରାଯାଇଥିଲା, ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କ ଶିଶୁ ସନ୍ତାନଗୁଡ଼ିକ ଗାଡ଼ନଦ୍ୱାରେ ଶୋଇବେ ବୋଲି । ଆଉ ତାହାର ରାଣୀମାନଙ୍କର ଲଜ୍ଜା ହରଣ କରାଯାଇଥିଲା, ସମ୍ରାଟ୍‌ ମହିଷୀପତିଙ୍କ ଲାଗି ଅନୁରକ୍ତା ରହିବେ ବୋଲି । ଏ ସବୁ ତ ତୁମର ହୋଇଯାଇଛି, ସେ କଥା ଆଉ ପଦାରେ ପକାଇବା ଉଚିତ କି ? ଛୁ ଛୁ ! ସୁସୀମ କିନ୍ତୁ ସବୁ କଥା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ମନେ ରଖିବ, କିପରି ? ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ, ନା ?

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଏପରି ଅସମୟରେ କାହିଁକି ?

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଠିକ୍ କଥା—ବଡ଼ ଅସମୟ—ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କ ସୁଖନଦ୍ୱାରେ ବ୍ୟାଘାତ କଲି । ଅନାହାରରେ ବନ୍ଦୀ କରାଯାଇ ଶେଷରେ ଯେଉଁ ଦିନ ସୁସୀମର ଶିରଶ୍ଚେଦ ହେଲା, ସେହିଦିନୁ ତ ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କର ଆହାରଟା ରୋଚକ ଓ ନଦ୍ୱାଟା ସୁଖକର ହେଉଥିବ ! ବାସ୍ତବିକ୍, ବଡ଼ ଅସମୟ ! ସୁସୀମର ପରିବାରକୁ ମାରିଲୁବେଳେ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ ଜ୍ୟୋତିଷୀର ମତ ନେଇ ଶୁଭ ସମୟ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ କି ନା ? (ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରି ଠିଆହେଲୁ ।)

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଆଗକୁ ଆସି)—ମତେ ନିଶ୍ଚୟ ଚିହ୍ନି ପାରିବ ମହାରାଜ ! ଅଳ୍ପ ସମୟ ଆଗରୁ ତ ଦେଖାହୋଇଥିଲା !

ଅଶୋକ—କିଏ ଯୁବକ ? କଳିଙ୍ଗର ରାଜକୁମାର—ଜୟପାଳ ?

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ) ହଁ, ଜୟପାଳ ! ତୁମର ବିଜୟ ତୁମର ଖ୍ୟାତି, ତୁମର ସବୁ ଆଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ର ।

ଅଶୋକ—(ବସିତ ହୋଇ) କିନ୍ତୁ ତୁମକୁ ତ ମୁଁ କ୍ଷମା ଦେଇଅଛି—ତୁମକୁ ବଧ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ଆଦେଶ ଥିଲା ତାହାକୁ ତ ଫେରାଇ ଆଣିବ !

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ମହାରାଜାଙ୍କର ଅପାର ଦୟା ! କୁନାଳଙ୍କର ଅନ୍ଧଦଶା ଦେଖି ଜୟପାଳକୁ କ୍ଷମା ଦେଇଥିଲା, ନା ? କିନ୍ତୁ ତୁମ ହାତରୁ ମୁଁ ଜୀବନ ଫେରାଇ ଆଣନ୍ତି ତୁମର କୃପାର ଦାସ ହୋଇ ?

ଅଶୋକ—ନା, ତୁମେ ରାଜପୁତ୍ରର ପ୍ରକୃତ ସମ୍ମାନ ରଖିତ, କ୍ଷତିପୂର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବ ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତୁମ ପାଇଁ କ'ଣ କରିପାରେ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ତୁମେ ମଧ୍ୟ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବ ମହାରାଜା ! କଳିଙ୍ଗରାଜାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଦେଇଛ । କଳିଙ୍ଗର ମରିବାର କଥା ସେ ମରିଛି—ସେ ହୁଏ ତ ବଞ୍ଚିବାକୁ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେକରୁଥିଲା । ତୁମେ କିନ୍ତୁ ତାକୁ ମାରିବାକୁ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କଲ—ନୁହେଁ କି ? ସେଥିରେ ପ୍ରଭେଦ ଆଉ କେତେ ?

ଅଶୋକ—(ସ୍ମରଣ କରି) କିନ୍ତୁ ଜୟପାଳ, ତୁମେ ମୋହର ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷର ଲୋକ । ମୋହ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ ଆଣିବା ତୁମ ପକ୍ଷରେ ଯେ ସ୍ଵାଭାବିକ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ହଁ, ହଁ, ମହାରାଜାଙ୍କର ମିତ୍ରପକ୍ଷର ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ! ପାତ୍ରମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ତ ସବୁ କ୍ଷଣରେ ଆଦେଶକୁ ଗ୍ରହଣ ରହିଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଆଉ ପୁଣି ରୂପବତୀ କନ୍ୟା, ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁତ୍ର, ଗୁଣବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ !

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ସମ୍ରାଟ୍ଟଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ସହିତ କନ୍ୟାଙ୍କର ପ୍ରଣୟ,
ସମ୍ରାଟ୍ଟଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧରେ ମହିଷୀଙ୍କର ଷଡ଼୍‌ଯନ୍ତ୍ର ଏବଂ ସମ୍ରାଟ୍ଟଙ୍କ
ସିଂହଳ ବିଜୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ—କିଏ ?

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ନା, ନା, କେହି ନାହିଁ !

ଅଶୋକ—ଦୂର ଦୃଷ୍ଟି, ସଇତାନ୍ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ବିଚଳିତ ହେବ ନାହିଁ ମହାରାଜ ! ହଁ, ହଁ,
ତୁମର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଷଡ଼୍‌ଯନ୍ତ୍ର । ତୁମର ସିଂହଳ ବିଜୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ।

ଅଶୋକ—(ବିସ୍ମିତ ହୋଇ) ଷଡ଼୍‌ଯନ୍ତ୍ର ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଭାରତର ସମ୍ରାଟ୍ ! ଆଜି ତୁମର ସାହସ ଅଛି
ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାପାଇଁ ? ଶୁଭଟା ତୁମର ସେହି ଇଷ୍ଟ-
ପାତରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି ତ ? ନା ନା, ମଣିଷ ତୁମେ, ଦୁର୍ବଳ
ତୁମେ ! ସେ ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖାଇ ସାରିବ ଆଜି, ନିଜ ପୁଅଙ୍କର
ଅନ୍ଧଦଶାରେ ! କଣ—ମାନବାକୁ ରାଜ ନୁହଁ ?

ଅଶୋକ—ଜୟପାଳ ! ତୁମେ ଯେ ମୋହର ବିଜିତ, ଏ କଥା
କଣ ଭୁଲିଯାଇଛ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ନାହିଁ ମହାରାଜ ! ଜୟପାଳ ଭୁଲି ନାହିଁ
ଭୁଲିବ ତୁମେ—ତୁମେ ଆଜି ଭୁଲିଚରଣା, ତୁମ ମୋହ ଭିତରୁ
ବିଜିତ କିଏ ? ହାୟ ଅଶୋକ ! ତୁମକୁ ଆଜି ଦୁର୍ବଳ ଦେଖି
ମୋହର ମଧ୍ୟ ଦୟା ହେଉଛି । ନ ହେଲେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ତ ମଗଧ
ସମ୍ରାଟ୍ଟଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବାହାରନ୍ତା ନାହିଁ ! କୁନାଳଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦେଖି
ହାରି ସାରିଛି—ଏବେ ଯାଇ ନିଜ କନ୍ୟା ସଂଦର୍ଶିତ୍ରଙ୍କୁ ପଚାର,
ସେ ତୁମର ସବୁ ସନ୍ଦେହ ମେଣ୍ଟାଇ ଦେବେ କହିଦେବେ
ଯଥାର୍ଥରେ ବିଜିତ କିଏ—ମଗଧ, ନା କଳିଙ୍ଗ—ତୁମେ ନା ମୁଁ !

ଅଶୋକ—ସଂସାରୀ ? କୈଶୋରର ଚପଳତାରେ ସେ ଯଦି ତୁମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ, ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ । କିନ୍ତୁ ନିଜ ମତକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବା ପାଇଁ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍‌ର କନ୍ୟା ଭଲରୂପେ ଶିଖିଛି ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ସତେ ? ସଂସାରୀଙ୍କର ଜନକ ବୋଲି ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ଏତେଦୂର ବୁଝିବ ? ଯାଅ ରାଜା, ଦେଖିବ ଯାଅ— ସଂସାରୀ ତାଙ୍କର ମତ କିପରି ସଂଶୋଧନ କରିଅଛନ୍ତି ! ନାହିଁ ନାହିଁ—କଳିଙ୍ଗରୁ ବେଶୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ମନୁଷ୍ୟ ମାରିବ ବୋଲି ତୁମେ ବିଜୟୀ ନୁହେଁ । କଳିଙ୍ଗର ରାଜକୁଳ ଲେପ ହେବାଟା ତାହାର ପରାସ୍ତର ପ୍ରମାଣ ନୁହେଁ । କଳିଙ୍ଗ ଲେପ ହୋଇଛି ଜଗତର କଳାଣ ପାଇଁ, ତୁମର ସମରଲିପ୍‌ସାକୁ ଭୂମିତଳେ ଲୁଣ୍ଠିତ କରିବାକୁ, ତୁମର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ତୁମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଜାଡ଼ିବାକୁ—ତୁମର ସିଂହଳ ବିଜୟ କଳ୍ପନା ସମୂଳେ ପଣ୍ଡ କରିବା ଲାଗି । ସେଥିପାଇଁ ସଂସାରୀ ଆଜି ବ୍ରତଗୁଣିଣୀ । ଯାଅ ରାଜା, ତୁମର ପୁଅ ଝିଅଙ୍କୁ ପରୁର, ସମସ୍ତେ ସଂସାରକୁ ପରୁର—କଳିଙ୍ଗ ସମରରେ ଜିତିଛି କିଏ— ତୁମେ ନା ମୁଁ !

ଅଶୋକ—(ଦୃଢ଼ ଅଥଚ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵରରେ) ତାହାହେଲେ ତୁମେ ଜିତିଛ, ଆଉ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ ହାରିଛି ? କିନ୍ତୁ ଜାଣିରଖ ଜୟପାଳ, ହାରିବାକୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ ଦୁର୍ବଳ ପରି ହାରେ ନାହିଁ । ଜିତିଲେ ଯେପରି, ହାରିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ସେ ତାହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣ୍ୟ ପୃଥିବୀ ଉପରୁ ଆଦାୟ କରିଥାଏ । ଜିତିବାଟା ଯେପରି, ହାରିବାଟା ମଧ୍ୟ ତାହାର ସେହି ପରିମାଣରେ ବିରାଟ । (ଅପରକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି) କିନ୍ତୁ

ତୁମେ କିଏ ? ଏପରି ବରୁଣ କାହିଁକି ? ଦେହ ଗୋଟାକ କଳା
ଦାଗ, ଛୁଇଁଲୁ ରକ୍ତ ଝରୁଛି— ତୁମର ବସନ କାହିଁ, ଭୂଷଣ
କାହିଁ—ଇସ୍, ମୁହଁଟା ଏପରି ବକୃତ କିଆଁ ? ଆଉ ଏ
କଣ—ତୁମ ଦେହରୁ କଣ ମାଂସର ଗୋଟାଏ ଟାକୁ ପୋଡ଼ା ଗନ୍ଧ
ବାହାରି ମୋହର ଶ୍ବାସରୁତ କରୁଛି ।

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ନାଗକଣ୍ଠରେ) ହାଃ ହାଃ ! ମନେ ନାହିଁ
ମହାରାଜ, ରାଜ ଉଦ୍ୟାନରେ ଅଶୋକଗଛର ଡାଳ ଭାଙ୍ଗି ଥିବା
ଦଟଣା ? ମନେନାହିଁ ?

ଅଶୋକ—(ବ୍ୟଥା କଣ୍ଠରେ) କିଏ ତୁମେ ନାଗ ? ମୁଖରେ
ତୁମର ଅଗ୍ନି ଜଳୁଛି, ଦେହଟା ତୁମର ଭସ୍ମ ଲେପିତ...

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ନାହିଁ ମହାରାଜ ! ମୁଁ ନାଗ ନୁହେଁ, ପୁରୁଷ
ନୁହେଁ—ଗୋଟାଏ ଦର୍ପଣ । ସେ ଦର୍ପଣରେ ତୁମେ ନିଜର
ରୂପ ଦେଖୁଛ । ସେ ଅଗ୍ନି ତୁମର ମୁହଁର, ସେ କଳା ଦାଗ
ତୁମର ଦେହର, ସେ ରକ୍ତ ତୁମର ଛୁଇଁର । ଆଉ ସେହି
ପୋଡ଼ାଗନ୍ଧ—ସେ କେବଳ ତୁମର ମାଂସର ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—(କାତର କଣ୍ଠରେ)ମୋହର ?

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ହଁ ହଁ, ନିଜକୁ ନିଜେ ପୋଡ଼ିଛ ତୁମେ, ନିଜକୁ
ନିଜେ ମାରିଛ—ଆଉ କାହାରିକୁ ନୁହେଁ ।

ଅଶୋକ—(ନିଜକୁ ନିଜେ କହିବା ପରି) ତୁମେ ମଗଧର ଲଳନା ?

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ନାହିଁ ନାହିଁ, ମୁଁ ତୁମର ଲଜ୍ଜା, ତୁମର
ଅପମାନ, ତୁମର ଗ୍ଳାନି ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନୁତାପ କର ମହାରାଜ,
ଜୀବନମୟ ପାପରାଶିର ଶାଳନା ପାଇଁ ।

ଅଶୋକ—(ଭ୍ରୂ ସେପ ନକରି) ପାପ ? ଅନୁତାପ ? କାହାକୁ ଏସବୁ
ଭୟ ଦେଖାଉଛ ? ଜୀବନ ବ୍ୟାପି ଯାହା କରୁଛି ତାକୁ ପାପଜାନ

କରିବି କାହିଁକି ? ଲଜ୍ଜା ଅପମାନ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଯେପରି ଅଛି
 ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍‌ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି
 ସେ ଦୁର୍ବଳ ନୁହେଁ, ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ଲଜ୍ଜା ଅପମାନ ଅଧିକ
 ପରିସ୍ପୃଷ୍ଟ । କିନ୍ତୁ ଜାଣିରଖ, ନିଜକୁ ସେ ଯେପରି ଲଜ୍ଜା
 ଦେଇପାରେ, ଗୌରବ ମଧ୍ୟ ଦେଇପାରେ ଅସାମାନ୍ୟ ! ସେ
 ଗୌରବର ଗୋଟିଏ ଦିଗ ସେ ଦେଖିପାରନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ଦିଗଟା
 ଦେଖିବା ମଧ୍ୟ ତାହାର କ୍ଷମତାର ବାହାରେ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀ
 ପୃଷ୍ଠରେ ନିଜକୁ ସେ ଏକଚକ୍ର ସମ୍ରାଟ୍‌ କରି ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ ।
 ସେଥିପାଇଁ ଅତ୍ୟାଚାର ନିପୀଡ଼ନକୁ ପାପ, ଅନ୍ୟାୟ ଭାବେ
 ନାହିଁ; ଦୟା ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟକୁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଜ୍ଞାନ କରେ ନାହିଁ ।
 ଦୁଇଟାଯାକର ମୂଲ୍ୟ ତାହାଠାରେ ସମାନ । ଜଗତର ସକଳ
 ବସ୍ତୁକୁ ସେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଆସିଛି, ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ
 ଆସିଛି । ପାପ କିମ୍ବା ପୁଣ୍ୟ ନିକଟରେ ସେ ପରୀକ୍ଷା ମାନେନାହିଁ,
 ଆତ୍ମ ବିବେଚନା କରେନାହିଁ । କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଦାସତ୍ଵ ସ୍ୱୀକାର
 ତାହା ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ଅତ୍ୟାଚାର ନିପୀଡ଼ନ ଉପରେ
 ଯେପରି, ଦୟା ପୁଣ୍ୟ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସେ ରାଜା !
 ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଆଗକୁ ଆସି) ହେଉ ହେଉ, ରାଜାତୁମେ—
 ସେ କଥା ତୁମକୁ ଭୁଲିବାକୁ କେହି କହୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କିଏ
 ଜାଣି ମହାରାଜ ?

ଅଶୋକ—କିଏ ? ମଗଧର ସୈନ୍ୟ ! ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ
 ସାଥରେ ?

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ଓହୋ, ଭୁଲ ହୋଇ ଯାଇଛି, ନା ?
 ଏମାନେ ଆମ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ପର ? ହାଃ ହାଃ !
 (ବିଦ୍ରୁପର ହାସ୍ୟ)

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ ଏ କଣ ? ତୁମେ ଯେ ସ୍ୱଦେଶ ଓ ସୁଜାତ ପାଇଁ
ଜୀବନ ବଳ ଦେଇଛ—ମଗଧର କାର୍ତ୍ତିନିଶାଣ ଯେ ତୁମର ସମାଧି
ଉପରେ ଉଡ଼ିବ ।

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ) ହାଃ ହାଃ ! ସ୍ୱଦେଶ !
ସୁଜାତ ! ଏମାନେ ସବୁ ପରଦେଶର ଲୋକ—ଶତ୍ରୁ ! ମଗଧର
ବିଜୟୀ ସାର ମୁଁ—ଗୃହଣୀ ମୋର ସହାୟତ୍ତା ନା ହୋଇ
ଗୁରୁଆଡ଼େ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖୁ, ପୁଅ ମୋହର ରଜଦଣ୍ଡ ପାଇ
ଚରକାଳ ମୂଳ ରହୁ, ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ କାଟି ପରି ଛଟପଟ ହୋଇ
ମୁଁ ପଛେ ପ୍ରାଣ ହରାଏଁ, କିନ୍ତୁ ମଗଧର ଜୟପତାକା ମୋହର
ପାଇଁ ଉଡ଼ିବ ! କାରଣ ସ୍ୱଦେଶ ! ସୁଜାତ ! ହାଃ ହାଃ !

ଅଶୋକ—(ହେୟ ଓ ଦୃଶ୍ୟରେ) ସାମାନ୍ୟ ସୈନ୍ୟ, ଏତେ
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ !

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ସାମାନ୍ୟ ସୈନ୍ୟ ନୁହେଁ ମହାରାଜ—ତୁମର
ଶକ୍ତି, ତୁମର ସାହସ, ତୁମର ଗର୍ବ, ତୁମର ବିଭୂତି ।

ପ୍ରଥମ ପ୍ରେତାତ୍ମା—(ଅଶୋକଙ୍କୁ କହିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟତ ଦେଖି ହାତ
ଦେଖାଇ) ବାସ୍, ସେତିକି ହେଉ; ଆଉ କହିବା ଦରକାର
ନାହିଁ । (କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେହେଁ ଅଶୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାକ୍ୟ
ଫୁଟୁରଣ ହେଲନାହିଁ; ମାତ୍ର ଚକ୍ଷୁ ବାସ୍ତାବ୍ୟ ହୋଇଉଠିଲା ।)
କେମିତି ମହାରାଜ—କଥା ନ କହିଲେ କଷ୍ଟ ହୁଏ ବଡ଼, ନା ?

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ହାୟ ଅଶୋକ ।

ତୃତୀୟ ପ୍ରେତାତ୍ମା—ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍ ! ହାଃ ହାଃ !

(ରକ୍ତ ରଶ୍ମିଟା ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଶୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ ଅପସରି
ଗଲା ଏବଂ ପୂର୍ବ ପରି ଶିବର ଭିତରେ ଘନ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ
ପ୍ରେତାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସମସ୍ତରରେ ଶବ୍ଦ ଚିତ୍କାର ଶୁଣାଗଲା—

“ଜୟ ଭାରତ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଜୟ ! ହାଃ ହାଃ ! ହାଃ ହାଃ ହାଃ !
ସେ ସ୍ଵରଟା ଦୂରରୁ ଦୂରକୁ ମିଳାଇ ଗଲା । ପୁନଃବାର ଯେତେ-
ବେଳେ ଶିବିରରେ ଆଲୋକ ଜଳିଲା, ପ୍ରେତଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ
ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଅଶୋକ ଓ ଅଦୂରରେ ସେହି ରକ୍ଷୀ
ଦୁଇ ଜଣ ପୂର୍ବ ପରି ନିଦ୍ରାିତ ।)

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ଉଠି ବସି ଆଖି ମଲିଲା ଏବଂ ଅଶୋକଙ୍କୁ ଚାହିଁ
ବ୍ୟସ୍ତବସ୍ତ ଭାବରେ ତାହାର ସଙ୍ଗୀକୁ ଉଠାଇବାକୁ ଗଲା ।)
ଉଠ୍ରେ ହେ ! ତୋହର କଣ ନଦ ଭାଙ୍ଗିବ ନାହିଁ ?

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—(ପୂର୍ବ ପରି ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ପଡ଼ିରହି ଆଖି
ଫିଟାଇଲା ଏବଂ ଅଶୋକଙ୍କର ସ୍ଵର ଅନୁକରଣ କରି) ଯାଅ—
କଳିଙ୍ଗର ଘରେ ଘରେ ନିଆଁ ଜାଳିଯିଅ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ବାଃ ଏହିକ୍ଷଣି ତେବେ ମଗଧ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅବତାର
ପରା ? ହେଉ, ହେଉ, ବହୁତ ହେଲାଣି—ଏଥର ତେବେ
ପହଞ୍ଚି ଗଲା !

ଅଶୋକ—(ଆଖି ଫିଟାଇ ଡାକିଲେ) କିଏ ଅଛୁରେ !

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ଚମକି ପଡ଼ି ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା ଏବଂ ପରେ
ତୁନି ତୁନି) ଯା ଏଥର, ସମ୍ଭାଳେ—ମହାରାଜା ଡାକିଲେଣି ।

ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷୀ—(ଧଡ଼ପଡ଼ ଉଠି କମ୍ପିତ ଦେହରେ) ଏ ? ମହାରାଜ ?
ଆଉ ମୁଁ ? ମୁଁ ତେବେ କେଉଁଠାରେ ? (ଭାତପଦରେ ପଳାୟନ)

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ଅଶୋକଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଓ ଅଭିବାଦନ କରି)
ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—ରାତ୍ର ଆଉ କେତେ ବାକି ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ପୂର୍ବ ଆକାଶରେ କୁଆଁ ତାର ଉଠିଲାଣି । ବରୁଣା
ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଶେଷରେଖାଟି ଦେଖାଯାଉଛି ।

ଅଶୋକ—ତୁମେମାନେ ଏଠାରେ ସମସ୍ତ ରାତି ଜଗିରହିଥିଲୁ କି ?
ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(ତୋର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ବୁଝି) ଆଜ୍ଞା
ମଣିମା ! କାହିଁ ଯାଇ ନାହିଁ ।

ଆଶୋକ—ମୋ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେ—ସମସ୍ତ ରାତି ଜଗିଥିଲୁ ?
ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(କାତର ହୋଇ) ଆଜ୍ଞା ମଣିମା—ସମସ୍ତ ରାତି !
ଅଶୋକ—କେତେ ଜଣ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ଦୁଇଜଣ ।

ଅଶୋକ—ରାତି ଭିତରେ ଶିବରକୁ କେହି ଆସି ନାହିଁ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—(କମ୍ପିତ କଣ୍ଠରେ) ନାହିଁ ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—ସତ କହୁଛ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ଦୁଇଜଣ ପାଳକର ଜଗିରୁ ମହାରାଜ ! ମଝିରେ
ଖାଲି ଦଣ୍ଡେ ଲେଖାଏଁ ଶୋଇପଡ଼ିଥିଲୁ ।

ଅଶୋକ—ଶୋଇବା ଭିତରେ କେହି ଆସି ନାହିଁ ?

ଦ୍ଵିତୀୟ ରକ୍ଷୀ—ମୋର ଶୋଇବା ଭିତରେ କେହି ତ ଆସିନାହିଁ—
କିନ୍ତୁ ତାହାର ଶୋଇଥିବା ଭିତରେ ଯଦି କେହି ଆସିଥାଏ
—ସେକଥା ମୁଁ ତେବେ କିପରି କହିପାରିବି, ମଣିମା !

ଅଶୋକ—ମୂର୍ଖ ! ତାହାର ଶୋଇଥିବା ବେଳେ ତୁ ତେବେ ବୁଝି
ନ ଥିଲୁ ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଭିବାଦନ କରି) ସିଂହଳ ଅଭିଯାନ ପାଇଁ
ସବୁ ଆୟୋଜନ ସ୍ଥିର ହୋଇଛି ମହାରାଜ ! (ରକ୍ଷୀର ପ୍ରସ୍ଥାନ) ।

ଅଶୋକ—ସବୁ ସ୍ଥିର କରି ଆସିଛ ? କିନ୍ତୁ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ୍‌ର
ସଂକଳ୍ପ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅସ୍ଥିର ! (ଅବାକ୍ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରାଧାଗୁପ୍ତ
ତାଙ୍କର ମୁଖକୁ ବୁଝିଲେ) ହଁ ରାଧାଗୁପ୍ତ, ସିଂହଳ ଅଭିଯାନ
ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥିତି ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଆକାଶରୁ ପଡ଼ି) ସ୍ଥିରତ ହେବ ?

ଅଶୋକ—କଳିଙ୍ଗରୁ ଯେତେ ଧନ ଲୁଟି ହୋଇ ଆସିଛି, ଆମର ସୈନ୍ୟମାନେ ଆଜି ଏ ଦେଶର ଘରେ ଘେର ବୁଲି ତାହା ଫେରାଇ ଦେଇ ଆସିବେ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ସନ୍ଦେହ ଓ ବିସ୍ମୟରେ) ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—ଆମର ମଧ୍ୟ ଯେତେ ଧନ ବଳକା ଅଛି, ସବୁ ଏହିଠାରେ ବାଣିବାକୁ ହେବ । ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦିଅ, ମଗଧର ଆହତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଳିଙ୍ଗର ଆହତମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସମାନ ଶୁଣ୍ଠିଷା କରିବେ—ଆଉ ଏ ରାଜ୍ୟର ସବୁ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ଏହିକ୍ଷଣି ଯାଇ ମୁକୁଳାଇଦିଅ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—କିନ୍ତୁ ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍‌ର କଥା ଯାହା କାମ ତାହା । ସେ କେବଳ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ଜାଣେ, କାହାରଠାରୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣିବା ତାହାର ଅଭ୍ୟାସରେ ନାହିଁ ଏହା କଣ ଆଜି ଯାଏ ବୁଝି ନାହିଁ ? (ମୃଦୁ ହସି) ସିଂହଳ ଅଭିଯାନ ପାଇଁ ବଡ଼ ବେଶି ଆୟୋଜନ କରିବ, ନା ? ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ଅବଶ୍ୟ ପୂରକ୍ତି ହେବ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ସିଂହଳ ଅଭିଯାନ ପାଇଁ ଆମର ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତମାନେ ମହା ଆହ୍ଲାଦରେ ଯାହା ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇଆଣ ଏବଂ ଜଣାଇଦିଅ ଯେ କଳିଙ୍ଗଯୁଦ୍ଧ ଏ ରାଜତ୍ବର ଶେଷ ଯୁଦ୍ଧ । ଦୁଃଖ କର ନାହିଁ ରାଧାଗୁପ୍ତ ! ଗୀନ, ସିଂହଳକୁ ଅବଶ୍ୟ କରିଗତ କରିବାକୁ ହେବ, କିନ୍ତୁ ତାହା ପ୍ରଜାର ରକ୍ତପାତରେ ନୁହେଁ, ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍‌ର ଅଶ୍ରୁପାତରେ । ମନୁଷ୍ୟର ହସିବା ଅନୁପାତରେ କାନ୍ଦିବା ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଦରକାର । ଭାରତ ସମ୍ରାଟ୍

ପକ୍ଷରେ ଏହି କାନ୍ଦବାର ବେଳ ଆସିଛି । ନିଜକୁ ହସାଇବା ପାଇଁ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କୁ କନ୍ଦାଇବା ଦିନେ ତାହାର ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା; ଆଜି କିନ୍ତୁ ନିଜେ କାନ୍ଦ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କୁ ହସାଇବାକୁ ସେ ଚାହେଁ । ଏ କାନ୍ଦଣା ତାହାର ଅନୁତାପ ନୁହେଁ ରାଧାଗୁପ୍ତ, ଅନୁପାତ—ହସିବା ସଙ୍ଗେ କାନ୍ଦବାର ଅନୁତାପ ରଖିବାକୁ ସେ ଚାହେଁ । ମୃତ୍ୟୁଟା ଯେପରି, ଜୀବନଟା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଯେ ପ୍ରୟୋଜନ, ବୁଝି ପାରୁଛ ? ରାଧାଗୁପ୍ତ—ମହାରାଜ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମର କେତେକ ସେନା ମହା ଉତ୍ସାହରେ କଳିଙ୍ଗର ଧନରତ୍ନ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ଅଶୋକ—(ଉଦ୍‌ବେଗ ସହ) ସେମାନଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ସମ୍ଭାଦ ଦିଅ, ସେ ଉତ୍ସାହକୁ କଳିଙ୍ଗବାସୀର ସେବାରେ ନିୟୁକ୍ତ କରିବେ । ଆଉ ଏ ଆଦେଶକୁ ଅମାନ୍ୟ କଲେ କଠୋର ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହେବେ । ଯାଅ ରାଧାଗୁପ୍ତ—ବିଲମ୍ବ କରନାହିଁ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ଆଜି ମଧ୍ୟ କେତେକ ସୈନ୍ୟ ଦନ୍ତପୁର, ଖଣ୍ଡଗିରି ଓ ଏହି ଧଉଳି ପ୍ରଭୃତି କଳିଙ୍ଗର ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କୀର୍ତ୍ତି ପତାକା ଉତ୍ତେଜନ କରି ବିଜୟ ଉତ୍ସବରେ ମତ୍ତ ଅଛନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—(ପୂର୍ବ ପରି) ନା, ନା ରାଧାଗୁପ୍ତ ! ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସବୁ ଉଠାଇ ଆଣ । ଆଉ ଏହି ପାହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକର ପଥର ଦେହରେ ଲେଖିଦିଅ—କଳିଙ୍ଗ ସମରରେ ଆହତମାନଙ୍କ ରକ୍ତ ଭାରତସମ୍ରାଟ୍‌ର ଛୁତିରୁ ଅହରହ ଝରୁଛି ଓ ନିହତମାନଙ୍କ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାହାର ମରଣକୁ ବଳି ବ୍ୟାପିଯାଇଛି । ଯେଉଁ ନାମ ସନ୍ତାନ ହରାଇଅଛି, ତାହାର ହାନି ମଗଧରାଜାର ହାନିଠାରୁ ବେଶି ନୁହେଁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ବଧବା ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଅଶୋକର ବୈଧବ୍ୟ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ବହୁଗୁଣରେ ବଳିକ ।

(ପ୍ରଥମେ କୁନାଳ ଏବଂ ପରେ ସଂଘମିତ୍ର ଓ ମାହାରିକା ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦେହରେ ଗେରୁଆ ପରିଧାନ । ଗୀତଟିର କେବଳ ଘୋଷା ପଦକୁ ସଂଘମିତ୍ର ଓ ମାହାରିକା ଆବୃତ୍ତି କଲେ ।)

ମରଣେ ମୋହର ଅମୃତରସ ଢାଳ,

ବିଧୁର ହୃଦ୍‌ରେ ଖସି ଦହନ ଜାଳ;

ବେଦନାର ତଳେ ମଧୁର ପରଶ ଦିଅ,

ହେ ମୋର ପ୍ରିୟ, ହେ ପ୍ରିୟ !

ବିଶ୍ୱର ଶତ

ଲକ୍ଷ୍ମିନା ମୋତେ

କରିଯାଏ ଉପହାସ,

ଅହରହ ଏହି

ପରାଣେ ଲେଖଇ

ଅଶ୍ରୁ ସଜଳ ପ୍ରାସ ।

ଧରା ଆଦାତେ

ବିକଳ ବିରୂପ ପ୍ରାଣ

ଡାଳଇ ନିଗାଡ଼ି

ଚିର ଗଇରିକ ଗାନ

କୁସୁମ ସମାନ

ବ୍ୟଥା ଫୁଟେ କମଳାୟ !

ହେ ମୋର ପ୍ରିୟ, ହେ ପ୍ରିୟ ?

ଅଶୋକ—(ଆସନ ଛାଡ଼ି) କୁନାଳ !

କୁନାଳ—ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—(ସଂଘମିତ୍ର ଓ ମାହାରିକାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି) ଏମାନଙ୍କ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ଗେରୁଆ କାହିଁକି ?

ସଂଘମିତ୍ର—(ମୃଦୁ ହସି), ନମ୍ରସ୍ଵରରେ ନିଜର କାନକୁ ଦେଖାଇ)

ମହାରାଜ, ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିର ଏହା ରୂପର ଚିହ୍ନ ।

କୁନାଳ—ସିଂହଳ ସମରରେ ସେ ଚିହ୍ନକୁ ନିଶ୍ଚୟବାପାଇଁ ଯାଉଛୁ
ମହାରାଜ ! ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଅନୁମତି ଉଷା କରିବାକୁ
ଆସିଅଛୁ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ ରାଜକୁମାର ! ସିଂହଳ ଯୁଦ୍ଧ ପୁଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । କୁନାଳ,
ସଂଘମିତ୍ର ! କଳଙ୍କରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଦିଗରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇଅଛି,
ସିଂହଳରେ ସେହି ଦିଗଟାରେ ଜୟ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ।
ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋହର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ । ରାଧାଗୁପ୍ତ !
ଏମାନଙ୍କର ଯାସାର ଆୟୋଜନ କର । ସିଂହଳ ଅଭିଯାନରେ
ଏହିମାନେ ହିଁ ମୋହର ଅଗ୍ରଦୁତ ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ମାହାରିକା ମଧ୍ୟ ଏ ଅଭିଯାନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି ।

ମାହାରିକା—(ଚପଳ ହାସ୍ୟରେ) ମାହାରିକା ଯେ ଜେମାଙ୍କର
ସହଚରୀ !

ଅଶୋକ—(ସଂଘମିତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି) ଯାଅ ମା, ସିଂହଳ ଯାସା ପାଇଁ
ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ? (କୁନାଳ, ସଂଘମିତ୍ର ଓ ମାହାରିକା ଅଭିବାଦନ
କରି ପ୍ରସ୍ଥାନ) ରାଧାଗୁପ୍ତ ? କାଲି ଗୋଟାଏ ବିଚିତ୍ର ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖିଲି
...କିନ୍ତୁ ଗଣଭିକ୍ଷ କାହାନ୍ତି ? ଏତେବେଳେଯାଏ ତାଙ୍କର
ସକାଳବୁଲ ସରିନାହିଁ ? (ଅଶୋକ ଓ ରାଧାଗୁପ୍ତ ଆସନରେ
ବସିଲେ ।)

ରାଧାଗୁପ୍ତ—ଅନ୍ୟ ଦିନେ ତ ବହୁତ ଆଗରୁ ସେ ଫେରିଆସିଥାନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—ସିଂହଳ ଅଭିଯାନ ପୁଣିତ ହେବା ଖବର ତ ଶୁଣି
ନାହାନ୍ତି ସେ, ତେବେ ଏତେ ଡେରି କାହିଁକି ତାଙ୍କର ?

ରାଧାପୁତ୍ର—(ମୃଦୁ ହସି) ମହାରଜ ? ବାପୁ ସେବନାହିଁ ଯାହାକର ପ୍ରଧାନ ଦାୟିତ୍ବ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଜି ଡେଇଁ ଚଞ୍ଚଳ କଣ ?

ଦାଶ—(ପ୍ରବେଶ ଓ ଜାନୁପାତ କରି) ଗଣଭଟ୍ଟ ଶ୍ରୀଗୁମୁକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ରାଧାପୁତ୍ର—(ପରିହାସପୂର୍ବକ ସ୍ଵରରେ) ତେବେ ତ ତାଙ୍କର ବହୁତ ପରମାୟୁ ?

(ଦୁଇ ଭୂରଜଣ ସୈନ୍ୟ ଆହତମାନଙ୍କ ଖଟିଆରେ ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କୁ ଶୋଇବା ଅବସ୍ଥାରେ ଆଣିଲେ । ତାଙ୍କର ବସ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ଶର ଲାଗିଅଛି ଏବଂ ସମସ୍ତ ଦେହ ଓ ପରିଧିୟୁ ରକ୍ତାକ୍ତ ।)

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ସେହିପରି ଶୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ରାଧାପୁତ୍ରଙ୍କର ମନୁଷ୍ୟ ଶୁଣି) ଯଥେଷ୍ଟ ପରମାୟୁ...ଆଜି ପ୍ରାୟ ଦଶ ଦଣ୍ଡ । (ଅଶୋକ ଓ ରାଧାପୁତ୍ର ବିମ୍ବିତ ହୋଇ ଖଟିଆ ପାଖକୁ ଉଠି ଆସିଲେ ।)

ଅଶୋକ—ଏ କ'ଣ ଗଣଭଟ୍ଟ ? ଏପରି ଭାବରେ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(କୁଣ୍ଠିତ କଣ୍ଠରେ) କାଲି ପରା ମହାରଜଙ୍କଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଇଥିଲି ଆଜି ସକାଳେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବି ବୋଲି ! ଏ ଅବସ୍ଥାଟା ଶୀଘ୍ର ବଦଳିଯିବ ବୋଲି ଆଶା ନ ଥିବାରୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆସିବାକୁ ହେଲା । ବାଟରେ ଆସୁ ଆସୁ ଜେମା ଏବଂ ମାହାଶୟଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ସିଂହଳ ବିଜୟ ପାଇଁ ଦଳେ ନୂଆ ଧରଣର ସୈନ୍ୟ ଯାତ୍ରା କରୁଛନ୍ତି । ବେଶ୍ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା—କିନ୍ତୁ ବିଧିମୁଖ୍ୟ ଲାଗି ନାହିଁ, କାରଣ କୌଣସି ରଜମର ଜୟ ତ ଭାରତ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଆୟତ୍ତର ବାହାରେ ନୁହେଁ !

ଅଶୋକ—(ଦୁଃଖ ଓ ବିସ୍ମୟରେ) କିନ୍ତୁ ଏ କଣ ? ଗୁଡ଼ରେ ତୁମର ଗର ଲାଗିଲା କିପରି ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ପୂର୍ବପରି) କାରଣ, ଆଜି ମଧ୍ୟ ଅତି ସକାଳୁ ମୁଁ ଦୟା ନକ୍ଷର ଆର ପାଖ ଆମ୍ଭତୋଟାକୁ ବୁଲି ଯାଇଥିଲି । ମହା-ରାଜାଙ୍କର ଆଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କରିଥିବାର ଫଳ ଏହା ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ବିସ୍ମିତ ହୋଇ) କଲିଙ୍ଗରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କଣ ସୈନ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ମଗଧ ଲୋକଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଏ କାମଟା କଲିଙ୍ଗ ସୈନ୍ୟର ନୁହେଁ, ମଗଧ ସୈନ୍ୟର ।

ଅଶୋକ—(ବିଚଳିତ ଭାବରେ) ମଗଧର ? ରାଧାଗୁପ୍ତ ! ସେ ଲୋକର ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେହିଁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ହେବା ଉଚିତ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ମହାରାଜ ! ସେ ବିଚରର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ, ଦୋଷ ମୋହରୁ । କାରଣ ମୁଁ ତାହାକୁ ମଣିଷ ପରି ଦେଖା ନ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ଜନ୍ତୁ ପରି ଦେଖାଗଲି । କାଲି କଲିଙ୍ଗ ସମରରେ ଜିତି ଆଜି ତାହାର ମଗଜ ବଡ଼ ଖୁସି ଅଛି । ସେଥିପାଇଁ ସକାଳୁ ଉଠି ଭାଲୁ ଶିକାରରେ ବାହାରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଭୋର ଅନ୍ଧାରରେ ଚିହ୍ନିନପାରି ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଭୁଲ କରି ପକାଇଛି—ମଣିଷକୁ ଭାଲୁ ମନେକରି ।

ରାଧାଗୁପ୍ତ—କିନ୍ତୁ ଏପରି ଭୁଲପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେ ଦୋଷୀ । କିଏ ସେ ଲୋକ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ନାହିଁ ରାଧାଗୁପ୍ତ, ସେ ଖୁସିରେ ମାରିଛି, ରାଗରେ ନୁହେଁ—ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷମାର ପାତ୍ର । ଆଉ ସକାଳେ ଯେମିତି କୁହୁଡ଼ି, ସେଥିରେ ତ ଏତେ ଦୂରରୁ ଯେ କାହାରି ସନ୍ଦେହ ହେବାର କଥା ! ବିନା କୁହୁଡ଼ିରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ନିଜେ ତ ନିଜକୁ ମଣିଷ କି ଭାଲୁ ଆଜିଯାଏ ଠିକ୍ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ଅଶୋକ—(ରାଧାଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ଚାହିଁ) ଖରଟା କଣ କାଢ଼ିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—ଖରଟା କାଢ଼ିଦେଲେ ମହାରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବୋଧହୁଏ ଆହୁର ସାକ୍ଷିତ୍ୱ ହୋଇଯିବ—ନା ରାଧାଗୁପ୍ତ ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ପରୀକ୍ଷା କରି, ଶୁଭ ସ୍ୱରରେ) ନାହିଁ ମହାରାଜା ? ଏକା ବେଳେ କଲିଜା ଭିତରେ ଲାଗିଛି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ମୃଦୁ ହସି, କଷ୍ଟରେ) ଭଲକରି ପରୀକ୍ଷା କଲ—କଲିଜା ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ଥାଏ ତ ?

ରାଧାଗୁପ୍ତ—(ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କ ଶତକୁ ଚାହିଁ ବ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱରରେ) ମହାରାଜା, ରକ୍ତର ପରିମାଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖୁବ୍ ବେଶି ।

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ପୁରାପରି) ମୋହର କିନ୍ତୁ ଆନନ୍ଦ ହେଉଛି ରାଧାଗୁପ୍ତ, ନିଜ ଦେହରେ ଏତେ ରକ୍ତ ଥିବାର ଆଗରୁ ତ କାହିଁ ଜାଣି ନ ଥିଲ ! ଏଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଯୋଜନାମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ମରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି—ନ ହେଲେ ଏତେ ସହଜରେ ନିଜର ରକ୍ତର ଓଜନଟା ଜଣାଯିବ ଆଉ କିପରି ?

ଅଶୋକ—(ଗଣଭଟ୍ଟଙ୍କ ଛୁଇଁବାରେ ହାତ ରଖି ସ୍ନେହଯୁକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ଗଣଭଟ୍ଟ ! ପ୍ରିୟ ବୟସ୍ୟ ମୋର ?

ଗଣଭଟ୍ଟ—(ମୃଦୁ ହସି କ୍ଷୀଣତର ସ୍ୱରରେ) ଆଜିଯାଏ ଖାଲି କଥା ଗପିଲି ମହାରାଜା ! ଧନୁଶର ଧରି ନ ଜାଣିବାର ଯେଉଁ ଅପରାଧ କରିଛି, ତାହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ଏ ? ଜଗତର ସବୁ ଗୟତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ପୁରସ୍କାର ହିଁ ଯୋଗ୍ୟ । (ଅଶୋକ ଓ ରାଧାଗୁପ୍ତଙ୍କର ଯୁଗପତ୍ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବ୍ୟଥିତଭାବ)

(ଯବନିକା)